

Göran Therborn

Nationernas ofärd

Arbetslösheten i den internationella krisen

Översättning (från engelska): Gunnar Sandin.

Denna utgåva publicerad med författarens tillstånd.

Innehåll

Förord till den svenska upplagan	1
Förord	3
Slutsatser	6
Första förklaringen: den ekonomiska och politiska historien	10
Andra förklaringen: politik under tryck och restriktioner	14
I. Tillväxtarbetslöshet, eller Krisens paradoxala ekonomi	18
I.1 Krisens divergerande effekter	19
I.2 Nationella resultat och förlopp	21
I.3 Världsmarknadsexponering och nationellt oberoende	27
I.4 Den tvetydiga modernitetsstrukturen	28
I.5 Arbetskostnaderna förklarar inget och det gör knappast heller profiten	31
I.6 Velfärdsstatens misslyckande och fiendernas misstag	32
II. Arbetslöshet och sysselsättning: några profiler	37
II.1 Arbetslöshetstalet och arbetets roll i olika samhällen	37
II.2 Kön och arbete	38
II.3 Åldersmässiga perspektiv	39
II.4 Arbetstid	39
II.5 Arbetslöshetens struktur	41
II.6 Migration, sysselsättning och arbetslöshet	43
II.7 Sysselsättningsutvecklingen och dess mönster	44
II.8 Profiler över sysselsättning och arbetslöshet	46
III. Politik, åtgärder, tryck och restriktioner Att förklara arbetslöshetens ekonomiska politik	49
III.1 En analys av skillnader	49
III.2 Arbetslöshetens nuvarande mönster och historiska tillkomst	52
III.3 Arbetslöshetens regeringar	52
III.4 "Korporatismens" tvivelaktiga relevans	53
III.5 Den fulla sysselsättningens politiska historia	55
III.6 Fullsysselsättningspolitikens bas och institutioner	62
III.7 Obeslutsamhetens politik	63
III.8 Inför krisen: fem vägar till framgång	69
III.9 Vägar till hög arbetslöshet	78
III.10 Vägar till undergången	91
Kombinationstabell	103

Förord till den svenska upplagan

Den här boken är skriven utifrån ett konsekvent internationellt och jämförande perspektiv. Dess sökarljus är riktat på hela den krisdrabbade utvecklade kapitalistiska värld, som Sverige ingår i. Förhoppningsvis framträder därmed en mindre egocentrisk bild av det egna landet än den nationella debattens vanliga. Men utifrån de resultat som på så sätt vunnits kan det kanske vara befogat att kort peka på några slutsatser av betydelse för den inhemska svenska diskussionen.

Låt mig understryka två politiska och två vetenskapliga konklusioner.

För det första. Som alla länder lever Sverige i den pågående krisens skugga, men tillsammans med Japan, Norge, Schweiz och Österrike hör Sverige till den tredjedel av den utvecklade kapitalistiska världen, som lyckats hålla sig på den ljusare sidan av den historiska skiljelinje som krisen skapat och grävt allt djupare – mellan länder med relativt låg arbetslöshet och länder med för överskådlig tid permanentad arbetslöshet. Från den som i Sverige är en smula känd som radikal samhällskritiker är den slutsatsen måhända överraskande, men vetenskapligt arbete har sin egen logik. Den här historiska framgången har inget partipolitiskt patent – i backspegeln kan man se att det historiskt avgörande försvaret av sysselsättningen i Sverige sköttes av de borgerliga regeringarna i slutet av 70-talet -, utan har sina rötter i den uppsättning ekonomisk-politiska institutioner som på senare år gått under namn av ”den svenska modellen”. Den modellens brister ligger en helt annanstans än där dess 80-talistiska borgerliga kritiker påstår, än i kris- och sysselsättningspolitiken. Trots världens starkast organiserade fackföreningsrörelse har de svenska löntagarna under krisen haft den efter USA sämsta reallöneutvecklingen av alla västländer.

För det andra. Krisens första årtionde har visat liberalismens oförmåga att upprätthålla sysselsättningen och allas rätt att delta i det ekonomiska livet. Detta gäller såväl den renodlade keynesianska – efterfrågestimulerande liberalismen som dess efterföljare, den monetaristiska liberalismen med inflationsbekämpning och skattesänkningar för högre inkomsttagare som främsta program. I alla de fem framgångsrika länderna, och bara där, har en expansiv budgetpolitik kombinerats med omfattande, direkta statliga arbetsmarknads- och näringspolitiska ingripanden. (I Japan och delvis i Schweiz tillsammans med privat organiserade avvikelser från det enskilda företags vinstlogik.) Krisen är inte över, och trycket från statsskuldräntorna och från betalningsbalansen hänger över landet. Subventions- och underskottspolitik från 1977-78 kan kanske inte upprepas i nästa lågkonjunktur. Men att släppa efter i liberal riktning skulle snabbt kunna placera Sverige i dansk, västtysk eller fransk arbetslöshet. Och erfarenheten har visat, att när den något så när fulla sysselsättningen väl gått förlorad är det oerhört svårt att återvinna den. Hittills har ingen av de elva undersökta arbetslöshetsländerna lyckats med det.

Just på grund av Sverige inte fört en liberal ekonomisk politik har Sverige undgått att ”hamna i samma arbetslöshetsfälla som övriga Västeuropa” (tvärtemot vad SAF-ekonomerna Ulf Johansson m fl påstått i sin bok Arbetslöshetsfällan, sid 20). I stället har landet fått ett kort andrum, som skulle kunna användas till bl a arbetstidsförkortning och till en omläggning av skattesystemet bort från det väldiga beroendet av löneskatter. I förlängningen ligger möjligheten att medvetet utveckla en mer avancerad samhällsekonomisk modell, baserad på en effektiv och konkurrenskraftig och samtidigt icke-auktoriärt organiserad exportindustri, som tar till vara och sätter värde på arbetskraftens skapande förmåga, en avbyråkratiserad servicestat och en omsorg om levnadsmiljö och fria, jämlika sociala relationer. Jämfört med det hårt knutna, tudelade japanska samhället vore en sådan utveckling ett stort framsteg, även med bevarad kapitalism. För att inte tala om i jämförelse med det brasilianiserade amerikanska samhället, dess lågbetalda

hamburgar- och städjobb, tillbakagående industri och uppblåsta spekulatsekonomi, skyddad av ett extremt litet utrikeshandelsberoende och av supermaktsdollarns internationella ställning.

Två vetenskapliga eller vetenskapspolitiska synpunkter skulle jag också vilja dra fram. Den ena är behovet av att utveckla en internationellt jämförande samhällsvetenskap i Sverige. Det ökade internationella beroendet och den politiska debattens internationalisering gör en jämförande samhällsvetenskap till något mycket mer än till en forskarfråga, till en samhällsangelägenhet. I detta avseende är Sverige klart underutvecklat. Till skillnad från, t ex, i Norge finns här inget institut för jämförande samhällsvetenskap, och de svenska forskningsråden har – åtminstone så länge jag kunde följa deras verksamhet – genomgående ställt sig njugga eller avvisande till internationellt jämförande forskning. På det arbetsmarknadspolitiska området är denna självvalda isolering kanske särskilt slående. Svensk arbetsmarknadspolitik har rönt stort intresse utomlands, och Gösta Rehn och Rudolf Meidner har personligen utövat ett betydande internationellt inflytande. Men någon systematisk jämförande arbetsmarknadsforskning bedrivs knappast i Sverige. På det socialpolitiska området har Walter Korpi fått anslag för en stor jämförande studie, men det är ändå bara ett enskilt projekt. För ett litet, utlandsberoende men resurs-rikt land som Sverige borde det vara angeläget att flytta sig närmare den internationella forskningsfronten, som blir alltmer komparativ till sin karaktär.

Den andra synpunkten gäller behovet av samhällsforskning som går utöver de traditionella akademiska ämnesgränserna. Det är också någonting som samhällsutvecklingen själv påkallar. Oavsett om man från sin politiska ståndpunkt anser det önskvärt eller ej, är det obestridligt att i det moderna samhället finns det inga gränser mellan, säg, statsförvaltning, partipolitik, marknadsekonomi, arbetsgivar-löntagarrelationer, könsroller och andra sociala förhållanden. Denna undersökning har exempelvis visat hur betydelsefull sammanflätningen av marknader och politisk-sociala institutioner är. Men i Sverige, till skillnad kanske framför allt från Norge, Västtyskland och USA, finns hittills mycket lite av korsbefruktning över de traditionella akademiska disciplingränserna. Av ekonomer som studerar politik och ekonomiska modeller som används för att studera politiskt och socialt beteende, av sociologer och statsvetare som ger sig i kast med marknadsbeteende och ekonomiska utvecklingstendenser – och detta utan imperiebyggarens kilerinstinkter och revirbevakarens försvarsmekanismer. Med sin stora och komplicerade offentliga sektor och sin genomorganiserade marknadsekonomi borde Sverige här rimligen vara ett föregångsland.

Ljungbyholm och Manchester i augusti 1985.

Förord

Arbetslösheten har blivit en farsot i 1980-talets utvecklade kapitalism. Att närma sig den från en komparativ utgångspunkt är naturligt för en svensk som är förflyttad till Holland och som har de tyska och brittiska erfarenheterna på nära håll. Holland och Sverige är båda högt utvecklade länder med världens mest generösa välfärdsstater. Men i det ena landet råder massarbetslöshet, med 14.0 procent av arbetskraften utan sysselsättning i Holland 1984, medan det andra landet genom hela krisen har bibehållit ett arbetslöshetstal på mindre än 3.5 procent (3.1 år 1984). Att Västtyskland har lägre arbetslöshet än England är föga förvånande, men varför sysselsättningsgraden – procentandelen vuxen befolkning i arbete – är lägre i det kraftfulla och förment arbetsamma Västtyskland än i England och varför deltagandet på arbetsmarknaden sedan 1965 har sjunkit just i Västtyskland, ensamt bland utvecklade kapitalistiska länder, är frågor som stimulerar till komparativt tänkande.

Det är emellertid längesedan de europeiska erfarenheterna var liktydiga med den utvecklade kapitalismens. Besök och vänner i Australien, Kanada, Japan och USA har lärt mig mycket, om än inte tillräckligt, om den utvecklade kapitalismens Nya Värld, och OECDs imponerande statistiska produktion gör dessa länder tillgängliga för studium även på distans.

Mitt intresse för arbetslösheten är både politiskt – som i arbetarrörelsen engagerad intellektuell – och vetenskapligt. Det politiska kommer inte till uttryck i fördömanden och rekommendationer utan i att jag ställer fram en rad vetenskapligt grundade politiska alternativ och erfarenheter åt dem som engagerar sig i arbetslösheten. Mitt perspektiv på frågan är tämligen empiriskt men även historiskt och materialistiskt. Jag är förvisso inte ute efter att hamra fast den ”historiska materialismens grundbegrepp” eller bevisa Karl Marx' hundraåriga teser. Men det är historiskt i den meningen att jag närmar mig dagens arbetslöshet som ett problem inom den samtida kapitalistiska krishistorien, och materialistiskt genom att fokuseras på de materiella möjligheterna och hindren under den politiska retorikens och ekonomiska doktrinens fria rymder.

Jag vill först och främst tacka Huub Spoormans, Jacques Sauren, Joop Roebroek, Arend Geul och Roel in't Veld som vidgat mitt perspektiv genom att ta mig till Holland. Jag skulle också offentligt vilja uttrycka min uppskattning över ”avdelningen” och ”fackgruppen” Nationella politiska system och hela den statsvetenskapliga institutionen vid Katolska universitetet i Nijmegen. Bokens empiriska grovarbete har inte utförts av anonyma forskningsassistenter som bidragit till sin professors karriär, och jag är ensam ansvarig för alla tänkbara missbedömningar och felräkningar. Men två av mina studenter, Rien Wijnhoven och Wessel Visser, har varit mycket stimulerande medarbetare under detta arbete. Deras specifika bidrag anges nedan. Min metodologiske kollega Ton Bertrand har besparat mig avsevärd tid genom att vänligt ställa sin programmeringsförmåga till förfogande. En första råversion av undersökningen skrevs för en konferens om den samtida krisen, organiserad av UNAMs Faculties of Economics and Politics och Metropolitan University i Mexiko. Mottagandet där var liksom hela konferensdiskussionen en viktig stimulans för mig att fortsätta arbete. Tack vare Elmar Altvaters och Michael Dauderstädts tillmötesgående har jag haft möjlighet att pröva några av idéerna i denna bok vid en konferens som Friedrich-Ebert-Stiftung höll i Bonn i september 1984. Genom en vänlig inbjudan av Manfred Schmidt fick jag tillfälle att skaffa lärdomar från en rad högst stimulerande diskussioner med tyska statsvetare och ekonomer i Västberlin i början av juni 1985, i samband med bildandet av en sektion för politisk ekonomi inom det tyska statsvetenskapliga förbundet.

Som alla ambitiösa författare menar jag att boken presenterar något nytt. Annars skulle jag inte ha gjort mig mödan att skriva den. Men som alla seriösa författare måste jag medge att jag sitter

på andras axlar.

En pionjär inom den övergripande, komparativa förklaringen av nutida arbetslöshetsskillnader är Manfred Schmidt, nu vid Freie Universität i Berlin.¹ På två viktiga punkter är jag oense med Schmidt, en metodmässig och en teoretisk/begreppslig. Metodologiskt hävdar jag att en adekvat förklaring måste utgå från en analys av åtgärder som sätts in i ett historiskt och socioekonomiskt sammanhang. Schmidt tycks fortfarande leta efter institutionella mönster som kan reglera ekonomin och klasskonflikterna, vilket som jag ser det leder till viss historisk okänslighet.²

Den andra oenigheten gäller Schmidts envisa upptagenhet med den korporatistiska problematiken. Han hävdar att det finns två vägar till full sysselsättning, en "korporatistisk och välfärdsstatlig", tydligast representerad av Sverige och Norge (där Japan utgör en undervariant med "korporatism utan arbetarrörelse"), och en med "nationaliberalt socialt samarbete", representerad av Schweiz. Det finns även två vägar till massarbetslöshet, en "pluralistiskt-sektoralistisk" som valts av alla länder utom de "pluralistiska", Australien, Kanada och USA.³ Nyckelbegreppen görs här inte särskilt klara. Trepårtssamordning, ett kriterium som skiljer korporatistiska från pluralistiskt-sektoralistiska länder, har faktiskt utvecklats långt mer i det "pluralistiskt-sektoralistiska" Finland än i de "korporatistiska" länderna Sverige eller Norge. Den är ännu mer utvecklad i Belgien än i de båda senare länderna, och mer utbredd och långt mer institutionaliserad i Holland.⁴ Och att kalla Japan med dess på företag och koncerner uppsplittrade relationer mellan kapital och arbete för mer korporatistiskt än de tre nyssnämnda "pluralistiskt-sektoralistiska" länderna ser jag heller inte som särskilt meningsfullt. Men genom sin omsorgsfulla empiriska undersökning av variationer i makroekonomiska resultat och i sitt sökande efter bestämmande faktorer har Schmidt ändå gett ett viktigt bidrag till den komparativa politiska ekonomin. För mig har Manfred Schmidt blivit inte bara en inspirerande kollega utan även en kär vän. Jag vill särskilt tacka honom för en högst angenäm försommarskväll i Berlin som slutade med ett gemensamt räknande.

En annan viktig infallsvinkel har utarbetats av Fritz Scharpf vid Västberlins vetenskapscentrum, fram till augusti 1984 chef för dess arbetsmarknadspolitiska enhet, vilken under Scharpfs föreståndarskap utvecklades till världens ledande centrum för arbetsmarknadsforskning. En inbjudan dit, för vilken jag vill tacka Peter Tergeist och Frieder Naschold, har fört mig i direkt kontakt med den imponerande västtyska/västberlinska forskningen om jämförande arbetsmarknadspolitik och -strategi. Scharpf har kritiserat de förklaringar av ekonomiska resultatskillnader som härletts från Schmitters och Lehmbruchs korporatistiska problematik för att inte nog beakta de ekonomiska restriktionerna och för en alltför snäv syn på institutionella strukturer och relevanta ekonomiska indikatorer. Hans egen analys har inriktats på framgångsrika och misslyckade åtgärder under institutionella begränsningar, på finans-, penning- och arbetsmarknadspolitik. Hans komparativa arbeten har i huvudsak (om än inte uteslutande) fokuserats på Sverige, Västtyskland och Österrike.⁵ Begränsningarna ligger här huvudsakligen i den otillräckliga komparativa räckvidden och i

¹ Schmidts första större inlägg var hans bidrag till F. Castles (red), *The Impact of Parties*, London och Beverly Hills, Sage, 1982, "The Role of Parties in Shaping Macroeconomic Policy", sid 128ff. Hans hittills senaste är den ännu opublicerade texten från september 1984 "The Politics of Macroeconomic Policy".

² Schmidt har dock även skrivit en monografi om Schweiz, *Der schweizerische Weg zur Vollbeschäftigung*, Frankfurt, Campus, 1985, under utgivning.

³ M. Schmidt, "The Politics of Macroeconomic Policy", a. a.

⁴ Jfr K. Armingeon, *Neo-korporatistische Einkommenspolitik*, Frankfurt, Haag & Herchen, 1983, sid 78.

⁵ F. Scharpf, "The Political Economy of Inflation and Unemployment in Western Europe: An Outline", Berlin, Science Center, IIM/LMP 81-21, 1981; "Economic and Institutional Constraints of Full-Employment Strategies: Sweden, Austria, and West Germany (1973-1982)", Berlin, Science Center, IIM/ LMP 83-20, 1983, senare utgiven i J. Goldthorpe (red), *Order and Conflict in Contemporary Capitalism*, Oxford, Clarendon Press, 1984, sid 257-290; och "Strategy Choice, Economic Feasibility, and Institutional Constraints as Determinants of Full-Employment

det ringa beaktandet av den sociopolitiska historien. Styrkan utgörs av författarens fasta grepp över den ekonomiska politikens alternativ och implikationer.

Vid Fagbevegelsens Senter for Forskning og Dokumentasjon i Oslo har Jon Eivind Kolberg och hans medarbetare också hållit på att utveckla en omfattande, på noggrann forskning byggd kritik av de ekonomiska standardförklaringarna till arbetslösheten, men såvitt jag vet har de hittills inte kommit med någon egen förklaring.⁶ En högst värdefull, icke-teknisk diskussion av de viktigaste ekonomiska restriktioner som möter åtgärder för full sysselsättning ges av den brittiske ekonom-historikern Derek Aldcroft, *Full Employment, the Elusive Goal* (Brighton, Wheatsheaf Books, 1984), som även om dess utgångspunkt är komparativ lider av att horisonten huvudsakligen begränsas av de brittiska öarna.

Sedan manuskriptet var fullbordat har jag kommit i kontakt med Paul Mosleys *The Making of Economic Policy* (Brighton, Wheatsheaf Books, 1984), en utmärkt undersökning av den ekonomiska politiken i England och USA sedan 1945. Det är en mycket rik källa för teoretiskt strukturerad empirisk kunskap med få motsvarigheter när det gäller andra länder. Ur ett bredare komparativt perspektiv minskar dock Mosleys bok något i värde, trots dess imponerande iakttagelseförmåga, av att den inte har med något fullsysselsättningsland. I sådant fall skulle Mosleys grunduppfattning om riktiga politiska åtgärder ha fått en annan utformning och inte begränsats till en pluralistisk syn på politiken enbart i termer av regering och väljare, utan som något som ibland finns institutionaliserat i förhållanden mellan de olika statsapparaterna, intresseorganisationerna och den partipolitiska scenen.

Jag har också haft stor nytta av kritiska kommentarer från Andrew Glyn, Gunnar Olofsson och Gunnar Persson. Deras kritiska ifrågasättande har utgjort mycket viktiga utmaningar att bemöta. Vid sidan av många ovärderliga *Lesefrüchte* från läsningen av Günter Schmid är jag honom även tacksam för vissa konkreta kommentarer.

Slutligen skulle denna typ av undersökning inte ha varit möjlig utan det väldiga statistiska och övriga forskningsarbete som bedrivits av OECD-sekretariatet och dess mestadels anonyma forskare. Ett tack även till statistikerna inom Europeiska gemenskapen, US Bureau of Labor Statistics, Förenta nationernas ekonomiska kommission samt ILO.

Nijmegen juni 1984 – januari 1985, Manchester april 1985, Västberlin juni 1985

Göran Therborn

Policies During the Recession”, i K. Gerlach m fl (red), *Public Policies to Combat Unemployment in a Period of Economic Stagnation*, Frankfurt och New York 1984, sid 67-114.

⁶ J. E. Kolberg, P. A. Pettersen & K. Hagen, ”Arbeidsledighetens komparative politiske økonomi”, Oslo, Fagbevegelsens Senter for Forskning og Dokumentasjon, december 1983.

Slutsatser

Vid årsskiftet 1984/85 fanns det mellan 31 och 32 miljoner arbetslösa i den utvecklade kapitalismens huvudländer, definierade som sådana genom sitt medlemskap i OECD. Det motsvarar cirka 8.2 procent av arbetskraften.¹ 1984 var ett ekonomiskt toppår under en långvarig krisperiod, och det är troligt att arbetslösheten under de kommande åren blir ännu högre. OECD förutspår 32 miljoner arbetslösa i mitten av 1986, varav tjugo och en kvarts miljon i Europa.² En europeisk rapport sammanställd av The Economist har förebådat ett arbetslöshetstal om 11.5 procent 1989-1990 för länderna Belgien, Frankrike, Holland, Italien, England och Västtyskland mot 10.5 1983-1984, med en spännvidd 1990 från 8.2 procent i Västtyskland till 23.1 i Belgien.³ En undersökning utförd för EGs räkning av Hollands ekonomiska institut i Rotterdam har gjort en framskrivning av arbetslösheten i de nuvarande tio medlemsländerna till 12.1 procent 1990, med ett optimistiskt alternativ (med hög ekonomisk tillväxt) på 9.4 och ett lågalternativ på 18.0 procent.⁴

I slutet av december 1984 fryser en medaljerad amerikansk veteran från andra världskriget ihjäl ett stenkast från Vita huset. I det socialdemokratiskt styrda Frankrike måste den hårda nöden mildras med välgörenhetsutdelning av mat, och i huvudstaden i Danmark, en gång ett pionjärland när det gällde att utveckla välfärdsstaten men nu ett land med massarbetslöshet, köar unga arbetslösa med skamset nedböjt huvud för frukostkaffe och mat som gått över sista förbrukningsdatum, utdelade av frälsningsarmén.⁵ Förfallet och förslumningen i hjärtat av de gamla brittiska industristäderna börjar anta samma proportioner som i den kapitalistiska världens rikaste land, och det enda som ännu saknas är det desperata våldet i det senare.

I ett sådant läge kan man inte följa den vetenskapliga framställningens normala och prydliga regler. Vi står här inte enbart inför ett vetenskapligt problem, om hur denna massarbetslöshet bör förklaras, utan även inför ett mänskligt problem, där människor sviks och lider. Redan 1983 fanns det i OECDs Europa cirka 7.2 miljoner personer som varit arbetslösa i mer än ett år.⁶ Å andra sidan är detta ingen fördömande pamflett eller något manifest för politisk aktion. Det är en vetenskaplig analys som utnyttjar alla den komparativa samhällsvetenskapens grundläggande verktyg, med en lång rad statistiska beräkningar av data från sexton olika länder, korrelations- och regressionsteknik, djupdykning i olika slags ekonomiska och arbetsmarknadsmässiga åtgärder samt granskning av den politiska ekonomins institutioner. Det finns politiska och fackliga ledare eller progressiva ideologer som är långt bättre rustade än jag för att formulera fördömanden eller mana till och organisera aktioner.

Undersökningens slutsatser är resultatet av en lång och mödosam forskningsprocess. Men Marx lärde oss för länge sedan att framställningens form inte behöver följa forskningens. Den här boken är skriven för två sorters publik, dels alla som är engagerade i arbetslöshetens problem, särskilt fackliga och progressiva politiska aktivister, ledare och journalister, dels mina samhällsvetenskapliga kolleger över hela världen, oberoende av deras politiska ståndpunkt eller engage-

¹ OECD, *Economic Outlook*, 36 (december 1984), sid 51 och 177. Arbetslöshetstalet gäller bland de tjugofyra länderna bara de femton för vilka det i december 1984 existerade standardiserade uppgifter. Till dessa hör alla de större och de mest utvecklade länderna med undantag av Danmark, Island, Luxemburg, Nya Zeeland och Schweiz.

² Ibid, sid 51.

³ The Economist Intelligence Unit, *Europe 1990. A Challenge to Business*, Special Report 1973, London 1984, sid 36.

⁴ EC, *Analysis and Projection of Regional Labour Market Balances in Europe* (Labeur), Bryssel, Internal Documentation on Regional Policy in the Community, 14 (februari 1984), sid 54, 56 och 58.

⁵ Jag bygger här på observationer av den svenska radioreportern Ann-Marie Boström.

⁶ Beräknad efter OECD, *Employment Outlook*, september 1984, sid 9, och OECD, *Economic Outlook*, 36, sid 51.

mang. Den långa odyssén genom statistiska uppgifter och komparativa strategier är främst avsedd för de senare. Många vanliga läsare kommer utan tvivel att huvudsakligen använda de avsnitten som en referenssamling. De tämligen enkla statistiska tekniker som används förklaras för den icke fackkunnige läsaren, så inga särskilda förkunskaper krävs för att följa resonemanget. Slut-satserna riktar sig emellertid främst till den vanlige läsaren, till de krafter som gör historia i stället för att förklara den. Därför presenteras de före bevisningen och resonemanget, i akt och mening att de ska vara så lättillgängliga som möjligt. Men jag lägger korten på bordet. De är alla öppna för syn och ifrågasättande i bokens tre följande delar.

Detta är en undersökning av arbetslöshetens bestämningsfaktorer i sexton länder under det första årtiondet av den nuvarande internationella krisen. Länderna är Australien, Belgien, Danmark, England, Finland, Frankrike, Holland, Italien, Japan, Kanada, Norge, Schweiz, Sverige, Väst-tyskland, USA och Österrike. Urvalet är inte godtyckligt. Det täcker alla de mest utvecklade kapitalistiska länder för vilka standardiserade arbetslöshetstal har gjorts tillgängliga genom ansträngningarna av OECDs anonyma statistiker, plus Danmark och Schweiz som båda obestriddligen tillhör gräddan av samtidens kapitalistiska länder, länder för vilka det funnits nationella data av acceptabel tillförlitlighet och precision som tillåter att man sätter in länderna på arbetslöshetsskalan.⁷ Den här presenterade undersökningen utgör inget försök till krisanalys och kristeori. Krisen tas för given. Syftet är att förklara krisen olika och divergerande effekter på arbetslöshet och sysselsättning.

Det första krisdecenniet har inneburit, även om man ännu inte blivit klart medveten om det, en *historisk vändpunkt* för den utvecklade kapitalismen. Olika länder *divergerar* med avseende på arbetslösheten. Samma internationella kris har lett till framväxten av en grupp massarbetslöshets-länder: Belgien, Danmark, England, Holland och Kanada som 1982, 1983 och 1984 alla hade arbetslöshetstal över 10 procent, som (möjligen med undantag för Danmark) högst sannolikt kommer att ligga kvar där under 1985 och 1986 och troligen även, om inte politiken radikalt läggs om under resten av 1980-talet. Andra länder kan komma att ansluta katastrofklubb. Italien gjorde det under 1984 och Frankrike under första månaden 1985. En annan grupp kännetecknas av medelhög arbetslöshet, mellan 5 och 10 procent. Gruppen bestod 1982-1984 av Italien (1982-83), Australien, USA, Frankrike, Västtyskland och Finland. Bara Finland tycks ha synbara utsikter att komma under tröskeln de närmast följande åren. Fem länder har slutligen lyckats bibehålla ett arbetslöshetstal under 5 procent: Österrike, Sverige, Norge, Japan och Schweiz. Det är troligt att de stannar under det taket de kommande åren.

Massarbetslöshet är alltså inte följden av något *blint drabbande öde*. Den är inte, som den holländske kristdemokratiska social- och sysselsättningsministern de Koning har sagt, ”en anonym, ond kraft mot vilken inget finns att göra”.⁸ Samma kris har gjort somliga folk långt mer arbetslösa än andra. De onda krafterna i massarbetslöshetens länder kan inte förklaras med den anonyma världsmarknaden. Krafterna har ett namn och ibland även ett ansikte. Herr de Koning skulle kunna känna igen många sådana i den sittande holländska regeringen.

Skillnaderna i arbetslöshetstal och arbetslöshetsbekämpande insatser tyder alltså på dålig vetenskaplighet och inte bara på avskyvärd cynism – eller bör vi kalla det lycklig okunnighet om de arbetslösas liv? – hos herrar Richardson & Henning i slutsatserna till deras deskriptivt sett mycket informativa bok om politiska reaktioner på arbetslöshet, *Unemployment* (London, Sage, 1984, sid 316): ”Under perioden 1945-1975 gav västländerna den fulla sysselsättningen rangen

⁷ Från och med första numret 1985 publicerar OECD, *Quarterly Labour Force Statistics* standardiserade arbetslöshetstal för Schweiz.

⁸ Intervju med J. de Koning i *Vrij Nederland*, den 22.12. 1984.

av ett strategiskt och övergripande politiskt mål. Under årtiondet 1975-1985 tycks de gradvis ha övergett detta mål genom omständigheternas tvingande kraft ... Om en sådan förändring sker (eller redan har skett) har de västliga demokratierna visat en enorm styrka och mognad inför en ständigt föränderlig och i vissa avseenden ohanterlig värld.”

Den här boken syftar alltså till att förklara uppkomsten av denna historiska vattendelare med avseende på arbetslösheten under den nuvarande krisen.

Den första delen är i huvudsak kritisk och utmynnar i fyra centrala slutsatser, förutom den redan nämnda om krisens skiljaktiga och divergerande verkningar med avseende på arbetslösheten. För det första kan skillnaderna i allmän ekonomisk tillväxt och arbetskraftsutbud endast förklara en mindre del av skillnaderna när det gäller arbetslöshetens nivå och uppgång. Ja, det handlar bara om sjutton procent av variationerna i arbetslöshetsökning mellan den sista konjunkturtoppen före krisen, 1973, och den sista toppen under krisen, 1984. För det andra ger krisutsattheten vad gäller både världsmarknadsberoende och ekonomisk struktur endast ett litet bidrag till förklaringen av varför somliga folk är mer arbetslösa än andra. Men det förefaller sant att politiskt och kulturellt oberoende, även om de inte innefattar ekonomisk protektionism eller isolering från världsmarknaden, är viktiga. För det tredje befinns den aktuella högerliberalismens båda nyckelståndpunkter sakna stöd i form av empiriska bevis. Det finns inget signifikant samband mellan inflation och arbetslöshet, inget alls med lönekostnadsutvecklingen, inget med socialutgifter och beskattning och heller inget med arbetslöshetsersättning.

Lönemässig återhållsamhet leder i sig varken till full sysselsättning eller till god internationell konkurrenskraft. Vidare råder det en nollrelation mellan lönekostnader per producerad enhet i nationell valuta och i internationell, gemensam valuta. Inkomstpolitiska åtgärder kan med andra ord tillskapas eller upphävas genom valutapolitik och ändrad växelkurs. Det verkar som om både vänster- och högerekonomer har fel i sin tro att arbetslöshet, generellt och utan hänsyn till det konkreta sammanhanget, skulle hänga samman med profitkvotens storlek eller förändringar.

Resultaten vad gäller social välfärd och skatter innebär att varken vännerna eller fienderna till välfärdsstaten har generellt rätt. Uppgångar i arbetslösheten står inte i signifikant samband med socialutgifternas och skatternas nivå och ökning, inte med arbetslöshetsersättningens storlek och inte heller med den offentliga sysselsättningens omfattning. Relationen mellan välfärdsstat och full sysselsättning måste tänkas om och överskrida de begrepp som används av både välfärdsstatens vänner och fiender.

Det finns en Stark Välfärdsstat, Sverige, med generösa sociala åtaganden, en relativt utvecklad offentlig kontroll över ekonomin och ett institutionaliserat engagemang för full sysselsättning, som varit framgångsrikt. Det finns Svaga Välfärdsstater som Belgien, Danmark och Holland som också har en omfattande socialpolitik men föga kontroll över ekonomin, ringa engagemang och liten framgång i kampen mot arbetslösheten. En tredje grupp av länder är de på full sysselsättning inriktade och i fråga om social välfärd Medelgoda staterna Norge och Österrike. Så har vi de Medelmåttiga länderna med avseende på såväl socialpolitik som arbetslöshet, Finland, Frankrike, Italien och Västtyskland, till vilka man i socialpolitiskt avseende kan föga England, även om Thatchers arbetslöshetspolitik gör det särpräglad i den andra bemärkelsen. Två länder är Full-sysselsatta Marknadsstater med mycket utvecklad välfärdsolitik, Japan och Schweiz. Slutligen har vi de rent Marknadsorienterade staterna Australien, Kanada och USA, alla med hög arbetslöshet.

Slutligen framgår som en generell slutsats att de allmänna marknadsrelationerna – trots vad den gängse handboksekonomin och dess i populär form spridda ideologier säger – förklarar mycket

lite av varför samma globala kris haft och har så skilda effekter på sysselsättningen. Detta gör däcket klart för en förklaring som utgår från historien och de nationella institutionerna.

Bokens andra del är deskriptiv och försöker tränga in bakom de rena arbetslöshetstalen till arbetsmarknadens förändringar och strukturer. Vi finner stora skillnader i arbetskraftsaktivitet för unga, kvinnor och äldre män, vilket tyder på mycket stora skillnader i arbetsstruktur och arbetsmarknadsutsikter mellan de olika kapitalistiska samhällena. Föreställningen om "arbetssamhällets" förfall får knappast något stöd. För flertalet länder gäller att deltagandet på arbetsmarknaden, som anställd eller registrerad arbetslös, nådde en historisk höjdpunkt på 1980-talet. Västtyskland, där detta deltagande minskat sedan 1965, är här ett särfall. Andelen vuxen befolkning med avlönad sysselsättning varierar starkt, från cirka hälften i Holland till nästan fyra femtedelar i Sverige. Det är inte sant att kvinnorna har drivits bort från arbetsmarknaden under krisen. Förutom i Schweiz och Västtyskland har kvinnornas aktivitet på arbetsmarknaden ökat avsevärt. Det är äldre män som stöts ut från denna.

Man kan urskilja två olika vägar in i det postindustriella samhället, en där den privata och en där den offentliga servicesysselsättningen växer. USA leder den förra utvecklingen och Sverige den senare. Den faktiska arbetstiden bland personer som är anställda eller egenanställda på marknaden varierar också starkt. Två länder med låg arbetslöshet, Japan och Schweiz, har mycket lång arbetstid medan Sverige har den största andelen deltidsarbete och den lägsta faktiska arbetstiden bland industriarbetare.

Arbetslösheten drabbar köns- och åldersgrupper mycket olika i olika länder. I Italien, Belgien och Frankrike är arbetslösheten bland kvinnor mer än dubbelt så hög som bland män, medan den i England är signifikant vanligare bland män än bland kvinnor. Jämfört med förhållandet i den mogna arbetskraften är ungdomsarbetslösheten hårdast i Italien, Frankrike, Norge, Sverige (före ungdomslagen med dess garanterade deltid) och Finland, lägst i Västtyskland (inga schweiziska siffror tillgängliga).

På grundval av tre dimensioner: drabbade kategorier, arbetslöshetens[^] varaktighet och arbetslöshetsersättning fastställs ett antal olika arbetslöshetsstrukturer, till exempel den bestraffade, industrikrisbetingade arbetslösheten i England, den kompenserade, av en allmän kris betingade arbetslösheten i Holland, den utestängande arbetslösheten som framför allt drabbar unga och kvinnor (bestraffad i Italien, kompenserad i Belgien), den bestraffade, utstötande, kortvariga arbetslösheten i USA med speciella rasistiska inslag, den utestängande vuxenarbetslösheten i Västtyskland och den kompenserade, marginella arbetslösheten i lågarbetslöshetsländerna.

Det har heller inte funnits någon enhetlig invandringspolitik i krisen. Mellan 1970 och 1980 steg andelen utländska arbetare i Belgien, Holland och Sverige medan den sjönk i Schweiz, Österrike och Västtyskland.

Slutligen upprättas en rad arbetsmarknadsprofiler bestående av arbetslöshetstal, sysselsättningsgrad – procent andel av den vuxna befolkningen – och sysselsättningstillväxt i krisen. Norge befinner sig ha den bästa sysselsättningsprofilen med låg arbetslöshet, hög sysselsättningsgrad och hög sysselsättningstillväxt. Belgien har sämst profil. Nära kommer Sverige och Japan, nära Belgien i botten ligger Holland och England. USA placerar sig i en Ba+-kategori med medelhög arbetslöshet och medelhög sysselsättningsgrad men med den efter Kanada högsta sysselsättningstillväxten mellan 1973 och 1983. Skillnaderna i sysselsättningstillväxt mellan Europa och USA befinner sig sakna samband med Reagans ekonomiska politik, eftersom de framträdde redan på 1960-talet.

För arbetare med sysselsättning har krisen varit mest givande, *mätt i reallöner*, för italienska,

belgiska och franska arbetare, mest negativ för amerikanska, svenska och engelska. Den mycket starka svenska fackföreningsrörelsens klena resultat är särskilt slående.

Bokens tredje del erbjuder ett svar på bokens grundfråga, varför vissa folk är mer arbetslösa än andra. Den avfärdar de förhärskande ekonomiska och politiska teserna, men det skulle vara pretentiöst av mig att hävda att jag skulle sakna föregångare eller paralleller. I förordet redovisas detta beroende av kolleger.

Första förklaringen: den ekonomiska och politiska historien

Arbetslöshetens ökning och internationella skillnader är i första hand ett historiskt faktum. En förklaring bör inledas med att lokalisera den i tiden. Det nuvarande internationella arbetslöshetsmönstret började framträda först efter den aktuella krisens start. Under den föregående högkonjunkturen hade det skett en internationellt utjämnande utveckling i riktning mot full sysselsättning. Innan krisen började var det Kanada, Italien och USA som hade de högsta arbetslöshetstalen, medan nuvarande massarbetslöshetsländer som Belgien, Holland och Danmark hade full sysselsättning och lägre arbetslöshetstal än OECD-genomsnittet. Även England hade 1973 lägre arbetslöshet än OECD som helhet (om än något högre än västländernas internationella genomsnitt, utan att landets storlek vägs in).

Krisen efter 1973 uppvisar två viktigare tendenser på arbetsmarknaden. En är en ständigt stigande arbetslöshet som föga påverkas av cykliska upp- och nedgångar. Den andra är oavslutligt växande internationella skillnader mellan hög- och lågarbetslöshetsländer. Utmed denna historiska bana har det funnits två centrala vägskiljen. Ett var 1975 då dagens länder med låg arbetslöshet – Japan, Norge, Schweiz, Sverige och Österrike avlägsnade sig från de övriga genom att behålla arbetslöshetstal under 2.5 procent. Nästa avgörande separation skedde 1981-82 när Belgien, Danmark, Holland, Kanada och England bildade en egen klubb genom att störta ner i en tvåsiffrig arbetslöshet.

Det finns ett ekonomiskt-historiskt mönster i denna process. Splittringen mellan våra sexton länder skedde under två lågkonjunkturer i en utdragen kris, vilket tyder på att det snarare var förmågan och beslutsamheten att stå emot de internationella stormvägornas attacker än förmågan att rida på återhämtningens dyningar som ger utslag. Denna tolkning får ytterligare stöd genom de kumulativa effekterna av hur lågkonjunkturerna möttes. De länder som misslyckades 1974-1975 misslyckades ännu mer 1981-1982. Katastrofländerna 1981-1982 kunde heller inte dra nytta av 1984 års uppgång. Med ett partiellt undantag har de länder som behöll full sysselsättning 1975 lyckats göra det även senare. Finland var framgångsrikt 1975 och har halkat ner till cirka sex procents arbetslöshet men inte hamnat alltför långt ur kursen. Med en arbetslöshet nere i 5.1 procent i början av 1985 är Finland det enda landet med hög arbetslöshet som på kort sikt har några utsikter att återvända till mer eller mindre full sysselsättning.

Hela denna historiska process ger en mycket stark anvisning om att det, tvärtemot vad som sägs från t ex monetaristiskt håll, inte så mycket är antiinflation- eller tillväxtpolitiken utan sysselsättningspolitiken som betyder något. Variationer i ekonomisk tillväxt förklarar mindre än hälften av variationerna i arbetslöshetens ökning, och korrelationen mellan inflation och arbetslöshet är näst intill noll.

De differentierade effekterna av samma internationella kris och de svaga eller praktiskt taget frånvarande sambanden mellan arbetslöshetens utveckling och viktiga relationer inom den ekonomiska strukturen eller generella ekonomiska processer understryker betydelsen av en politisk förklaring. Emellertid är den politiska standardvetenskapen knappast mindre otillräcklig

än den etablerade ekonomivetenskapen när det gäller att förklara arbetslöshetens nyare historia.

Av de åtta länder som i mitten av 1970-talet (Danmark 1974, Finland 1977, de övriga 1975) anslöt sig till den dåvarande högarbetslöshetsgrupp, som bestod av Italien, Kanada och USA, hade fem arbetar- (eller arbetardominerade) regeringar. Av de fem framgångsrika länderna hade tre arbetar- och två borgerliga (eller borgerligt dominerade) regeringar. Regeringarnas partikaraktär var alltså inte särskilt signifikant. Vid tiden för 1981-1982 års uppdelning mellan misslyckanden och katastrofer i fråga om arbetslösheten hade fyra av de fem länder som drabbades av katastrof rent borgerliga regeringar medan det femte hade en socialdemokratisk minoritetsregering. Bland de sex högarbetslöshetsländer som 1981-1982 stannade under tioprocentstrecket hade tre arbetardominerade regeringar. Och vid samma tidpunkt styrdes fyra av de fem lågarbetslöshetsländerna av borgerliga partier.

Inte heller den mer sofistikerade och klassorienterade indelning av de demokratiska kapitalistiska regimernas sociopolitiska karaktär som utvecklats av Walter Korpi är oss till större hjälp.⁹ Korpi har lanserat en typologi som bygger på facklig organiseringsgrad (indikator på arbetarklassens mobilisering) och arbetarpartiernas andel av parlamentsplatserna (indikator på arbetarklassens kontroll). Tre av de fem lågarbetslöshetsländerna – Norge, Sverige och Österrike – hade höga värden för facklig organisering och arbetarpartiers inflytande på efterkrigstidens regeringar medan fullsysselsättningsligans båda andra medlemmar, Japan och Schweiz, låg lågt på båda skalorna. Bland massarbetslöshetsländerna låg Belgien och Danmark högst, efter Sverige, i den kapitalistiska världen 1970-1980 när det gällde facklig organiseringsgrad.¹⁰

Mest på grund av den teoretiska bakgrunden hos Manfred Schmidt, som gett en rad viktiga bidrag till det komparativa studiet av ekonomiska resultat (omnämnt i förordet ovan), har ”korporatism” kommit att figurera som en möjlig förklaring till variationerna i arbetslöshet.

Nu är det så att definitionerna och länderklassificeringarna av ”korporatism” går rätt mycket i sår bland begreppets anhängare. Som potentiell förklarare av arbetslösheten tycks den undergrupp av ”korporatistiska” definitioner och tillämpningar som utvecklats av framför allt Gerhard Lehmbruch och som fokuseras på intresseorganisationernas medverkan i utformningen av politiken vara mest plausibel. Men oavsett om man ser till det ”korporatistiska samförståndets” strukturer över ett brett spektrum av socialpolitiska frågor eller betraktar den ”korporatistiska” inkomstpolitikens frekvens under 1970-talet, visar sig ”korporatism” leda till både låg arbetslöshet (Sverige, Österrike), medelhög arbetslöshet (Finland) och massarbetslöshet (Holland, Belgien). Det är lite för mycket för att låta som ett övertygande orsakssamband.

Varken den generella statsvetenskapen eller den generella nationalekonomin är oss alltså till särskilt stor hjälp i den här frågan. Vår historiska översikt har emellertid gett oss en aning om vad vi bör söka efter, något som kan förklara ländernas olika förmåga att motstå krisens tendens att öka arbetslösheten. De ekonomiska och politiska strukturerna har visat sig vara alltför generella för detta. En översikt av enbart de politiska åtgärderna skulle vara alltför specifik och ställa frågan varför vissa handlingslinjer har följts i vissa länder och inte i andra. Den lösning som erbjuds här är att utforska var engagemanget för full sysselsättning är beläget inom det nationella politisk-ekonomiska systemets ram. Att staten har ett ansvar och engagemang för sysselsättning och arbetslöshet har under efterkrigstiden kommit att ingå i det etablerade politiska tänkandet. Men retorik är en sak, institutionaliserade normer och prioriteringar, uppbackade av politiska

⁹ W. Korpi, *The Democratic Class Struggle*, London, Routledge & Kegan Paul, 1983, särskilt sid 39ff.

¹⁰ A. Kjellberg, *Facklig organisering i tolv länder*, Lund, Arkiv, 1983, sid 36f; S. Mielke (red), *Internationales Gewerksc»aftshandbuch*, Opladen 1983.

åtgärder och inneboende förväntningar hos de politiska och ekonomiska aktörerna är något annat.

Vid en analys av de sexton ländernas efterkrigshistoria finner vi att den fulla sysselsättningen i fem av dem var fast etablerad i det politiska och ekonomiska systemet innan den nuvarande krisen slog till. Det är Japan, Norge, Schweiz, Sverige och Österrike, med andra ord länderna med låg arbetslöshet under den nuvarande krisen, och inga andra (Finland kommer i båda avseendena närmast efter). *Existensen eller frånvaron av ett institutionaliserat engagemang för full sysselsättning är den grundläggande förklaringen till den nuvarande krisens olikartade verkningar.*

En institutionalisering av den fulla sysselsättningen innebär: a) ett uttalat engagemang för att bibehålla/uppnå full sysselsättning, b) existensen och utnyttjandet av motkonjunkturella mekanismer och åtgärder, c) existensen och utnyttjandet av specifika mekanismer för att anpassa efterfrågan på och utbudet av arbetskraft till målet om full sysselsättning, samt d) ett faktiskt undvikande av att använda högre arbetslöshet som ett medel för att uppnå andra syften.

Nu är det alltid möjligt att fortsätta bakåt i tiden vid historiska förklaringar. Varför blev den fulla sysselsättningen institutionaliserad som ett övergripande mål för den nationella politiska ekonomin i dessa fem länder och ingen annanstans? Inget fullständigt och slutgiltigt svar på den frågan kan erbjudas här. Men de omedelbara orsakerna till institutionaliseringen och dess reproduktion kan klart identifieras.

Den fulla sysselsättningen institutionaliserades av två huvudsakliga, helt olika skäl. Det ena var ett försvar av arbetarklassens intressen. Den byggde sin framgång på en politiskt dominerande arbetarrörelse som handlade mot bakgrund av erfarenheterna från trettitalsdepressionen, inte bara i fråga om massarbetslösheten utan även om sin egen förmåga att lindra denna från regeringsställning. Detta är vad som kan förväntas ur ett marxistiskt eller kaleckianskt perspektiv.¹¹ Men det stämmer bara för Sverige och, med vissa inskränkningar, Norge i vilka länder arbetarrörelsen inte bara var dominerande efter andra världskriget, utan också var de enda länderna med arbetarrörelser som gick stärkta ut ur 1930-talet – till stor del tack vare sina framgångar i att bekämpa arbetslösheten, hur blygsamma de än må ha varit i ett historiskt perspektiv – och obefläckade av kriget.

Det andra skälet till en institutionalisering av den fulla sysselsättningen är mer oväntat. Det var ett konservativt engagemang för ordning och stabilitet, vilka sågs som lika viktiga som kapitalackumulationen. Den fulla sysselsättningen i Japan och Schweiz har denna bakgrund. Vi bör vara något mer precisa när det gäller detta. Dagens funktionalistiska marxism har inte varit blind för det borgerliga engagemanget för ordning och stabilitet utan har snarast åberopat detta alltför ofta. Min poäng är att efterkrigstidens japanska och schweiziska borgarklasser inte stod under något som helst hot från arbetarrörelsen (trots ett snabbt förbigående japanskt mellanspel 1947), som var svag, splittrad och allmänt foglig. Å andra sidan kan man inte dra den omvända slutsatsen, att det var arbetarrörelsens svaghet eller underkastelse som gjorde att de japanska och schweiziska borgarklasserna inte behövde bekymra sig om att vidmakthålla en ”industriell reservarmé”. Den amerikanska arbetarrörelsens långt större svaghet ledde således inte till att den höga arbetslösheten försvann och inte heller den mest fogliga av alla arbetarrörelser, den holländska, besparades en stabil, hög arbetslöshet. Dessutom var det inte så att de japanska och schweiziska borgarklasserna bara slutade att oroa sig över den industriella reservarméns upprätthållande, utan de engagerade sig också i ett aktivt upprätthållande av den fulla sysselsättningen, även om priset var högt, vilket blev tydligt särskilt i 1970-talets Schweiz.

¹¹ Jfr M. Kalecki, ”Political Aspects of Full Employment”, *Political Quarterly*, no. 1943.

Efterkrigstidens maktblock i Japan och Schweiz har haft åtminstone två viktiga ting gemensamt. Det ena var ett starkt förkapitalistiskt inslag i en dynamisk borgerlig konstellation, halvfeodalt i Japan och småborgerligt i Schweiz, i båda fallen bärare av en helt central nationell tradition. Från ett sådant härskande block kunde man därför förvänta sig ett perspektiv som var bredare än att enbart gälla avkastningen på investerat kapital. I ingetdera landet har marknaden ansetts som något högsta väsen. Den beskars i mellankrigstidens Schweiz av en omfattande, statligt befrämjad kartellbildning och i Japan av en privat monopolisering. Det andra gemensamma draget var att de härskande klasserna i båda länderna från 1930-talet hade tillägnat sig erfarenheten att krisen kunde mildras påtagligt.

Österrike ligger någonstans mellan dessa båda poler, och den fulla sysselsättningens institutionalisering har i det landet en annorlunda politisk grund. I fråga om politiska åtgärder inträffade den fulla institutionaliseringen långt senare, i slutet av sextio- och början av sjuttioalet, medan den i de andra länderna gick tillbaka till fyrtioalet och det tidiga femtioalet (Japan). Österrikarna hade turen att befinna sig något i otakt med den internationella konjunkturcykeln när krisen bröt ut, och deras tidiga framgångar i att avvärja en hög arbetslöshet gav en enorm skjuts åt deras självförtroende när det gällde att stå emot utmaningen. Österrikes institutionalisering av den fulla sysselsättningen var ett sammanflöde mellan två strävanden: dels arbetarklassens krav, framförda av ett socialdemokratiskt parti som regerat sedan 1970 och som var unikt genom att vinna en majoritet av rösterna inom ett mångpartisystem med proportionell representation, dels den strävan till ordning och stabilitet som var ett gemensamt intresse för båda de stora partierna, som livligt mindes resultatet av 1930-talets massarbetslöshet och inbördeskrig, det vill säga Österrikes uppgång i det nazistiska Tyskland.

Efterkrigstidens institutionalisering av den fulla sysselsättningen reproducerades och stärktes kontinuerligt genom dess framgångsrika bekräftelse. Här är det gamla talesättet ”inget skapar sådan framgång som framgång” på sin plats. Detta präglade på ett avgörande sätt förväntningarna hos både *policy makers* och *policy takers*, för att använda ett vackert uttryck av Claus Offe. Den primära strävan att uppnå och bibehålla full sysselsättning i de fem länderna hotades, före generalprovet i den kris som inleddes 1973, varken av andra strävanden eller otillräckliga resultat. I England var en institutionalisering av den fulla sysselsättningen, trots att den aldrig hade formulerats av vare sig Beveridge, Keynes eller 1945 års labourregering, på väg under det senare fyrtioalet och på femtioalet, som en följd både av faktiska resultat på arbetsmarknaden och absorberandet av en keynesiansk makroekonomisk politik. Men fastklamrandet vid imperiearvet i form av pundets internationella ställning och vid Cityfinansens började från slutet av femtioalet att urgröpa denna strävan innan den hade stabiliserats. Labourregeringen 1966-1970 under Harold Wilson offrade medvetet den fulla sysselsättningen i sina, i slutänden fåfänga, försök att rädda Englands storfinansiella ställning.

Den historiskt förda ekonomiska politiken är den huvudsakliga förklaringen till den historiska splittringen under perioden 1974-1984 mellan länder med låg och hög arbetslöshet, en splittring som troligen kommer att fortgå på nittioalet om det inte sker några radikala omkastningar i fråga om makt och politik. På arbetslöshetsspektrets andra kant, som först intogs av Belgien, England och Holland, har vi länder som alla blivit föremål för radikal monetaristisk behandling. Här befinner vi oss på mer välbekant mark, även om den under fatala stunder glömdes bort i början av 1980-talet. Liksom på trettioalet är deflation den snabbaste och säkraste vägen till massarbetslöshet. I alla dessa länder har svaga, splittrade och demoraliserade arbetarregeringar alstrat mer konsekvent högerinriktade regeringar som drivit upp arbetslöshetstalen till nya höjder. Däremellan har vi länder med motsägelsefull politik eller politik som försvåras eller mildras genom speciella betingelser och tendenser.

En verkligt historisk och materialistisk förklaring kan dock lika lite stanna vid de politiska förhållandena som den kan nöja sig med den komparativa samhällsforskningens korrelations- och regressionsexercis. Vi måste skissera hur de förklarande faktorerna utvecklas i sina orsakskedjor och inom respektive ramar.

Andra förklaringen: politik under tryck och restriktioner

Orsaksutvecklingen har i denna undersökning spårats genom utformningen av de politiska handlingslinjerna på både arbetsmarknaden och inom den makroekonomiska politiken, som de formas under trycket av arbetskraftsutvecklingen och internationella restriktioner med hänsyn till balansen med världen i övrigt.

Vårt material falsifierar klart tesen i OECDs ”McCrackenrapport” från 1977 om att ’vägen till full sysselsättning ligger i erkännandet av det faktum att regeringar inte kan garantera full sysselsättning oberoende av pris- och löneutvecklingen”.¹² Regeringar kan faktiskt vidmakthålla en låg arbetslöshet under en utdragen kris, och löner och priser har av egen kraft ingen påtaglig effekt på arbetslöshetens internationella variationer.

Vad politiska åtgärder beträffar visar våra resultat att alla länder som haft framgång med sin sysselsättning har drivit en expansiv politik av keynesiansk typ. Särskilt slående är dennas viktiga bidrag till den fulla sysselsättningen i Japan, långt viktigare än de japanska exportörernas stjärnprestationer. Men keynesianism är inte nog. För det första måste en framgångsrik keynesiansk politik åtföljas av en konsekvent, kongenial penningpolitik, särskilt med låg realränta. En komparativ översikt av de olika ländernas budgetpolitik visar att expansionistiska, efterfrågehöjande åtgärder var nödvändiga men inte tillräckliga för att motstå krisens attacker i mitten av sjuttioalet. Inte bara de framgångsrika länderna utan även misslyckandena, som Västtyskland, Danmark och (om än mer modest expansionistiskt) Holland reflaterade då sina ekonomier. En reaktion i form av omfattande och snabba åtgärder tycks ha varit utslagsgivande, i synnerhet om den följdes upp med ett starkt och påpassligt ingripande mot senare hot (som i Sverige 1978-1979 och i Japan 1982), och om den försågs med en bas av andra sysselsättningsbevarande mått och steg. Utifrån detta kunde lågarbetslöshetsländerna faktiskt klara lågkonjunkturen 1981-1983 trots en klart kontraktiv budgetpolitik. För det andra har i alla lågarbetslöshetsländerna finans- och penningpolitiken på ett avgörande sätt kompletterats med nationellt specifika, direkta ingrepp i marknadsekonomin.

I det svenska fallet har dessa direkta ingripanden huvudsakligen antagit formen av ”aktiva arbetsmarknadspolitiska åtgärder” med särskilda offentliga arbeten och offentliga yrkesutbildnings- och omskolningsprogram, som när de nådde sitt maximum 1978-1979 reducerade arbetslösheten med cirka fyra procent. De omfattande yrkesutbildningsprogrammen har varit rätt effektiva när det gällt att förbereda för anställning på den öppna marknaden. 1983 var till exempel 62 procent av dem som omfattats av sådana program anställda på den öppna marknaden sex månader senare. En rekordeffektivitet uppnåddes 1984 med 70 procent av eleverna anställda efter sex månader.¹³ Lönerna inom de offentliga arbetena är normalt i nivå med de aktuella avtalsenliga.

Normmännen har i första hand förlitat sig på omfattande offentliga subventioner av den privata sysselsättningen, en tradition som byggdes upp redan innan inkomsterna från Nordsjöns gas och

¹² P. McCracken m fl, *Towards Full Employment and Price Stability*, Paris, OECD, 1977. Citatet hämtat ur den svenska upplagan, *Vägen till full sysselsättning och stabila priser*, Stockholm, Liber, 1977, sid 25.

¹³ Beräkning utförd av statistiska centralbyrån på uppdrag av arbetsmarknadsdepartementet, enligt *Svenska Dagbladet*, den 16.4.1984, del 3.

olja kom till. I slutet av 1970-talet var detta en metod som även kom till bred användning i Sverige. Tidigt efter kriget inrättade Norge dessutom en sofistikerad makroekonomisk planeringsapparat inriktad på att upprätthålla full sysselsättning. Efter Sverige var Norge också pionjär i att tillskapa en enhetlig förvaltning av arbetsmarknadspolitiken, men de norska programmen för yrkesutbildning och offentliga arbeten har alls inte fått den omfattning som de haft i Sverige sedan sextiotalet.

Japanerna har satt sin lit till expanderande offentliga investeringar, som omfattar en mycket större andel av de totala investeringarna än i flertalet kapitalistiska länder, och till en offentligt samordnad privat arbetsmarknadspolitik organiserad av de stora koncernerna. Bakom Japans oavbrutna tillväxt och export under krisen ligger en omfattande omstrukturering av den japanska industrin, först inom textilbranschen och sedan från varvsnäring och stål till bilindustri, elektromekanik, elektronik och service. Detta har i stor utsträckning försiggått utan att människor först blivit arbetslösa och normalt genom förflyttningar inom koncernerna. De industriella storkoncernerna har även startat serviceverksamheter för att hålla sysselsättningen uppe. Detta upprätthållande har heller inte köpts till priset av arbetslöshet bland underleverantörer eller andra sektorer av småföretagsamheten.

Austrokeynesianismen, som österrikarna stolt kallar sitt politiska mönster, har i första hand inriktats på att hålla investeringarna uppe, på ett direkt sätt de omfattande offentliga och statsföretagens, något mer indirekt genom billig kredit för privata investeringar, kanaliserade genom ett offentligt bankväsen och specifika investeringsstimulanser genom skatteförändringar. Det från både anhängare och belackare av den österrikiska modellen ofta hörda påståendet att arbetskraften däms upp i de statliga företagen får inte stöd i komparativa jämförelser som utgår från kvoten mellan produktionsutveckling och sysselsättning inom industrin. Föga brukar däremot sägas om den mycket restriktiva invandringspolitiken som påtagligt reducerat antalet utländska arbetare under krisperioden. De invandrade arbetarna i Österrike har färre rättigheter på arbetsmarknaden än i nästan något annat utvecklat kapitalistiskt land med undantag för Schweiz. Även en hård inkomstpolitik, vars nödvändighet har förstärkts av den valda "hårdvalutalösningen" med den österrikiska schillingens koppling till den västtyska marken, har utmärkt den österrikiska modellen.

Schweiz har mött krisen med en omfattande hemförlövning av utländska arbetare och en officiell politik, propagerad av företagarorganisationerna, som gått ut på att avskeda kvinnor och avskräcka dem från att komma in på arbetsmarknaden. Denna bistra politik bör dock inte bara tolkas som att kostnaden för de schweiziska männens fulla sysselsättning har lämpats över på kvinnor och italienska invandrare. Den schweiziska ekonomin har bland OECD-länder ett unikt nolltillväxtrekord för perioden 1975-1983. Detta har troligen även en hel del att göra med den för lågarbetslöshetsländer låga dosen av keynesiansk expansionspolitik, och med det faktum att Schweiz är det enda land med låg arbetslöshet som fullföljt en monetaristisk politik i den tekniska meningen att man uppsatt strategiska mål för penningtillgången. För att summera detta avsnitt kan det sägas att staten i lågarbetslöshetsländerna har påtaglig kontroll över en eller fler av själva marknadens strategiska ekonomiska variabler, en kontroll som den i omfattande grad utnyttjar för att trygga en full sysselsättning. Det handlar om kontroll över arbetskraftsutbudet i Schweiz och Österrike, över efterfrågan och den kvalitativa tillgången på arbetskraft i Sverige, investeringarna i Japan, Norge och Österrike, pris- och kostnadsstrukturen i Norge och Österrike.

Den allmänna diskussionen för och mot keynesianismen har ofta förts i malplacerade termer. De effektivaste expansionsåtgärderna har inriktats inte så mycket på att stimulera konsumenternas efterfrågan som direkt mot investeringarna. För det andra bygger budgetexpansionens effektivitet

i avgörande grad på om den stöds eller inte stöds av en expansiv penningpolitik, huvudsakligen med låg realränta och i somliga men inte alla fall även av en medvetet billig valuta. För det tredje har i den aktuella krisen en framgångsrik keynesianism alltid åtföljts och förstärkts av selektiva statsingripanden och ibland även av en privat företagsskötsel som inte följer en kortsiktig marknadsrationalitet. Arbetsmarknadens tryck på sysselsättningen i form av växande tillgång på arbetskraft har varit högre i lågarbetslöshetsländerna än i de europeiska OECD-länderna som helhet, om än lägre än i Nordamerika. Schweiz är här ett undantag men inte Österrike, trots det landets samtidiga invandrarfientliga politik.

Internationella restriktioner och kravet att anpassa sig till dem har gällt för lågarbetslöshetsländerna likaväl som för andra. Men det är antagligen ingen tillfällighet att det är dessa fem länder som efter USA och i jämnhöjd med Finland har sin ekonomi minst integrerad med och beroende av västkapitalismen i övrigt. Ingen är medlem av Europeiska gemenskapen och ingens ekonomi är djupt penetrerad av utländskt kapital. Varken den schweiziska och österrikiska invandrapolitiken eller de norska subventionerna skulle ha tillåtits i EG, och knappast heller Sveriges konkurrensfrämjande devalvering 1982.

Anpassningen till de internationella restriktionerna har i lågarbetslöshetsländerna varit framgångsrik men i huvudsak två skäl. Det ena är den inte alltid spektakulära men ändå generella dynamiken hos deras kapitalistiska ekonomi som på centrala områden är statlig i Österrike men privat i de övriga. Det oftast noterade fallet med Japan med dess exportresultat, men ett av de mest anmärkningsvärda exemplen är omstruktureringen av den schweiziska textilindustrin till en framgångsrik exportindustri med höga löner, och den schweiziska exportindustrin i allmänhet som expanderat kraftigt trots de skyhöga kostnaderna till följd av den enorma uppvärderingen av francen. Norge har naturligtvis dragit nytta av sina rikedomar i Nordsjön, och Volvo, Electrolux och andra svenska transnationella företag har klart motbevisat tesen att en dynamisk kapitalistisk företagsamhet är oförenlig med starka fackföreningar, höga skatter, omfattande social trygghet och full sysselsättning. Å andra sidan är denna dynamik och styrka varken unika för dessa länder eller karaktäristiska för deras ekonomier som helhet. Faktum är att alla de senare har haft att utstå svåra kriser: den schweiziska urindustrin, de japanska och svenska varven, japanska textilier, japanskt, svenskt och österrikiskt stål samt norsk sjöfart och industri på det hela taget på grund av den inflation som oljeintäkterna har stimulerat fram.

En viktig faktor vid sidan av de nationella kapitalismernas inneboende kraft har varit den självuppfyllande tendensen i de djupt institutionaliserade politiska orienteringarna. Dessa har lett ekonomiska aktörer, företagare, arbetarrörelse och konsumenter till en förväntan om att ekonomins offentliga inriktning kommer att förbli stabil och att förändringar i politiken bara innebär en anpassning till besvärliga omständigheter medan de långsiktiga målen förblir konstanta, att de inte ingår i ett oförutsägbart och cykliskt ojämnt mönster. Denna stabilitet i förväntningarna på sysselsättningens och investeringarnas upprätthållande under förvärrade förhållanden gör lönemässig återhållsamhet hos fackföreningarna, stabil konsumentefterfrågan och finanskapitalets acceptering av låga räntesatser (viktigt i Schweiz) till rationella lösningar.

Analysen har här huvudsakligen koncentrerats till de framgångsrika länderna men specifik uppmärksamhet har även ägnats några föga beaktade misslyckanden som de belgiska, danska, franska, holländska och västtyska, liksom en mer generell översikt.

Allmänt sett kan man urskilja två andra politiska inriktningar (än att ge högsta prioritet åt upprätthållandet av full sysselsättning). En går ut på konsekvent "nedskärning av den offentliga sektorn och förstärkning av marknadsekonomin". Detta har varit den kortaste och snabbaste vägen till massarbetslöshet. De bästa exemplen i fråga om både orsak och verkan är Thatchers

England och Holland under de starkt högersinnade kristdemokraterna van Agt och Lubbers. Belgien hade i början av krisen och har sedan 1981 åter haft en liknande politisk inriktning.

En annan grupp av länder har mer karaktäriserats av en inkonsekvent och diskontinuerlig politik. Även om den varit mindre snabb än den förra har även denna inriktning visat sig vara en säker väg till hög arbetslöshet. Danmark, Frankrike och Västtyskland under socialdemokratiska regeringar har särskilt analyserats inom denna grupp. Även den reellt existerande "Reaganomics" kan ses i detta sammanhang. Regeringens deflationistiska hållning sedan 1981 har haft sina förutsägbara effekter i form av en allt svårare arbetslöshet, men en växande kombination av deflationistiska åtgärder – hög ränta, nedskärningar i de civila offentliga utgifterna – och vad som kan kallas krigskeynesianism, nämligen inflationsdrivande rustningar som lett till underskott i de offentliga finanserna, har hållit arbetslösheten på en medelhög nivå.

Arbetslösheten påverkas även av andra åtgärder och institutioner. Medan det västtyska (och schweiziska) yrkesutbildnings- och lärlingssystemet har hållit ungdomsarbetslösheten relativt låg, tycks de i långt mindre grad praktiskt inriktade utbildningssystemen i Frankrike och Italien starkt ha bidragit till den mycket höga ungdomsarbetslösheten i dessa länder. Allmänt sexistiska samhällsförhållanden och ett mycket begränsat utbud av deltidsanställningar har verksamt bidragit till den mycket höga överarbetslösheten bland kvinnor i Belgien, Frankrike och Italien. Medan det inte finns något generellt samband mellan arbetslöshetsersättning och arbetslöshetsnivå (och -ökning), förefaller det högst sannolikt att typen av arbetslöshetskompensation påverkar arbetslöshetens struktur. Generösa kvalificeringsregler och obegränsad varaktighet tycks exempelvis ha bidragit till den permanent registrerade höga arbetslösheten i Belgien. I många andra länder skulle förmodligen en del av dessa arbetslösa personer lämna arbetskraften helt och hållet.

Dessa politiska orienteringar har naturligtvis förverkligats i skiftande sammanhang vad beträffar tryck och restriktioner. Den holländska arbetslöshetskatastrofen på 1980-talet var till exempel i stor utsträckning ett kombinerat resultat av en konsekvent deflationistisk politik, en snabb ökning av arbetskraftsutbudet under decenniets första del, den internationella konjunkturons vågdal och en tendentiell försvagning av den holländska industrin, urskiljbar redan före krisen. En stark ökning av arbetskraften har även varit viktig för arbetslösheten i Kanada och USA. I likhet med den brittiska har den belgiska arbetslösheten varit fast rotad i en specifik, nationell, krisalstrande struktur med finansiell dominans över industrin, stor importelasticitet, stel arbetsmarknad och en mängd krassliga gamla industrier. Den radikalt dåliga anpassningen mellan den typ av inflationsskapande politik som Mitterandregeringen drev under sina första år och den franska ekonomins verkliga problem framgår mycket klart. Västtyskland tycks redan i mitten av sextioalet ha inlett ett nytt ackumulations- och utvecklingsmönster, som kombinerade kraftfulla exportprestationer med en beskuren utveckling av hemmaekonomin, en relativt liten tjänstesektor och en unikt sjunkande deltagandegrad i arbetskraften. Att Västtyskland är basen för diskussioner om "arbetssamhällets kris" och att Italien och Frankrike, med deras diskriminerande arbetslöshetsstrukturer i förening med relativt höga reallöneökningar för dem som har sysselsättning, utgör god jordmån för teser om klassernas upplösning bör inte komma som någon överraskning. Inte heller bör de anses ge uttryck för generella internationella trender.

I. Tillväxtarbetslöshet, eller Krisens paradoxala ekonomi

1970-talet innebar en ny erfarenhet i fråga om den utvecklade kapitalismens ekonomiska beteende, nämligen det samtidiga uppträdandet av dels stagnation och växande arbetslöshet, dels en påskyndad inflation. Den internationella vokabulären berikades med ett nytt ord som täckte fenomenet, "stagflation". Stagflationen bröt det grundläggande samband mellan ekonomiska variabler som enligt (det mesta av) den ekonomiska teorin skulle finnas. Och vi kan ta nobelpristagaren i ekonomi, James Tobin, på orden när han säger att "på det hela taget har de professionella ekonomerna inte utvecklat någon ordentligt övertygande diagnos av den stagflation som drabbat Förenta staterna och världsekonomin under det senaste årtiondet. Behandlingar som grundar sig på de förhärskande ortodoxa teorierna tycks vara värre än sjukdomen själv."¹

I dag, i mitten av 1980-talet, börjar man kunna urskilja ett annat paradoxalt fenomen, nämligen upplösningen av sambandet mellan ekonomisk tillväxt och arbetslöshet. En ökning i den ekonomiska tillväxttakten kan nu gå hand i hand med växande arbetslöshetstal. England är ett exempel. 1982 och 1983 låg det med sin tillväxttakt om 1.9 respektive 3.2 procent klart över genomsnittet för OECD. Samtidigt ökade emellertid arbetslösheten ytterligare, från 10.6 procent 1981 till 12.4 1982, 13.1 1983 och 13.2 under de tre första kvartalen 1984.² Samma fenomen, relativt hög tillväxttakt i förening med ytterligare ökning av en redan mycket hög arbetslöshet, uppträder i Danmark där tillväxten var 3.4 procent 1982 och 2.5 1983, samtidigt som (det icke standardiserade) arbetslöshetstalet ökade från 9.2 procent 1981 till 9.9 1982 och 10.6 1983.³ Belgien och Holland uppvisar samma tendenser.

Då detta skrivs har den nya utvecklingen inom den utvecklade kapitalismen knappast ännu väckt någon större analytisk uppmärksamhet, även om märkliga siffersamband naturligtvis har observerats. Fenomenet kräver ett namn och begrepp. Här föreslås termen *tillväxtarbetslöshet* för den både politiskt och teoretiskt skärande föreningen av tillväxt och växande eller kvardröjande arbetslöshet.

Inför den krisanalytiska måttfullheten hos den kanske klokaste av alla nobelpristagare inom det stolta ekonom-skrået bör en statsvetenskaplig forskare vara försiktig med att slänga fram någon storstilad förklaring av fenomenet tillväxtarbetslöshet. En tänkbar teoretisk väg som ligger nära till hands bör dock avvisas från början. Den är inte något avgörande inslag i ett nytt stadium hos den utvecklade kapitalismen i allmänhet. Den kraftiga tillväxtåterhämtningen i Förenta staterna 1983 ledde också till ett sjunkande arbetslöshetstal, från 9.5 procent 1983 till 7.4 under tredje kvartalet 1984. Tekniska förklaringar, till exempel om att den utvecklade kapitalismen under de nya teknologiska betingelserna måste leda till ökad massarbetslöshet (om man inte vidtar drastiska åtgärder i form av arbetstidsförkortning och deltidsarbete), stämmer helt enkelt inte med verkligheten.

Kristeorier av skilda slag brukar vara generella i karaktär och ambitioner. De eftersträvar att förklara varför kriser inträffar och ange hur de kan åtgärdas eller åtminstone mildras. Den här undersökningen är inget kristeoretiskt aktstycke i den meningen. Här tas den kapitalistiska ekonomins internationella kris för given medan jag lämnar förklaringen åt personer som är

¹ Ur baksidestexterna till S. Bowles m fl, *Beyond the Waste Land*, Garden City N.Y., Anchor Press, 1983.

² OECD, *Economic Outlook*, 36, sid 166 och 177. Om inte annat nämns hänförs sig arbetslöshetstalen till OECD-sekretariatets internationellt standardiserade tal. För vissa länder skiljer sig dessa något från dem som brukar användas i de inhemska diskussionerna.

³ Arbetslöshetstal från Den Okonomiske Råd, *Dansk økonomi*, december 1983, Direktoratet for Statens Indkøb, Köpenhamn 1983, sid 52.

ekonomiskt mer kompetenta än jag. Den här bokens huvudsyfte är att utreda varför krisen haft olika verkan i olika länder och vad som är konsekvenserna av detta.

Tillväxtarbetslösheten är inget generellt krisinslag. Den ingår snarare i den aktuella krisens olikartade effekter. Det är just denna divergens som måste uppmärksammas, analyseras och förklaras.

1.1 Krisens divergerande effekter

Förståelsen av den aktuella krisen bör inledas med en insikt om dess divergerande effekter. I mitten av 1970-talet var dessa tydligast när det gällde inflation och ekonomisk tillväxt. På 1980-talet kommer skillnaden framför allt till uttryck i arbetslöshetstalen. Analyserar man perioden som helhet och tittar på OECDs och enskilda länders prognoser för de kommande åren blir det tydligt att det uppstått en bestående klyfta i arbetslöshetsmönstret bland världens rikaste kapitalistiska ekonomier.

Tabell 1 nedan ger två mått på krisens olikartade effekter. Ett är uppenbart för den vanlige läsaren, medan det andra är en eftergift åt den statistiska aptiten hos många av mina kolleger inom den akademiska samhällsvetenskapen.

Tabell 1. Skillnader i tillväxt, inflation och arbetslöshet bland sexton OECD-länder 1973-1984. Procentenheter

	1973	1975	1976	1982	1984
<i>Tillväxt</i>					
Skillnaden mellan de tre högsta och de tre lägsta länderna	4.4	7.3	4.7	5.7	3.3
Standardavvikelse ¹	1.6	2.6	2.3	2.0	1.6
<i>Inflation</i>					
Skillnaden mellan de tre högsta och de tre lägsta länderna	4.0	11.9	12.0	6.8	5.2
Standardavvikelse'	1.6	4.3	4.0	3.3	1.9
<i>Arbetslöshet</i>					
Skillnaden mellan de tre högsta och de tre lägsta länderna	4.9	5.8	5.9	10.3	11.4
Standardavvikelse ¹	1.7	2.1	2.2	3.8	4.2

Not 1. Standardavvikelsen anger det avstånd över och under medeltalet, inom vars räckvidd två tredjedelar av länderna faller. Dess storlek påverkas av medeltalets storlek, medan ett annat spridningsmått, variationskoefficienten, anger spridningens räckvidd i förhållande till medeltalet. Variationskoefficienten för arbetslösheten i OECD-länderna har sjunkit från 0.65 1973 till 0.54 1984, men i detta sammanhang är spridningen i absoluta arbetslöshetstal mest meningsfull.

Källor. Se tabell 2.

Genom att se på medeltalen för tre vågkrön och två vågdalar under perioden 1973-1985 får vi en bild av den aktuella tendensen inom OECD-ekonomierna (tabell 2).

Perioden kännetecknas av en djupnande kris. Den andra vågdalen är djupare än den första, och krönen blir allt lägre. Långsiktigt minskar inflationen medan arbetslösheten stadigt ökar. Den senare är på det andra krönet större än i den första dalen och på det tredje krönet ännu större än i den andra dalen.

Tabell 2. Tillväxt, inflation och arbetslöshet i sexton OECD-länder 1973-1984. Medeltal, procent, vid konjunkturernas toppar och vågdalar.

	1973	1973	1976	1982	1984
	Topp	Dal	Topp	Dal	Topp
Tillväxt	5.7	- 0.3	4.3	- 0.5	3.4
Inflation	8.4	12.1	9.6	8.6	4.7
Arbetslöshet ¹	2.6	3.9	4.2	7.0	7.8

Not 1. Denna studie omfattar de sexton mest utvecklade OECD-länderna, för vilka antingen internationellt standardiserad eller pålitlig och någorlunda jämförbar arbetslöshetsstatistik föreligger. Det senare fallet representeras av Danmark, som om inget annat anges här och i det följande inte medtas i beräkningar av internationell arbetslöshet, såsom medeltal, spridningsmått och korrelationskoefficienter. De studerade länderna namnges i tabell 3.

Källor. Tillväxt och inflation 1973-82: OECD, *Economic Outlook* nr 36 (december 1984), sid 166, 175; tillväxt och inflation 1984: OECD, *Main Economic Indicators* mars 1985, sid 23, 186; arbetslöshet: OECD, *Quarterly Labour Force Statistics* nr 1 1985, sid 76.

Det är nu dags att skilja fåren från getterna när det gäller arbetslösheten. I tabell 3 nedan, och för det mesta även i fortsättningen, kommer vi att behandla sexton länder. Det är alla de utvecklade kapitalistiska länder för vilka det finns standardiserade arbetslöshetstal (14) plus två länder vilkas icke-standardiserade tal är tydliga nog för att medge en otvetydig inplacering på rankinglistan med dess tre huvudgrupper, nämligen Danmark och Schweiz. På grund av särdrag som hänger samman med deras ringa storlek har Island och Luxemburg medvetet utelämnats. Nya Zeeland har utelämnats enbart på grund av felande tillförlitliga uppgifter om huruvida landet tillhör låg- eller mellankategorin med avseende på arbetslöshet. Med dessa inskränkningar avser analyserna nedan att vara uttömmande systematiska för den samtida utvecklade kapitalismens del.

Tabell 3. Arbetslöshetstal 1983 och 1984. Procent av arbetskraften

Höga	1983	1984	Medelhöga	1983	1984
Kanada	11.8	11.2	USA	9.5	7.4
Belgien	14.7	14.0	Australien	9.8	8.9
Danmark	10.6	10.3	Finland	6.1	6.1
Holland	13.7	14.0	Frankrike	8.1	9.7
England	13.1	13.2	Tyskland	7.5	8.6
			Italien	9.7	10.7
Låga	1983	1984			
Japan	2.6	2.7			
Österrike	4.2	4.2			
Norge	3.3	3.0			
Sverige	3.5	3.9			
Schweiz	0.9	1.1			

Källor. Danmark 1983: *Dansk Økonomi*, a a, sid 52. Schweiz 1983: *Neue Zürcher Zeitung* 19.5.1984, sid 25, avser april 1983. övriga länder: OECD, *Economic Outlook*, 37, a a, sid 167 samt översikterna av Danmark och Schweiz.

Det mönster som framgår av tabell 3 är det som boken i övrigt ägnas åt att belysa och förklara. Kategoriindelningen i tabell 3 har såvitt jag vet aldrig använts förr, och tredelningen avvisar varje lättvindig politisk, ekonomisk eller social etikettering.

Efter att ha betraktat figurationen för de föregående åren, prognoserna för resten av 1980-talet,

skulle jag vilja påstå att mönstret ovan är stabilt i sin karaktäristik av västvärlden vid 1980-talets mitt. En reservation gäller emellertid Italien som 1984 kom upp i den högsta arbetslöshetsgruppen och för vilket land de tillgängliga prognoserna (se Slutsatserna) går i sär. Detta innebär dock inte att siffrorna ovan är exakt jämförbara, trots alla bemödanden av OECDs anonyma statistiker. Internationella statistikuppgifter är sällan exakt jämförbara, ett elementärt faktum som de akademiska samhällsvetarna sällan uppmärksammar och beaktar.

1.2 Nationella resultat och förlopp

Hur ska skillnaderna och krisens skiftande verkningar på arbetslösheten förklaras? I vad utsträckning kan den tillskrivas universella relationer mellan marknadsekonomiens nyckelvariabler och i vilken grad beror den på nationellt förankrade förhållanden? Den frågan är inte densamma som ofta ställs inom dagens statsvetenskap och sociologi, nämligen om politiken spelar någon roll. Det beror på att det statliga beteendet kan få generella effekter på marknadens utveckling och att det nationella institutionella sammanhanget omvänt kan komma till uttryck främst i de icke-statliga ekonomiska aktörernas ekonomiska beteende. Men i den mån som de nationella ekonomiernas beteende påverkas av specifika nationella institutioner får det viktiga konsekvenser både för den empiriska ekonomiska analysen och för politiken. För den förra innebär det att man uttryckligen bör erkänna och räkna med nationella institutionella parametrar. För den allmänna politiska debatten om ekonomi och ekonomisk politik innebär det ett systematiskt beaktande av frågan om de existerande nationella institutionerna bör behållas som de är eller om de bör och kan förändras.

Rent definitionsmässigt hänger en ökad arbetslöshet samman med förändringar i den ekonomiska tillväxttakten (nationalprodukten), i antalet personer som vill ha arbete och i produktiviteten eller förhållandet mellan produktion och sysselsättning. Med övriga omständigheter oförändrade bör vi vänta att högre allmän ekonomisk tillväxt leder till lägre arbetslöshet än vad en lägre ekonomisk tillväxt gör, och att arbetslöshetstalet blir högre ju mer tillgången på arbetskraft ökar. Vi bör även vänta oss att det i verkningarna på arbetslösheten finns en ömsesidig kompensatorisk effekt mellan förändringar i ekonomisk tillväxt och antalet arbetsökande, så att en låg tillväxt kan kompenseras av en låg eller till och med sjunkande ökning av utbudet på arbetskraft. Därför bör vi även se till de kombinerade effekterna av tendenserna i fråga om ekonomisk tillväxt och arbetskraftsutbud. En ökad arbetslöshet kan under den nuvarande krisen även bero på förändringar i relationen mellan produktion och sysselsättning. Tesen om det nationella institutionella sammanhanges avgörande vikt för den ekonomiska utvecklingen skulle dock stödjas, om inte bevisas, om samma internationella krisperiod har lett till viktiga nationella variationer i den allmänna produktiviteten, i relationen mellan produktion och sysselsättning. I synnerhet stärks hypotesen om det nationella sammanhanget, om det saknas ett systematiskt generellt samband mellan å ena sidan produktivitetsförändringar och å andra sidan tillväxt- eller investeringsmönster. I den allmänna debatten hör man inte så sällan argumentet att under den innevarande perioden ekonomisk tillväxt och/eller investeringar primärt innebär eller leder till arbetsbesparande rationaliseringar. Om det är riktigt bör vi vänta oss att arbetslöshet till följd av en högre kvot mellan produktion och sysselsättning hänger samman med hög tillväxt, hög investeringsgrad eller båda. Det kan naturligtvis finnas även andra oföränderliga marknadsrelationer som kan förklara förändringar av kvoten mellan produktion och sysselsättning. Nedan ska vi kasta en blick på en möjlighet, vissa aspekter av ekonomins strukturella drag och förändringar.

En första enkel prövning av de rivaliserande hypoteserna om oföränderliga marknadsförhållanden och nationella institutionella sammanhang skulle vara att se på relationerna mellan å ena sidan arbetslöshetens ökning och å andra sidan den ekonomiska tillväxtens och arbetskraftens utveckling.

Tabell 4. Arbetslöshetsökning, ekonomisk tillväxt och arbetskraftsutveckling 1973-1984. Arbetslöshetsökning i standardiserade procentenheter, ekonomisk tillväxt i BNP-volymens procentuella ökning, arbetskraftsutveckling i procent.

	Arbetslöshet	Ekonomisk tillväxt	Arbetskraft
Australien	7.6	32.8	19.6
Belgien	3.1	29.2	9.8
Danmark	9.4 ¹	21.1	11.0 ²
England	9.9	13.1	5.5
Finland	3.8	36.9	10.4
Frankrike	7.2	27.6	6.3 ²
Holland	11.8	16.1	19.0
Italien	3.9	23.0	14.4
Japan	1.4	52.1	11.2
Kanada	5.7	31.4	33.4
Norge	1.5	50.5	20.9
Schweiz	1.1	5.8	-5.5
Sverige	0.6	20.2	10.4
USA	2.6	28.3	26.4
Västtyskland	7.2	20.4	0.9
Österrike	3.1	29.2	9.8
Medeltal	5.5	26.9	12.6

Noter. 1) Icke-standardiserat. 2) 1983.

Källor. Arbetslöshet: OECD, *Quarterly Labour Force Statistics*, 1, 1985, sid 76 – den danska arbetslösheten från *Arbejdsløshedens omkostninger i Norden*, NU 1983:15, Stockholm, sid 17, och OECD, *Economic Outlook*, 36, reviderad tabell 15. Ekonomisk tillväxt: OECD, *National Accounts 1960- 1983*, 1, Paris 1984, sid 118, och ibid, *Main Economic Indicators*, april 1985, sid 186. Arbetskraft: OECD, *Labour Force Statistics 1962-1982*, Paris 1984, sid 18-19, och *Quarterly Labour Force Statistics*, 1, 1985, nationella tabeller. Hollands siffra för 1984: *Centraal economisch plan 1985*, Haag, Centraal Planbureau, 1985, sid 101. Danska arbetskraften 1983: *Arbetsmarknaden 1970-1983*, Stockholm, SOS 1984, sid 147 och 152. Korrelationer. Pearsons r, exklusive Danmark: arbetslöshetsökning/ekonomisk tillväxt $r = -0.37$, $r^2 = 0.14$. Arbetslöshetsökning/arbetskraftstillväxt $r = -0.0$. Multipel korrelation arbetslöshetsökning/ekonomisk tillväxt och arbetskraftstillväxt $R = 0.41$, $R^2 = 0.17$.

Låt oss först se på vad som hände med arbetslösheten under det första krisdecenniet. Förändringarna uppvisar inte helt samma bild som 1984 års nivå i tabell 3. Holland, Belgien, England och Danmark toppar fortfarande listan över misslyckanden. Men de gamla högarbetslöshetsländerna, Kanada, Italien och i synnerhet USA har inte klarat sig så illa. Detta tyder på att den aktuella massarbetslösheten har andra rötter än de som sträcker sig tillbaka före 1973. För perioden 1968-1973 var den standardiserade medelarbetslösheten för alla våra länder utom Danmark 2.5 procent. Bara Italien (5.7), Kanada (5.4), USA (4.6) och England (3.5) låg högre. De blivande katastrofländerna låg antingen nära medelvärdet (Belgien) eller under, under till och med det senare framgångsrika Sverige (2.2), till exempel Holland (1.5) och Danmark (med det ungefärliga jämförtalet 1.3 procent för perioden 1970-1974).⁴ Däremot karaktäriseras dagens

⁴ OECD, *Quarterly Labour Force Statistics*, 1, 1985, sid 76, *Economic Outlook*, 36, sid 177. De danska uppgifterna från G. Esping-Andersen, *Politics Against Markets*, Princeton, Princeton University Press, 1985, sid 240 n. Det senare är ett mycket viktigt arbete om den skandinaviska socialdemokratin, som dock utkommit så sent att det tyvärr varit omöjligt att beakta det här.

låg arbetslöshetsländer av små förändringar, delvis med undantag för Österrike, vilket pekar i riktning mot förmåga att motstå krisen.

Vi ser också att arbetslöshetens framgångs- respektive misslyckandehistorier uppvisar olika drag. Exempelvis låg tillväxt och stark ökning av arbetskraften i Holland, under genomsnittet men ändå rätt betydande tillväxt i Belgien tillsammans med svag ökning av arbetskraftsutbudet, låga engelska värden på båda skalorna. På lågarbetslöshetssidan finner vi både länder med extremt stark tillväxt och antingen genomsnittlig (Japan) eller klart mer än genomsnittlig arbetskraftstillväxt (Norge) och landet med både den lägsta ekonomiska tillväxttakten och en betydande minskning av arbetskraften (Schweiz).

Ser vi sedan till de direkta orsakerna är det anmärkningsvärt hur lite av den ökade arbetslösheten som kan förklaras med hjälp av ekonomisk tillväxt och växande arbetskraft. Det senare förklarar bokstavligen ingenting av de internationella variationerna i arbetslöshetens uppgång under krisen. Effekterna av förändringar i arbetstid och tillgång på deltidsarbete kommer att beaktas i kapitel II nedan. Den ekonomiska tillväxten förklarar endast fjorton procent av variationerna i arbetslöshetens ökning mellan de femton länder för vilka vi har jämförbara, standardiserade uppgifter. Det kan hävdas att vi borde se på tendentiella förändringar i tillväxttalen i stället för blotta nivån under den undersökta tiden. Jämfört med utvecklingen 1964-1973 har den ekonomiska tillväxten 1973-1984 saktat av i varje land, men nedgångens storlek förklarar 1 procent, det vill säga ingenting, av arbetslöshetens ökning under den senare perioden.

Tabell 5. Den ekonomiska tillväxtens tillbakagång 1973-1983 jämfört med 1963-1973. Procentenheter av BNPs årliga medelökning

Australien	3.3	Japan	6.0
Belgien	3.3	Kanada	3.4
Danmark	2.9	Norge	0.5
England	2.3	Schweiz	3.7
Finland	2.3	Sverige	2.4
Frankrike	3.2	USA	2.3
Holland	4.0	Västtyskland	2.9
Italien	3.1	Österrike	2.8

Källor. OECD, National Accounts 1960-1983, a a, sid 83-106. Korrelation. Arbetslöshetsökning 1973-1984/Minskad ekonomisk tillväxt från 1963-1973 till 1973-1983 $r = 0.12$, $r^2 = 0.01$.

Bland länderna med låg arbetslöshet har Japan dels upprätthållit den högsta tillväxten mellan 1973 och 1984, dels fått utstå den i absoluta tal största tillväxtminskningen. Det genom olja och gas nyrika Norge har haft den näst största tillväxten och den överlägset minsta absoluta tendentiella nedgången. Schweiz har upplevt den tredje största nedgången i tillväxttakt medan Sverige och Österrike ligger just under den genomsnittliga nedgången, 3.0 procent. I andra änden har Holland trots sina nordsjöinkomster gått starkt tillbaka, liksom på ett något mindre dramatiskt sätt Belgien. Danmarks och i synnerhet Englands tendentiella tillbakagång under den aktuella krisen har dock varit under genomsnittet. När det gäller tillväxt har USA klarat krisens stormar relativt bra, mindre drabbat än både Japan och Västtyskland och klart under genomsnittet för de utvecklade kapitalist-länderna, även om den japanska (inte den västtyska) ekonomin har fortsatt att växa i mycket snabbare takt.

Danmark och Sverige, två extremer när det gäller ökad arbetslöshet, har haft ungefär samma mönster i fråga om BNP och arbetskraftsutveckling.

Sammantaget förklarar produktionens och arbetskraftens ökning endast sjutton procent av

variationerna i arbetslöshetens uppgång. Resten, 83 procent, beror på förändringar i relationen mellan produktion och sysselsättning. Dessa siffror ger en stark antydning om att nationella ekonomier och nationella politisk-ekonomiska system uppför sig mycket olika i krisen och att de har mött hotet från den ökande arbetslösheten på mycket olika sätt. Nationalekonomin i de gängse handböckerna och de ideologiska extrapoleringarna utifrån den tycks vara till ringa hjälp när det gäller att förstå krisens problem.

Låt oss nu se vilken arbetslöshetsökning i de enskilda länderna som kan tillskrivas den allmänna ekonomiska tillväxten och arbetskraftsutvecklingen och hur den förhåller sig till den faktiska, totala ökningen.

Det finns fyra ytterlighetsfall i tabell 6 nedan. I Belgien och Holland har arbetslösheten ökat långt mer än vad som kunde förväntas av produktionens och arbetskraftens tillväxt. I Sverige och Schweiz gäller motsatsen. England och USA är varandras spegelbilder: i det förra högre arbetslöshet och större produktion/sysselsättning-kvot, i det senare lägre arbetslöshet och sjunkande allmän produktivitet. Alla fem nuvarande lågarbetslöshetsländer har haft mindre uppgång i arbetslösheten än vad deras produktion och arbetskraftsutbud kunde få oss att tro, men det gäller även två av de tre länderna med hög arbetslöshet före krisen, USA och Italien. Medan USAs nedgång i den ekonomiska tillväxten har legat under genomsnittet (tabell 5) har Italien haft en nedgång över genomsnittet. Om vi sätter in de danska siffrorna i beräkningsmodellen får vi en dansk arbetslöshetsutveckling som liknar den brittiska, med en oförklarad ökning om 3.4 procentenheter.⁵

Tabell 6. Arbetslöshetsökning 1973-1984, förutsagd respektive oförklarad av ekonomisk tillväxt och växande arbetskraft. Procentenheter

	Förutsedd ¹	Oförklarad ¹
Australien	5.0	2.6
Belgien	5.6	5.7
England	6.6	3.3
Finland	3.7	0.1
Frankrike	4.3	2.9
Holland	7.3	4.8
Italien	6.0	- 2.1
Japan	1.7	- 0.3
Kanada	6.3	0.6
Norge	2.7	- 1.2
Schweiz	6.8	- 5.7
Sverige	6.0	- 5.4
USA	6.2	- 3.6
Västtyskland	5.3	1.9
Österrike	4.8	- 1.7

Not. 1) Förutsedd är den arbetslöshetsökning som beräknas utifrån relationen mellan å ena sidan ekonomisk tillväxt och växande arbetskraft, å andra sidan arbetslöshetens ökning i de femton länderna ovan. Oförklarad arbetslöshetsökning är skillnaden mellan den förutsedda ökningen och den faktiska. Ett minus-tecken betyder lägre faktisk arbetslöshetsökning är förutsett. Tekniskt sett bygger förutsägelsen på en regressionsekvation: $U = 8.025 - 0.139G + 0.080L$, och den ”oförklarade” kolumnen visar restposterna för varje land. (G står för ekonomisk tillväxt och L för arbetskraftsökning.)

Källor. Se tabell 4.

⁵ Detta är bara en grov fingervisning, utan omräkning av den ursprungliga regressionsekvationen för de femton länderna.

Investeringsutveckling har haft en allmän tendens att sjunka under krisen, och skillnaderna i investeringsutveckling förklarar något mer av olikheterna i arbetslöshetsutveckling än vad produktionen och arbetskraften gör, 26 mot 17 procent. Men även här förblir de flesta skillnaderna i fråga om arbetslöshet gåtfulla. Anmärkningsvärt är även det faktum att förändringar i kvoten produktion/sysselsättning, den ”oförklarade arbetslöshetsökningen” i tabell 6, knappast har något samband alls med investeringstendenserna. Med andra ord kan den ökade arbetslösheten inte tillskrivas något allmänt mönster av arbetsbesparande investeringar under den nuvarande perioden.

Vi har nedan ställt upp den aktuella allmänna investeringsutvecklingen i tabellform.

Tabell 7. Bruttokapitalbildning 1973-1983. Årlig procentuell genomsnittlig förändring.

Australien	0.7	Japan	1.9
Belgien	- 1.2	Kanada	1.3
Danmark	- 3.3	Norge	2.0
England	- 0.3	Schweiz	- 0.4
Finland	0.9	Sverige	- 0.6
Frankrike	0.5	USA	0.5
Holland	- 1.6	Västtyskland	0.2
Italien	- 0.4	Österrike	- 0.0

Källa. OECD, *National Accounts 1960-1983*, a a, sid 83-106.

Korrelationer. Arbetslöshetsökning/Bruttokapitalbildning: $r = -0.51$, $r^2 = 0.26$. Produktivitetsförändringar (arbetslöshet som inte förklaras av ekonomisk tillväxt och växande arbetskraft)/Bruttokapitalbildning: $r = -0.20$, $r^2 = 0.04$.

Tabell 8. Ekonomisk prestation under krisen: arbetslöshetsökning, BNP-tillväxt per capita och inflation. Arbetslöshet: ökning i procentenheter 1973-1984. Tillväxt och inflation: årsmedeltal 1973-1983

	Arbetslöshet	Tillväxt	Inflation
Australien	7.6	0.9	11.2
Belgien	11.3	1.6	8.0
Danmark	9.4	1.4	10.9
England	9.9	1.0	13.3
Finland	3.8	2.3	11.7
Frankrike	7.2	1.8	9.2
Holland	11.8	0.7	6.7
Italien	3.9	1.4	16.2
Japan	1.4	2.7	8.2
Kanada	5.7	1.1	9.3
Norge	1.5	3.4	9.4
Schweiz	1.1	0.2	4.7
Sverige	0.6	1.3	9.9
USA	2.6	0.8	8.3
Västtyskland	7.2	1.7	5.0
Österrike	3.1	2.3	6.1
Medeltal	5.5	1.5	9.2

Källor. Arbetslöshet: se tabell 4. Percapitatillväxt: OECD, *National Accounts 1960-1983*, a a, sid 83-106.

Inflation: OECD, *Economic Outlook*, 36, sid 175.

Korrelation (exklusive Danmark). Arbetslöshetsökning/Inflation i medeltal: $r = 0.04$.

Vi kan dra slutsatsen att materialet hittills ger starkt stöd åt hypotesen om att variationerna i den aktuella arbetslösheten huvudsakligen beror på den politiska ekonomins specifika system i de olika länderna, inte (som de ekonomiska standardresonemangen hävdar) på generella marknadsförhållanden.

Låt oss innan vi går vidare försöka att summera de nationella prestationerna under krisen. Två grundläggande kriterier blir då arbetslöshetsökning och percapitatillväxt. Båda är centrala för människornas liv och upplevelser, den senare på ett mer direkt sätt än vad de allmänna tillväxt-talen är. Enligt min åsikt kan inte inflationen jämföras med de båda andra som mått på en ekonomis prestationer. Det är emellertid en kontroversiell ståndpunkt, och även om vänstern och högern brukar låta arbetslöshet och inflation skifta prioritet, accepteras den senare allmänt som ett kriterium för bedömning av makroekonomisk förvaltning och prestanda.

Den stora skillnaden om man rangordnar efter percapitainkomst jämfört med efter tillväxtvolym i allmänhet är USAs, Australiens och Kanadas tillbakagång respektive Västtysklands uppgång. Den ytterst låga percapitatillväxten i Schweiz visar att arbetslöshetsexport genom utstötning av invandrade arbetare – ett ämne som vi återkommer till – inte är någon smärtfri operation för de infödda heller.

Inflationen har stundom åberopats som en orsak till arbetslöshet – sjuttioalets Wilson-Callaghantes. Därför har vi ovan också beräknat korrelationen mellan arbetslöshetsökning och medelinflation. Resultatet blev att i ett komparativt perspektiv råder det praktiskt taget ett noll-samband mellan de båda.

Något lättsinnigt kan vi gå vidare med att räkna fram ett ”prestationstal” för varje land. Hur våra tre kriterier bör vägas mot varann är godtyckligt, vetenskapligt sett, men låt oss helt enkelt ge dem lika vikt och använda rangordningen för varje kriterium. Den bäst presterande får då nummer 1, den sämste nummer 16. Vi ger två tal, ett utan och ett med inflationen – en reverens åt vänstern respektive högern. (Tabell 9.)

Tabell 9. Rangvärden för krisprestationer

	Arbetslöshet + Tillväxt	Arbetslöshet + Tillväxt + Inflation ²
Japan	5	11
Norge	5	15
Österrike	9.5	12.5
Finland	10.5	24.5
Sverige	11	22
Frankrike	15.5	23.5
Västtyskland	16.5	18.5
Italien	16.5	32.5
Schweiz	17	18
USA	19	26
Kanada	20	29
Danmark	21.5	33.5
Belgien	22	27
Australien	25	38
England	26	41
Holland	31	35

Noter. 1) Lägsta arbetslöshetsökning och högsta percapitatillväxt ger värdet 1. Talet kan variera

mellan 2 och 32. 2) Lägsta inflation ger värdet 1. Talet kan variera mellan 3 och 48.

Källor. Se tabell 8.

I trevärdesmätningen klarar sig de fem lågarbetslöshetsländerna mycket bra. De intar de fyra första platserna medan det femte landet, Sverige, kommer sexa. Kamp mot arbetslösheten ger alltså på det hela taget, trots de stora variationerna, ett bättre totalresultat. Massarbetslöshetsländerna är däremot allmänna misslyckanden, med undantag för Belgien. Som vi ska se nedan har den belgiska arbetslösheten en speciell karaktär även om, som det förhoppningsvis kommer att framgå i kapitel III, den även hänger samman med vårdslösa politiska åtgärder.

1.3 Världsmarknadsexponering och nationellt oberoende

Vi har ovan sett att den nuvarande krisens skiljaktiga arbetslöshetseffekter inte kan hänföras till variationer i ekonomisk tillväxt och arbetskraft. Det finns heller ingen rak och enkel förklaring till förändringarna i kvoten produktion/sysselsättning att hämta från tillväxt- och investerings-talen. Vi har även funnit att inflationsutvecklingen inte har något att göra med arbetslöshetens utveckling. I resten av detta kapitel ska vi se på ett par andra marknadskonstanter som kan tänkas förklara de internationella skillnaderna i fråga om arbetslöshet.

En uppenbar förklaringskälla borde vara krisutsatthet till följd av världsmarknadsberoende. Eftersom krisen är internationell är det rimligt att vänta sig, att ju mer beroende av världsmarknaden ett land är, desto större arbetslöshetseffekter får krisen. Mer specifikt kan det även hävdas, med tanke på de störande verkningarna av de båda ”oljechockerna”, i mitten av sjuttioalet och början av åttiotalet, att ju mer beroende av oljeimporten ett land är, desto hårdare drabbas det av krisen.

Tabell 10. Världsmarknadsberoende

	Varuexport och varu- i import i procent av BNP 1982	Nettoimport av olja procent av BNP 1981
Belgien	133.0	5.3
Holland	94.5	4.0
Norge	58.2	7.1
Danmark	57.6	4.9
Schweiz	57.1	3.7
Sverige	55.1	4.7
Finland	54.8	6.2
Österrike	52.7	4.1
Västtyskland	50.5	4.2
Italien	45.6	6.3
Kanada	44.8	1.21
England	42.0	- 1.0
Frankrike	39.4	4.4
Australien	30.6	1.6
Japan	25.7	5.2
USA	15.4	2.6

Källor. Handeln: European Management Forum, *Report on International Industrial Competitiveness*, Geneve, EMF, 1984, sid 148. Oljeimporten: beräknat efter OECD, *Economic Outlook*, 33, sid 136, och OECD, *Economic Surveys: United Kingdom*, Paris januari 1984, bilaga, internationella jämförelser.

Korrelationer (exklusive Danmark). Handelsberoende/arbetslöshetsökning: $r = 0.52$, $r^2 = 0.28$.
Oljeimport/arbetslöshetsökning: $r = 0.06$, $r^2 = 0.00$.

Hur störande de så kallade oljechockerna än må ha varit tycks de inte ha haft någon betydelse för variationerna i arbetslöshet. Nollrelationen ovan gör det knappast mödan värt med mer förfinade mätningar. Handelsberoendet på världsmarknaden har däremot faktiskt en viss betydelse. Om vi översätter statistiken till normalt språk, kan vi säga att 28 procent av variationerna i arbetslöshet kan bero på skillnader i världshandelns nationella betydelse. Det är inte särskilt mycket och den metodologiska betydelsen av att vara systematisk får här en vacker demonstration. Gör man jämförelsen utifrån ett slumpvis urval av länder kan man antingen visa att öppenhet mot världsmarknaden har en högst avgörande effekt – förutsatt att man väljer exempelvis Belgien, Holland, Schweiz och Sverige – eller ingen betydelse alls – om man väljer Danmark, Schweiz, Österrike och Västtyskland. En annan sak som framgår mycket klart av tabellen är Japans ringa beroende av utrikeshandeln. På världsmarknaden har japanerna varit och är formidabla exportörer, men det som händer med arbetslösheten hemma i Japan beror mer av den inhemska efterfrågan och den ekonomiska politiken än av exportstimulanser. I kapitel III ska vi undersöka Japans ekonomiska politik närmare. På det hela taget har exportresultaten inget samband med de nationella skillnaderna i arbetslöshet. Korrelationen mellan arbetslöshetsökningen 1973-1984 och exportvolymens ökning 1973-1983 är $r = -0.11$, $r^2 = 0.01$.⁶

Medan relationerna och prestationerna på världsmarknaden inte betyder särskilt mycket för variationerna i arbetslöshet, finns det mycket som talar för den avgörande betydelsen av ett nationellt ekonomiskt-politiskt oberoende. De fem lågarbetslöshetsländerna (liksom det sjätte landet, Finland, som inte ligger långt över fem procents arbetslöshet) befinner sig alla utanför Europeiska gemenskapen. Avgörande inslag i de små europeiska ländernas sysselsättningspolitik, som de norska subventionerna, den schweiziska och österrikiska invandringspolitiken eller den svenska konkurrensfrämjande devalveringen 1982 hade knappast varit möjliga inom EG. Som vi senare ska se är alla de speciella arbetslöshetsbekämpande åtgärder som vidtagits fast rotade i specifika nationella kulturer och institutioner. Det kan vidare hävdas att den tämligen låga arbetslöshetsökningen i USA till stor del beror på landets unika valutamässiga oberoende med dollarns speciella ställning som internationell valuta, vilket åtminstone på kort sikt möjliggör en starkt reflatorisk politik med stora underskott. Däremot är ett nationellt oberoende när det gäller vilka åtgärder som kan vidtas inte detsamma som protektionism. Varken den svenska arbetsmarknadspolitiken, de österrikiska åtgärderna inom den offentliga sektorn, den norska planeringen för full sysselsättning, den schweiziska arbetslöshetsdämpande stabiliseringspolitiken eller de japanska industrikonglomeratens sysselsättningspolitik är oförenliga med EGs regleringar och heller inte med ett intensivt deltagande i det världskapitalistiska systemet.

Sammanfattningsvis har alltså beroendet av världsmarknaden högst begränsad förklaringskraft, och exportresultaten på denna marknad bestämmer på inget vis arbetslöshetstalen. (Detta innebär dock inte att världsmarknaden och utrikesbalansen inte skulle utgöra viktiga restriktioner för de nationella åtgärderna.) Däremot finns det tecken på att nationell självständighet vid utformningen av olika åtgärder har central betydelse. Detta är dock mer en politisk än en ekonomisk betingelse i den meningen att den inte innebär någon isolering från de internationella marknaderna.

1.4 Den tvetydiga modernitetsstrukturen

Länderna går in i krisen med olika bagage i form av ekonomisk struktur. Denna kan vara modern eller gammalmodig, stel eller dynamisk. Det finns goda skäl att anta att skillnader i dessa

⁶ Exportvolymens utveckling beräknad efter OECD, *National Accounts 1960-1983*, a a, sid 119.

avseenden påverkar arbetslöshetens utveckling. Argument från två olika håll kan finnas om dessa effekter. Enligt de optimistiska är arbetslöshetstalet lägre ju större moderniteten och flexibiliteten är. Men man kan även finna den motsatta tesen om att arbetslösheten blir högre ju större moderniteten och moderniseringstakten är inom ekonomin. Det man minst förväntar sig är små eller inga effekter av den ekonomiska strukturen. Detta tycks dock vara den enda slutsats som materialet ger säker grund för.

Den mest uppenbara företrädaren för strukturell modernitet torde vara en stor tjänstesektor, liksom tjänstesektorns tillväxt borde vittna om en dynamisk moderniseringsprocess. Mellan 1975 och 1982 minskade det totala antalet jobb inom OECD-området med 1.8 till 330 miljoner. Samtidigt ökade antalet jobb inom tjänstesektorn med 23.5 miljoner.⁷ Av detta kan man vänta sig att länderna med den snabbaste tillväxten inom tjänstesektorn även är de med den lägsta arbetslösheten, medan en hög nivå på den tertiära sysselsättningen 1975 kunde förväntas innebära antingen en relativ grad av immunitet mot riskerna för arbetslöshet eller omvänt en relativ mättnad, vilket skulle innebära lägre servicetillväxt och högre arbetslöshet. I själva verket är det inte på någotdera sättet.

Postindustrialismen betyder föga i krisen. En stor tjänstesektor vid krisens början är faktiskt en smula positivt relaterad till en ökad arbetslöshet. Tillväxten inom servicesysselsättningen är som väntat negativt relaterad till växande arbetslöshet, men sambandet är inte särskilt starkt. 28 procent av variationerna i arbetslöshetens utveckling kan hänföras till skillnader i tjänstesektorns sysselsättningstillväxt.

Tjänstesektorns storlek och tillväxt kontra arbetslösheten. (Se Kombinationstabellen, Tabell K.1)*

En annan plausibel förklaring är industristrukturen. Det vore inte orimligt att vänta sig att länder som på tröskeln till krisen hade en modernare industrisektor skulle vara framgångsrika med att bibehålla en låg arbetslöshet, jämfört med länder i vilka industrin var mindre modern.

Ett sätt att pröva denna tes är att identifiera de industrigrenar som varit de största förlorarna av sysselsättning under krisen och de som varit mest framgångsrika i att hålla den uppe, i båda fallen med utgångspunkt från alla de studerade OECD-länderna. Sedan kunde vi jämföra de nationella industristrukturerna och se hur de förhåller sig till arbetslösheten.

Under perioden 1975-1982 är det två huvudbranscher inom industrin som gjort särskilt stora förluster i fråga om sysselsättning, dels textil och konfektion, dels metallförädling (stål). En bransch som däremot har lyckats hålla uppe sin nivå från 1975 är livs- och njutningsmedelsindustrin.⁸ Mat och dryck är kanske inte vad man först tänker på som indikatorer på industriell modernitet under det tjugonde århundradets sista fjärdedel, men elektronikindustrin sysselsätter relativt få personer och vi är här ute efter de storskaliga sysselsättningseffekterna.⁹

Tillverkningsindustri och arbetslöshet (Se Kombinationstabellen, Tabell K.2)

Än en gång gäcker komplexiteten hos utvecklingens strukturer och vägar varje enkelt och generellt försök till förklaring. Vad som hänt med industrin har klart mindre betydelse för den aktuella krisen än utvecklingen inom servicen. Industrisysselsättningens utveckling har praktiskt

⁷ OECD, *Employment Outlook*, september 1984, sid 40 och 18.

* För att underlätta jämförelser har tabeller av denna typ sammanställts till en Kombinationstabell i slutet av boken. Anmärkningar och källreferenser finns förtecknade i anslutning till denna tabell.

⁸ OECD, *Indicators of Industrial Activity*, 1, 1984.

⁹ Den elastiska sysselsättningen inom livsmedelsindustrin under krisen kan komma att visa sig vara ett temporärt brott i en negativ historisk utveckling. Jfr OECD, *Industry in Transition*, Paris 1983, sid 117.

taget ingen inverkan alls – 4 procent – på skillnaderna i arbetslöshetsökning.

Slående är att en med hänsyn till sysselsättningens omstrukturering ofördelaktig industristruktur 1975 inte har haft någon övergripande effekt på sysselsättningens utveckling under krisen, som man kan se genom att jämföra Belgien och England med Italien och Japan. I det italienska fallet beror detta i huvudsak på den unikt stora textil- och konfektionssektorn som på ett likaledes unikt sätt har upprätthållit en hög sysselsättningsnivå, med ett index om 96 för 1982 jämfört med ett (oviktat) medeltal om 81 för alla de analyserade länderna. Japan har bibehållit en låg allmän arbetslöshet och en relativt hög nivå inom industrisysselsättningen, samtidigt som denna har genomgått en betydande omstrukturering. Textil- och konfektion har gått ner till ett sysselsättningsindex om 84 år 1982, metallförädling till 83 (genomsnitt 77) och träindustrin till 75 (genomsnitt 88). I skalans andra ände har det sällsynt fördelaktiga industrisysselsättningsläget i Holland och Danmark 1975 inte hindrat dessa länder från att hamna i gruppen med massarbetslöshet och, i det holländska fallet, från att ha en industrisysselsättning som utvecklas sämre än genomsnittet.

Det är en framgångsrik omstrukturering snarare än en initialt fördelaktig struktur som förklarar framgångarna för Italien, Japan och, till 1982, USA (sysselsättningsindex för textil och konfektion 85 år 1982, metallförädling 77). Dessutom har den aktuella arbetslösheten faktiskt rätt lite att göra med den tekniska utvecklingen.

Den ytterligt snabba robotiseringen inom svensk industri måste ha haft vissa återhållande effekter på industrisysselsättningen, men var och en kan se här nedan att förhållandet mellan högteknologi och sysselsättning är i grunden tvetydigt.

Tabell 11. Industrierobotar och arbetslöshet

	Antal robotar per 10 000 industri- anställda 1981	Industrisyssel- sättningens utveckling 1975-1983	Allmän arbetslöshet 1983-1984
Sverige	29.9	Svag	Låg
Japan	13.0	Stark	Låg
Västtyskland	4.6	Medelmåttig	Medelmåttig
USA	4.0	Stark	Medelmåttig
Frankrike	1.9	Stark	Medelmåttig
England	1.2	Svag	Hög

Källor. Robotar: OECD, Industrial Robots, Paris 1983, sid 51. 1 övrigt: se tabell 3 och 4.

Tesen om en nödvändig teknikbetingad arbetslöshet är som sådan därmed död och begravnen.

Återigen vägrar nationernas arbetslöshet att låta sig förklaras med något generellt samband. Tjänstesektorn och de ”postindustriella” tendenserna har inte – eller i blott ringa grad – legat bakom arbetslöshetens nuvarande mönster. Än oviktigare, internationellt sett, har industristrukturen och ”avindustrialiseringsprocesserna” som allmänna tendenser varit. Det knapphändiga material som står till buds om automationen stöder ingen teknologisk förklaring av varför somliga folk är mer arbetslösa än andra. Till stadiefixerade marxister eller icke-marxistiska vänsteranhängare kan det sägas att arbetslöshetens ojämna utveckling under krisen knappast kan förklaras med att den utvecklade kapitalismen skulle ha inträtt i något nytt stadium.

Slutligen ska vi kasta en blick på två av den moderiktiga högerliberalismens centrala teser – vid sidan av den som säger att inflationen är ”arbetslöshetens fader och moder”, en föreställning som redan förvisats dit den enligt de empiriska beläggen hör, nämligen till papperskorgen. För det första hävdar en bred konservativ opinion att arbetskraftskostnaderna är en nyckelfaktor bakom

arbetslöshetens uppkomst. Vi ska pröva den utsagan tillsammans med ett argument kring vilket både vänster- och högerströmningar ofta samlas, nämligen att arbetslöshetstalet i kapitalistiska samhällen på ett avgörande sätt bestäms av profitkvoten.

1.5 Arbetskostnaderna förklarar inget och det gör knappast heller profiten

Utifrån allmänna ekonomiska överväganden är det ett högst rimligt antagande att skillnader i arbetskostnader kan förklara skillnader i arbetslöshet. Särskilt i Holland och allmänt på högerkanten i England och andra länder figurerar arbetskostnaderna som den verkliga boven bakom arbetslösheten. Med övriga omständigheter lika ligger det faktiskt något i resonemanget, men frågan här är just huruvida omständigheterna är lika mellan de nationella ekonomierna.

Arbetskostnad och arbetslöshet. (Se Kombinationstabellen, Tabell K.3)

Två välunderbyggda slutsatser kommer ut av tabell K3 För det första har arbetskostnadsutvecklingen inte alls bestämt arbetslöshetstalens alltmer divergerande mönster under den aktuella krisen. För det andra har kostnader i lokal valuta inget att göra med relativa kostnader, mätta i gemensam valuta. I det system med flytande valutor som vi har efter Bretton Woods kan valuta- och penningpolitik hantera den lokala inkomstutvecklingen. Dessa resultat har långtgående konsekvenser för facklig strategi och progressiv regeringspolitik.

Ett överraskande faktum är att massarbetslöshetsländerna har ett gynnsammare läge i kostnadskonkurrensen än länderna med låg arbetslöshet. Detta bör kanske tolkas som effekten av en inbyggd stabilisator i det nya internationella valutasystemet i så måtto att de svagare ekonomiernas valuta försvagas, vilket tenderar att förbättra deras konkurrensläge. Det bör emellertid understrykas att de nuvarande massarbetslöshetsländerna hade sitt fördelaktiga konkurrensläge redan 1980, före djupdykningen ner i tvåsiffriga arbetslöshetstal 1981-1982. År 1980 låg den genomsnittliga styckearbetskostnaden i gemensam valuta för de femton länder för vilka uppgifter finns tillgängliga (Australien undantaget) på 114 (1970 = 100). Fyra av de fem senare massarbetslöshetsländerna låg under det genomsnittet – Belgien på 101, Holland på 103, Kanada på 85 och Danmark på 96. Endast England befann sig i en särställning med 141. Det brittiska undantaget var dock långt mer en produkt av valutapolitik än av löneökningar och brister hos de nationella företagsledningarna. Om valutapolitiken hade reducerat de engelska arbetskostnaderna lika mycket som den italienska politiken gjorde med det landets kostnader, skulle de engelska relativa arbetskostnaderna 1980 ha legat på 97.¹⁰

På grund av ämnets vikt och kontroversiella karaktär ska vi emellertid utsätta vår första slutsats för ett andra prov. Det tycks som om styckearbetskostnaden i flertalet fall täcker enbart lönerna, men i flera länder utgör även socialförsäkringsavgifterna ett mycket viktigt kostnadsinslag. Vi ska därför ta hänsyn även till dessa. För det andra kan sambandet mellan kostnadsutvecklingen inom industrin och ekonomin i övrigt variera avsevärt mellan olika länder, vilket gör det riskfyllt att använda den förra som indikator på den allmänna arbetskostnadsutvecklingen och försvagar resonemanget om relationerna mellan arbetskostnader och allmän arbetslöshet, eftersom industrin bara står för en mindre del av den totala sysselsättningen. För att pröva hållbarheten av våra resultat i tabell K.3 ska vi därför sätta de totala arbetskostnaderna inom industrin i direkt samband med industrisysselsättningens utveckling. Längre fram ska vi se på tillgängliga uppgifter för tjänstesektorn.

Totala arbetskostnader och industrisysselsättning 1977-1983. (Se Kombinationstabellen, Tabell K.4.)

¹⁰ OECD, *Economic Outlook*, 35, sid 133.

För industrisektorn och den aktuella perioden är domslutet entydigt. Sysselsättningens (och arbetslöshetens) utveckling har blivit helt frikopplad från arbetskostnads-utvecklingen.

Uppgifterna om servicen pekar i samma riktning. Det är visserligen sant att om man jämför USA med de större västeuropeiska länderna (Västtyskland, Frankrike, England och delvis Italien) kan utvecklingen inom tjänstesektorn ge stöd för arbetskostnadstesen. De reella arbetskostnaderna inom den privata servicen i USA *sjönk* med 2.8 procent under perioden 1972-1981 medan sysselsättningen (för hela den icke-industriella sektorn) ökade med 28.4. För de europeiska länderna var motsvarande siffror 18.6 respektive 10.5 procent. Bilden förändras emellertid om vi tar med Japan. Där ökade kostnaderna för privata tjänster med 44.5 procent samtidigt som sysselsättningsökningen utanför industrin (inklusive en betydande del av jordbruket) var nästan dubbelt så stor som i Europa, 19.5 procent.¹¹ Med endast tre fall (OECD skiljer inte ut de enskilda större europeiska länderna) är det ingen mening med en korrelationsanalys. Men återigen ser vi att för de stora OECD-länderna tagna tillsammans har arbetskostnaderna och sysselsättningen gått skilda vägar.

Ekonomer av nästan alla inriktningar skulle vilja få oss att vänta, att högre *profiter* (övriga faktorer oförändrade) skulle leda till ökad privat sysselsättning och lägre profiler till minskad. Men hur långt är faktorerna ”oförändrade”, och hur mycket av den aktuella arbetslösheten kan förklaras med profitnivån?

Bruttoprofit och arbetslöshet. (Se Kombinationstabellen, Tabell K.5.)

Det finns uppenbarligen inget samband mellan arbetslöshet och profiler, sett i ett internationellt komparativt perspektiv. Siffrorna över trenden anger snarast ett negativt samband mellan sjunkande profiler och arbetslöshet. USAs låga tal är anmärkningsvärt. Det förändras emellertid om vi betraktar bruttoavkastningen, det vill säga den operativa vinsten i förhållande till kapitalstocken. Då hamnar Förenta staterna i mitten. När det gäller tillverkningsindustrin – som är den för vilken vi har bäst uppgifter – uppvisar Japan och Italien den högsta avkastningen medan England, Sverige, Kanada och Norge ligger i botten.¹² Det är med andra ord två länder med låg respektive medelhög arbetslöshet som leder kapitalavkastningsligan medan två med låg och två med hög arbetslöshet har minst poäng. Därmed är teorin om de nedpressade profiternas effekt ute ur leken.

Det faktum att varken arbetskostnadsutvecklingen eller profitnivån och profitutvecklingen, sådana de framgår av OECDs uppgifter, bidrar till förklaringen av arbetslöshetens internationella mönster, pekar åter i riktning mot de nationellt institutionaliserade ekonomiernas centrala betydelse. Utan att vi vill förneka arbetskostnadernas och profitkvoternas inverkan på de kapitalistiska ekonomiernas beteende, tenderar dock våra resultat att ge stöd åt åsikten att variationer i arbetslöshet(ens ökning) inte kan förklaras med arbetarnas och fackföreningarnas krav. Vetenskaplig ärlighet bör leda analytikerna i annan riktning. Låt oss nu ta itu med ett annat av den nutida högerliberalismens svarta får, nämligen välfärdsstaten.

1.6 Välfärdsstatens misslyckande och fiendernas misstag

I det nu härskande ideologiska klimatet återopas välfärdsstaten oftare som den nuvarande krisens upphovsman än som räddaren och frälsaren ur krisen. Relationen är i själva verket mer komplex.

Ur ett högerliberalt perspektiv bör vi förvänta oss att arbetslösheten står i positivt samband med

¹¹ Ibid, sid 45.

¹² Ibid, 36, sid 64.

höga skatter och socialutgifter medan den ekonomiska tillväxten är omvänt relaterad till de senare. Tabell K.6 synar den välfärdsstatsfientliga högerns kort.

Beskattning, socialutgifter och arbetslöshet. (Se Kombinationstabellen, Tabell K.6.)

Materialet visar entydigt att arbetslöshetsnivå och arbetslöshetsökning inte står i samband med skatternas eller socialutgifternas nivå och heller inte med deras ökningstakt. Ur ett arbetarperspektiv är detta en anklagelse om att välfärdsstaterna inte nödvändigtvis har full sysselsättning eller vidtar åtgärder som går i den riktningen. Inför högerns anklagelser är emellertid frikännande den enda rättvisa domen. Skatter och socialutgifter kan inte hållas ansvariga för vare sig för hög eller ökad arbetslöshet.

Den viktiga och säkra slutsatsen av tabell K.6 är att å ena sidan social omsorg, å andra sidan arbetslöshet och tillväxt varierar oberoende av varandra. Det ger inte mycket tröst åt vare sig den välfärdsvänlige eller välfärds-fientlige politikern.

Arbetslöshetsersättning är en aspekt av välfärdsstaten som har särskilt intresse i det här sammanhanget. Enligt den etablerade ekonomivetenskapen borde vi vänta oss att länder med generös arbetslöshetsersättning tenderar att ha högre arbetslöshet än de med mer restriktiv sådan. Det är svårt att finna och sammanställa jämförbara uppgifter om arbetslöshetsersättning, dels därför att det finns olika kategorier av arbetslösa och dels för att de regler som bestämmer tilldelningen av olika kategorier varierar avsevärt mellan olika länder. Men genom att ställa samman tre komplex av uppgifter borde vi kunna ge hypotesen om dämpad stimulans en rimlig prövning.

Den mest omfattande datainsamlingen har gjorts av FNs europeiska kommission och innehåller information om inkomstersättningen efter skatt för industriarbetare vid ett års arbetslöshet.

Tabell 12. Arbetslöshetsersättning efter skatt i procent av lönen för vuxen industriarbetare 1982

Belgien	67.3	Kanada	74.8
Danmark	92.0	Norge	69.3
England	47.0	Schweiz	80.2
Finland	44.0	Sverige	80.5
Frankrike	64.0 ¹	USA	63.3
Holland	89.4	Västtyskland	75.0
Italien	19.0'	Österrike	52.2

1) Exklusive arbetslöshet av "ekonomiska skäl", 90.0 procent i Frankrike och 47.0 i Italien, en ersättning vid avskedande av arbetare med förutvarande stabil anställning, en liten grupp bland de arbetslösa i dessa länder.

Korrelation. Arbetslöshetsersättning 1982/Arbetslöshet 1983: $r = -0.06$, $r^2 = 0.00$. Utgår man från de högre värdena för Frankrike och Italien är $r = 0.00$.

Källa. UN, *Economic Bulletin for Europe*, 35, nr 4 (september 1983), sid 292.

Det finns alltså inget som helst samband mellan arbetslöshet och arbetslöshetsersättningens storlek i förhållande till den normala inkomsten. Men även om denna slutsats är glädjande för personer med sympati för välfärdsstaten (som undertecknad) bör vi inte göra halt där. Den "typiske arbetaren" vars inkomst under sysselsättning och arbetslöshet jämförs ovan är en statistisk konstprodukt, produkten av ett sexistiskt förflutet. Det är en manlig, gift arbetare med hemmafru och två barn och som sådan föga typisk för varken sysselsatta eller arbetslösa nu för tiden. För två specifika grupper av länder finns det bättre information att tillgå.

För de sju stora OECD-länderna har två högre tjänstemän inom organisationen, A. Mittelstadt

och P. Roberti, fört samman uppgifter om både faktiskt utbetalade genomsnittsansättningar och om hur många arbetslösa som verkligen drar nytta av arbetslöshetsförsäkringen. Ur de uppgifterna har nedanstående tabell kunnat räknas fram.

Tabell 13. Genomsnittlig arbetslöshetsersättning och andelen förmånstagare i de sju stora OECD-länderna. I procent av medellönen respektive av antalet arbetslösa 1980 eller närmast möjliga år. Ordningsföljd efter stigande arbetslöshet

	Ersättning	Täckningsgrad	År
Japan	68.9	55 ¹	1979
Västtyskland	67.4	42	1983
Frankrike	42.9	52	1983
USA	36.3	43	1980
Italien	17.4	38	1980
Kanada	42.9	87	1982
England	32.0	43	1980

1) 1975 var den japanska täckningsgraden 87 procent.

Källor. OECD, *High Unemployment. A Challenge for Income Support Policies*, Paris 1984, sid 29, 137 och 249; OECD, *Labour Force Statistics 1962-1982*, Paris 1984, sid 99 (för antalet arbetslösa i Japan).

Inte heller nu finns det något samband mellan arbetslöshetsersättning och arbetslöshet. Enligt båda tabellerna framstår arbetslöshetsersättningen i USA som överraskande god i jämförelse med många europeiska länder, i synnerhet Italien och England.

Även för de nordiska ländernas del kan goda jämförelser göras.

Tabell 14. Arbetslöshetsersättning och täckningsgrad i de nordiska länderna 1982. Ersättning i procent av medellönen för industriarbetare, i båda fallen frånräknat skatt. Täckningsgrad i procent av antalet arbetslösa. Ordningsföljd efter stigande arbetslöshet.

	Ersättning		Täckning
	Icke-yrkes- utbildade vuxna	18-åringar	
Norge	59	57	67
Sverige	93	93	61 ¹
Finland	43	43/36 ²	77 ³
Danmark	86	89	81

1) Täckning genom frivillig, fackligt organiserad arbetslöshetsförsäkring. Ytterligare 17 procent av de arbetslösa har rätt till (lägre) statlig arbetslöshetsersättning. Siffrorna gäller 1983.

2) Den högre siffran gäller den frivilliga försäkringen, den andra den statliga ersättning som man har rätt till.

3) 37 procent av de arbetslösa täcks av en frivillig arbetslöshetsförsäkring, 40 procent av ett statligt system.

Källor. *Arbejdsløshedens omkostninger i Norden*, Stockholm, NU 1983:15, 1984, sid 32, 52 f och 62; *Arbetsmarknaden 1970-1983*, Stockholm, Statistiska centralbyrån, 1984, sid 124 och 133.

Inte heller här kan man finna något tecken på att arbetslöshetsersättning skapar högre arbetslöshet. Efter denna tredubbla prövning kan den populära ekonomiska ideologin om sysselsättningsdämpande ersättningar tryggt läggas åt sidan.

Innan vi drar några fler slutsatser om välfärdsstatens misslyckande och fiendernas misstag bör vi se på ännu en tabell. Vi bör undersöka huruvida den offentliga sysselsättningens storlek gör

någon skillnad i arbetslöshet. I idealfallet borde vi naturligtvis ha relaterat den offentliga sysselsättningens tillväxt till arbetslöshetens ökning, men det har visat sig omöjligt att få fatt i aktuella systematiska och jämförbara uppgifter om detta inom ramen för den tid och energi som kunde ägnas denna utredning.

Offentlig sysselsättning och arbetslöshet. (Se Kombinationstabellen, Tabell K.7)

Återigen vägrar uppgifterna att stödja vare sig staten eller dess fiender. Stor offentlig sysselsättning är ingen garanti mot hög arbetslöshet. Inte heller leder den till hög arbetslöshet genom att "krama ur" den privata sektorn.

En agnostisk slutsats som helt enkelt hävdade välfärdsstatens irrelevans skulle för varje känslig iakttagare eller engagerad framstå som en skolastisk utslätning. Vi föregriper analysen nedan genom att nämna att vi bör skilja mellan olika välfärdsstater, och för att få ett grepp över staternas sätt att fungera i fråga om arbetslösheten bör vi införa en andra dimension, existensen eller frånvaron av ett institutionaliserat offentligt engagemang för den fulla sysselsättningen. På det viset får vi en mer relevant typologi över de utvecklade kapitalistiska staterna än som ges vid enbart en uppräkningsaxel.

Tabell 15. En typologi över välfärdsstater

<i>Sociala utgifter</i>	<i>Statligt engagemang för full sysselsättning</i>	
Höga	Institutionaliserat	Icke-institutionaliserat
	Sverige	Belgien
		Danmark
		Holland
Medelhöga	Norge	England
	Österrike	Finland
		Frankrike
		Italien
		Västtyskland
Låga	Japan	Australien
	Schweiz	Kanada
		USA

Källor. Sociala utgifter: tabell 17. Gränsen mellan de tre grupperna har dragits så att skillnaden mellan det lägsta landet i den högre gruppen och det högsta i den lägre ska vara större än mellan det förra och det näst lägsta i den gruppen. Engagemang för full sysselsättning: se kapitel III nedan.

Vi kan ge våra sex ländergrupper varsin beskrivande etikett för att framhäva deras karaktäristiska drag:

1. *Stark välfärdsstat:* Sverige, med starkt engagemang och resurser för både generös social trygghet och full sysselsättning.
2. *Svaga välfärdsstater:* Belgien, Danmark, Holland. Hittills inriktade på en generös social trygghet men i avsaknad av offentliga institutioner som kan komma till rätta med och avvärja en hög arbetslöshet.
3. *Medelgoda välfärdsstater med full sysselsättning:* Norge och Österrike. Uppgiften att bibehålla den fulla sysselsättningen ges oomtvistad prioritet, och i jämförelse därmed blir den sociala tryggheten en andrahandsuppgift.
4. *Medelmåttiga välfärdsstater:* England, Finland, Frankrike, Italien, Västtyskland, stater där den

sociala tryggheten och den fulla sysselsättningen bara utgör två viktiga engagemang bland flera andra.

5. *Marknadsstater med full sysselsättning*: Japan och Schweiz, inriktade mer på kapitalackumulation än på social trygghet, men även på att ackumulationen ska ske under betingelser av full sysselsättning.

6. *Marknadsstater*: Australien, Kanada och USA, där trots en betydande välfärdsstatlig utveckling under sent sextio- och sjuttio- och staten är orienterad mot att upprätthålla marknaden som en obestridd styrare av inkomster och sysselsättning.

Slutsatserna av denna första del är trefaldiga. För det första har verkningarna av den aktuella internationella krisen varit alltmer divergerande vad arbetslösheten beträffar. Hög- och låg-arbetslöshetsländer glider allt längre i sär. För det andra har sambandet brutits mellan arbetslöshet och låg ekonomisk tillväxt, och den förre tenderar att stiga oberoende av konjunktorens växlingar. För det tredje tycks de generella marknadsförhållandena förklara föga eller inget av variationerna i arbetslöshet mellan utvecklade kapitalistiska länder. I stället framstår betydelsen av nationella sammanhang och institutioner allt klarare.

Detta tyder på att ett svar på vår fråga om varför vissa folk är mer arbetslösa än andra primärt bör sökas antingen i en generell föreställning om de sociopolitiska institutionerna eller i en jämförande historik över institutioner och politiska åtgärder. Det hävdas här att en adekvat förklaring i första hand står att finna på den andra vägen. Men om vi misstänker att arbetslösheten inte bara är en yttring av generella utvecklingstendenser på marknaden bör vi vänta oss att det bakom och under de standardiserade arbetslöshetstalen finns speciella mönster, både av arbetslöshetssituationer och av blandningar mellan sysselsättning och arbetslöshet. Innan vi går över till förklaringarna – som ska ge alternativ till den ”gängse” eller ”vulgära”, till allmänheten spridda nationalekonomin, som de bästa ekonomerna knappast tar på allvar samtidigt som de drar sig undan till den rena teorins och modellbyggandets ombonade tillflyktsorter ska vi ägna en del av denna bok åt att försöka urskilja olika nationella arbetsmarknadsprofiler och arbetslöshetsstrukturer.

II. Arbetslöshet och sysselsättning: några profiler

Den här bokens primära uppgift är att förklara varför vissa folk är mer arbetslösa än andra under den kris som den utvecklade kapitalismen för närvarande befinner sig i. Men vi kan inte utesluta inriktat oss på arbetslöshetstalen, inte ens sedan vi fastställt den internationella jämförbarheten mellan ”standardiserade” tal. Arbetslösheten ingår i ett helt komplex av samhälleliga arbetsmarknadsrelationer. Den kan inte reduceras till den demografiskt och prismässigt bestämda tillgången på arbetskraft och till en ekonomiskt och/eller politiskt bestämd efterfrågan.

II.1 Arbetslöshetstalet och arbetets roll i olika samhällen

Ett viktigt begrepp kopplat till arbetslöshetstalet är det som vi skulle vilja kalla *sysselsättningsgrad*, vilket syftar på andelen vuxen befolkning under pensionsåldern som utgörs av antingen anställda, företagare eller egenanställda (inom ekonomins registrerade sektor). Det begreppet har ännu inte blivit etablerat i forskningen och diskussionen om arbetsmarknaden. I stället har man använt aktivitetsgraden, andelen vuxen befolkning som befinner sig i arbetskraften. I och med framväxten av en till synes permanent massarbetslöshet blir emellertid aktivitetsgraden ett rätt ihåligt begrepp. Rätt nyligen, i sin *Employment Outlook* från september 1984, har OECD börjat ställa samman ett mått som svarar mot begreppet sysselsättningsgrad, kallat ”kvoten sysselsättning/befolkning”, den *totala sysselsättningen som procentandel av befolkningen mellan 15 och 64 år*.

Sysselsättningsgrad 1975, 1978 och 1983. (Se Kombinationstabellen, K.8.)

Dessa kolumner av kalla siffror har direkt relevans för dagens heta debatter om ”arbetssamhällets kris”, ”arbetsetikens kris” och om det betalade arbetets plats och betydelse i det aktuella och framtida samhället.¹ I två av de viktigaste kapitalistiska länderna, USA och Japan, har sysselsättningsgraden faktiskt ökat under krisen. För efterkrigstiden som helhet har aktivitetsgraden ökat tack vare en omfattande ökning av kvinnornas deltagande på arbetsmarknaden från 65 procent av gruppen 15-64 år i våra sexton länder omkring 1950 till 67 procent i mitten av sjuttioalet.² Trots en smärre nedgång i sysselsättningsgraden efter 1960,³ kan vi säga att *lönearbetet fortfarande befinner sig på en historisk höjdpunkt under kapitalismens historia*. Det ”arbetssamhälle” som påstås befinna sig i kris är alltså ett mycket sent resultat, vilket knappast kan undgå att kasta ett något konjunkturbetonat ljus över vissa utläggningar om detta samhälles historiska kris.

De rumsliga variationerna är slående. Medan nästan fyra femtedelar av den vuxna befolkningen i Sverige befinner sig i lönearbete gäller det bara drygt hälften av den i Holland. De utvecklade kapitalistiska länderna bildar tre olika grupper med avseende på sysselsättningsgraden och (det officiella) lönearbetets betydelse. I toppen ligger de nordiska länderna, Sverige, Norge, Finland och Danmark. Den höga japanska siffran förklaras genom den unikt höga graden sysselsatta över 65 år. 26 procent av japanerna av båda könen var aktiva på arbetsmarknaden 1980, jämfört med 6.5 i Sverige och 12.5 i USA.⁴

¹ Ett centralt arbete i den ideologiskt-politiska debatten är André Gorz, *Adieux au prolétariat*, Paris, Galilée, 1983 [på svenska *Farväl till proletariatet*, Bokomotiv, 1982]. En viktig vetenskaplig diskussion utspann sig på den västtyska sociolog-kongressen 1982, och materialet har publicerats som *Krise der Arbeitsgesellschaft?*, Frankfurt och New York, Campus, 1983. Ett annat och intressant vetenskapligt bidrag är Claus Offe, ”*Arbeitsgesellschaft*”: *Strukturprobleme und Zukunftsperspektiven*, Frankfurt och New York, Campus, 1984.

² A. Maddison, *Ontwikkelingsfasen van het kapitalisme*, Utrecht och Amsterdam, Het Spectrum, 1982, sid 261ff.

³ Med 0.7 procent. OECD, *Historical Statistics 1960-1980*, sid 36.

⁴ C. Sorrentino, ”International comparisons of labour force participation, 1960-1981”, *Monthly Labor Review*, nr 2

II.2 Kön och arbete

Bortsett från arbetsmarknadsutsikter och arbetslöshet är det som bestämmer sysselsättningsgraden tvånget och möjligheterna till utbildning, graden av könsdelning i hushållet och pensionsmöjligheterna. Viktigast är den andra faktorn som kommer fram genom graden av kvinnligt deltagande i arbetskraften. (Det är fortfarande svårt att göra sammanställningar av internationella tal över kvinnornas sysselsättning.)

Andelen kvinnor i arbetskraften 1975 och 1983. (Se Kombinationstabellen, Tabell K.9.)

Överallt utom i Schweiz där det sjunkit och i Västtyskland där det stagnerat – efter en lätt ökning 1979-1981 och en motsvarande nedgång 1981-1983 – har kvinnornas deltagande i arbetskraften ökat i (och trots) krisen, mest dramatiskt i Norge, Sverige, Danmark och USA. Skillnaderna mellan olika länder är faktiskt större när det gäller kön än i fråga om allmän sysselsättningsgrad. Vi kan lätt urskilja fyra grupper av länder allt efter deras sexistiska reglering av arbetsmarknaden. Det bästa tillgängliga måttet härvidlag är nog skillnaderna mellan kvinnor och män i fråga om deltagande i arbetskraften. (Tabell 16)

I Italien och Schweiz har den könsbestämda skillnaden ökat något under krisen, i Schweiz från 37.8 procent 1975 till 41.4 1983, i Italien från 39.6 till 40.2. Överallt annars har klyftan minskat. 1975 stod Holland i en klass för sig, med en könsbetingad skillnad på 52.2, men avståndet till exempelvis Sverige har snarast ökat eftersom den svenska skillnaden minskade från 21.6 procent till 9.3.

Tabell 16. Skillnader mellan mäns och kvinnors deltagande i arbetskraften 1983. Procent

Väldiga skillnader

Holland	41.6
Schweiz	41.4
Italien	40.2

Stora skillnader

Australien	34.6
Österrike	32.4
Japan	31.9
Västtyskland	30.4
England	30.4
Belgien	30.0
Frankrike	27.3

Betydande skillnader

Kanada	24.7
USA	22.8
Norge	19.1
Danmark	16.7

Rätt små skillnader

Sverige	9.3
Finland	9.2

Källa. Beräknat efter OECD, *Employment Outlook*, september 1984, sid 106.

II.3 Åldersmässiga perspektiv

För de unga har arbetsmarknaden starkt varierande betydelse bland den utvecklade kapitalismens olika länder. 1981 var 67 procent av de engelska unga mellan 16 och 19 år antingen i arbete eller registrerade som arbetslösa mot 55 procent i USA, 50 i Sverige och endast 25 i Frankrike. Den höga siffran i USA trots den mycket höga andelen high school-studerande beror på den vanliga nordamerikanska kombinationen av deltidsarbete och utbildning. För tonåringar mellan 15 och 19 år varierar deltagandet i arbetskraften från 55.7 procent i Kanada till 17.5 i Japan. Bland dem som är 20 till 24 ligger deltagandegraden normalt runt 70-75 procent, där Italien med dess 61.9 procent och Sverige med dess 84.8 ligger på ytterkanterna. Från början av 1960-talet till 1981 ökade aktivitetsgraden bland unga (tonåringar och 20-24 år) starkt i Japan och Kanada och en smula i Australien, förblev i stort sett stabil i Sverige, sjönk något i England och gick kraftigt tillbaka i Japan, Frankrike, Västtyskland och Italien.⁵ Det är om dessa länder som vi har uppgifter.

Förändringarna i ungdomens beroende av eller närvaro på arbetsmarknaden skedde på 1960-talet och mönstret har i stort sett förblivit stabilt under den nuvarande krisen. (Registrerad arbetslöshet är givetvis en form av arbetsmarknadsberoende.) Det som emellertid har förändrats påtagligt under den aktuella krisen är närvaron av *äldre män* på arbetsmarknaden. I Österrike, Belgien, Frankrike och Västtyskland har nedgången i de äldre männens (60-64 år) närvaro på arbetsmarknaden varit drastisk under sjuttioålet. 1979 var aktivitetsgraden bland äldre män 26.1 (efter en nedgång med 21.6 procentenheter), 33.0 (1981), 38.2 respektive 39.5 (en nedgång med 35.2) procent. Mindre förändringar skedde i England (aktivitetsgrad 75.8 procent), Holland, Sverige (69.0) och USA (61.8).⁶ I början av 1980-talet förekom i vissa länder en dramatisk avgång av äldre män från arbetsmarknaden. Exempelvis i Holland föll aktivitetsgraden bland män i åldern 60-64 år till 42.7 procent 1981 och 39.6 1983.⁷

För att sammanfatta: Arbetets ställning i de utvecklade kapitalistiska länderna undergår tre viktiga förändringar, av vilka ingen har särskilt mycket att göra med den ideologiska debatten om "arbetssamhällets kris". En är en omfattande sänkning av den faktiska pensionsåldern, vilket i kombination med ökad livslängd skapar ett stort skikt människor med 10-15 års (tänkbart) aktivt liv utanför produktionsförhållandena och egna, specifika inkomstkällor (pension). För det andra delas arbetsmarknadsberoendet i den primära åldern alltmer permanent upp i två slags positioner, sysselsatta respektive arbetslösa. Den tredje förändringen består i att de båda första förändringarna sker i vissa länder men bara högst begränsat i andra. Exempelvis förblev i Sverige aktivitetsgraden för män mellan 55 och 64 rätt stabil i början av 1980-talet, med en blygsam nedgång från 78.7 till 77.1 procent mellan 1980 och 1983.⁸ Inte bara arbetslösheten utan även deltagandet i arbetskraften håller alltså på att bli en faktor som skiljer olika rika kapitalistiska nationer åt.

II.4 Arbetstid

Arbetets ställning i samhället är också en fråga om arbetstiden, något som blivit belyst genom många fackliga organisationers krav på arbetstidsförkortning som ett sätt att minska arbetslösheten. Även i detta avseende råder det betydande skillnader mellan de olika länder som vi studerar. En aspekt är här deltidsarbetets omfattning.

⁵ Ibid, sid 29.

⁶ G. Bruche & B. Casey, "Arbeitsmarktpolitik unter Stagflationsbedingungen", *Mitteilungen aus der Arbeitsmarkts- und Berufsforschung*, 3, 1982, sid 245.

⁷ *Sociaal-economische maandsstatistiek*, augusti 1984, bilaga, sid 7.

⁸ *Arbetsmarknadspolitik under omprövning*, SOU 1984:31, sid 32.

Deltidsarbetande i procent av alla sysselsatta 1981. (Se Kombinationstabellen, Tabell K.10.)

Eftersom definitionerna och registreringen av deltidssarbetet skapar en viss felmarginal kan slutsatser dras endast med viss försiktighet. Men i vilket fall som helst är deltidssarbetet till överväldigande grad kvinnoarbete och har blivit ett huvudalternativ till kvinnlig arbetslöshet eller frånvaro från arbetsmarknaden. Om vi kombinerar tabell 16 med tabell K.8 framgår det att Finland har den överlägset minst sexistiska arbetsmarknaden med både hög aktivitet på arbetsmarknaden bland kvinnor (73.5 procent 1983) och en mycket låg andel deltidssarbete. På grund av den stora andelen könsspecifikt deltidssarbete gömmer den höga kvinnliga aktivitetsgraden i Sverige och Danmark avsevärt mer könsuppdelade arbetsmarknader. På spektrets andra kant har vi Holland, där den rätt höga andelen deltidssarbete i förening med den lägsta kvinnliga aktivitetsgraden understryker den unikt sexistiska karaktären hos den holländska arbetsmarknaden.

Deltidssarbetets effekter på arbetslösheten är inte så lätta att mäta. Åtminstone två ting förefaller dock klara. Upprätthållandet av en låg arbetslöshet och hög aktivitetsgrad i Sverige och Norge står i faktiskt samband med den extremt höga andelen deltidssarbete. Det är värt att notera att denna utveckling i huvudsak är en spontan arbetsmarknadsprocess av tillgång och efterfrågan inom den offentliga servicen, *inte* produkten av en medveten sysselsättningspolitik med deltidssarbetet som medel. Faktum är att den härskande fackliga opinionen i Sverige är mycket skeptisk till arbetstidsförkortning som ett sätt att bibehålla full sysselsättning.

För det andra skulle den (mycket låga) kvinnliga aktivitetsgraden i Italien och den (mycket höga) kvinnliga arbetslösheten i Belgien vara avsevärt högre respektive lägre om det fanns åtminstone ett genomsnittligt utbud av deltidssarbete i dessa länder.

Deltidssarbetets mycket olika frekvens i olika länder med samma grad av arbetslöshet är dock ett starkt tecken på att förhållandet mellan arbetslöshet och arbetstid är långt ifrån direkt och enkelt. Detta understryks ytterligare av förhållandet mellan å ena sidan utvecklingen av faktiskt antal arbetstimmar per sysselsatt person mellan 1975 och 1982 och å andra sidan arbetslöshetens utveckling. För elva av våra sexton länder har vi tillgängliga uppgifter beträffande det förra. De visar att i de tre massarbetslöshetsländerna (England, Holland, Kanada) var den faktiska arbetstiden per sysselsatt person 1982 94.1 procent av den 1975. I fem länder med medelhög arbetslöshet (Finland, Frankrike, Italien, USA och Västtyskland) var motsvarande siffra 96.4 och i de tre aktuella lågarbetslöshetsländerna (Japan, Norge och Sverige) 96.2, där Japan faktiskt ökade antalet arbetstimmar.⁹

Även antalet arbetstimmar per år skiljer sig starkt mellan olika länder. Ser vi till den avtalsenliga årsarbetstiden för heltidssarbetande industriarbetare har Belgien (ett land med massarbetslöshet) kortast årsarbetstid med 1 748 timmar, tätt följt av Västtyskland, Frankrike och England, medan Japan (2 094 timmar), Schweiz (1 940) och USA (1 920) har den tyngsta arbetsbördan. Sett till det faktiska antalet arbetstimmar per år för heltidssysselsatta industriarbetare har Sverige det kortaste arbetsåret (siffror för Belgien finns inte till hands men ändrar troligen inte bilden) med 1 596 timmar, vilket är 77 procent av en japansk och 86 procent av en amerikansk arbetares arbetsår. Orsaken till detta är den unikt höga graden av frånvaro på grund av semester och allmänna helgdagar, 220 timmar om året, jämfört med 33 i Japan, 60 i USA och, som det näst högsta värdet, 158 timmar i Holland.¹⁰

⁹ OECD, *Employment Outlook*, september 1984, sid 107.

¹⁰ *Die Zeit*, 27, 1984, sid 24. Det bör anmärkas att den faktiska övertiden inte är inkluderad i någon av dessa siffror.

II.5 Arbetslöshetens struktur

Bakom det allmänna arbetslöshetstalet finns betydande skillnader i fråga om åldersmässig och könsmässig fördelning samt varaktighet. Låt oss först se på åldersskillnaderna och i synnerhet ungdomsarbetslösheten.

Arbetslöshet bland ungdomar och vuxna 1983. (Se Kombinationstabellen, Tabell K.11.)

Överallt är ungdomarnas arbetslöshet högre än de vuxnas. Men det råder stora skillnader mellan olika länder. Italien har den överlägset mest ungdomsdiskriminerande arbetsmarknaden med en arbetslöshet bland de unga som är 6.8 gånger större än den bland de vuxna. Det västtyska lärlingssystemet har däremot åstadkommit en arbetslöshetsskillnad mellan unga och vuxna på endast 1.5 gånger.

De könsmässiga skillnaderna är mindre än de generationsmässiga men växlar i båda riktningarna. För OECD som helhet är arbetslösheten bland kvinnor högre än bland män, 8.5 mot 7.8 procent 1983, med en tendens till något minskande skillnader under krisen, från 1.4 procentenheter 1973 till 0.7 1983. Finland, Holland, Japan, Kanada och USA har något högre arbetslöshet bland män, England avsevärt högre. I alla andra länder drabbas kvinnorna hårdast av arbetslösheten. Den mest sexistiska fördelningen av arbetslösheten finner vi i Italien med en skillnad på 9.7 procentenheter mellan män och kvinnor, och i Belgien med 7.9 procentenheter.¹¹

Att kvinnorna drabbas hårdast av den nuvarande krisen är alltså inte riktigt som generell utsaga. Som vi såg i tabell 4 har kvinnorna fortsatt att träda in på arbetsmarknaden i allt högre grad, utom i Schweiz och Västtyskland. De könsmässiga skillnaderna bland de arbetslösa har tenderat att minska, och i en tredjedel av våra länder är arbetslösheten faktiskt större bland män än bland kvinnor. Det behövs uppenbarligen något mer än den nuvarande ekonomiska krisen för att hejda kvinnornas länge fördröjda frigörelse. Men i Belgien och särskilt i Italien påverkar väldiga köns- och generationsmässiga klyftor märkbart arbetsmarknadens klasstruktur. Uppdelningen av Italiens faktiska och potentiella arbetarklass förstärks ytterligare av förhållandet att mindre än hälften av arbetskraften omfattas av någon arbetslöshets försäkring.¹²

En omfattande arbetslöshet håller på att bli ett permanent inslag i två tredjedelar av de utvecklade kapitalistiska länderna. Men varaktigheten i den enskildes arbetslöshet är inte detsamma som varaktigheten för stora grupper. Därför är det särskilt viktigt att man uppmärksammar individernas erfarenhet av arbetslöshet i olika länder.

Procentandel långtidsarbetslösa (minst 12 månader) av totala antalet. (Se Kombinationstabellen, Tabell K.12.)

Tre kommentarer tycks vara på sin plats. Belgien framstår som ett land med hopplöst långvarig, troligen till stor del permanent individuell arbetslöshet. I juli 1984 hade 47 procent av de arbetslösa i Belgien gått utan arbete i minst två år.¹³ Belgien har alltså skapat ett permanent skikt av personer i aktiv ålder som stötts ut från arbetsmarknaden. För det andra är massarbetslösheten i Kanada långt mindre allvarlig än i de andra länderna med misslyckad arbetsmarknad på grund av den större omsättningen bland de arbetslösa, ett karaktäristiskt drag hos den kanadensiska arbetsmarknaden som går längre tillbaka än till 1983 års situation. Däremot tyder den höga andelen långtidsarbetslösa i Frankrike på problem som är allvarigare än vad som framgår av det allmänna medeltalet.

¹¹ OECD, *Employment Outlook*, september 1984, sid 104.

¹² OECD, *The Challenge of Unemployment*, Paris 1982, sid 57.

¹³ *De Standard*, den 4.10.1984, sid 1.

Låt oss summera. *Arbetslösheten är inte av ett enda slag. Den har olika struktur och innebörd i skilda samhällen och för olika individer.*

Vi kan urskilja ett antal mönster genom att se på den ålders- och könsmässiga fördelningen, varaktigheten och de individuella kostnaderna för att vara arbetslös. De klassificerande beteckningarna bör ses som provisoriska tolkningar av de skilda arbetslöshetsmönstrens allmänna innebörd. Bland högarbetslöshetsländerna kan vi urskilja:

Besträffad industriell krisarbetslöshet, det vill säga främst ett uttryck för en grundläggande sådan kris. Hit hör England som ensamt har en starkt övervägande manlig arbetslöshet och där långtidsarbetslösheten är medelhög. Arbetslöshetsersättningen är låg och merparten av de arbetslösa har inga sådana försäkringsförmåner.

Kompenserad krisarbetslöshet. Holland, som i samband med att krisen fördjupats efter 1981 fått högre manlig än kvinnlig arbetslöshet och hög långtidsarbetslöshet, med sjunkande men fortfarande rätt generös kompensation genom en mycket omfattande uppsättning av ersättningsprogram.

Selektiv arbetslöshet. Belgien, Frankrike och framför allt Italien, där massarbetslösheten primärt drabbar ungdomar och kvinnor, med låg (i Italien) eller relativt låg arbetslöshet för män i primär ålder. Långtidsarbetslösheten är hög, i Belgien extremt hög, och särskilt i Italien är arbetslöshetsersättningen i genomsnitt ytterst låg och omfattar föga mer än en tredjedel av de arbetslösa. Den omfattande långtidsarbetslösheten i Belgien kompenseras i viss mån av en arbetslöshetsersättning med obegränsad längd.

Kompenserad utstöttningsarbetslöshet. Relativt låg långvarig arbetslöshet, relativt måttlig extra arbetslöshet bland de unga, inga större skillnader mellan kvinnor och män. Det stora flertalet av de arbetslösa får ersättning, rätt blygsam eller mycket generös. Kanada och Danmark utgör exempel på detta mönster. Danmark har viss överrepresentation för kvinnor bland de arbetslösa och högre ersättning men något lägre försäkringstäckning än Kanada (81 respektive 87 procent 1982), vilket land i det avseendet ligger främst bland alla.

Besträffad utstöttningsarbetslöshet. Den viktigaste skillnaden gentemot den förra typen är den långt mer begränsade täckningen hos och de lägre beloppen inom arbetslöshetsersättningen. USA är ett klart exempel men även Finland och troligen också Australien – om än med viss diskriminering av kvinnorna – passar in här.

Selektiv vuxenarbetslöshet. Västtyskland har ett arbetslöshetsmönster som är specifikt på grund av den relativt låga ungdomsarbetslösheten. Kvinnorna i Västtyskland något mer arbetslösa än männen. Arbetslöshetsersättningen ligger i storlek över medeltalet men i juni 1983 var det bara 42 procent av de arbetslösa som erhöll den (inkl. den lägre hjälpen till långtidsarbetslösa 65 år).

Bland länderna med låg arbetslöshet är arbetslösheten främst ett ungdomsproblem, i Japan också bland äldre, mycket markerat i Norge och (före 1984) Sverige. De könsmässiga skillnaderna är små med visst undantag för Österrike. Arbetslöshetsersättningen har relativt hög täckning och är rätt god i Sverige och Schweiz, medelmåttig i Japan (dock högst bland de sju stora länderna) och Norge, relativt låg i Österrike.¹⁴ I dessa länder har vi en *kompenserad marginalarbetslöshet*.

¹⁴ Förutom på tabellerna och texten ovan bygger denna sammanfattning på uppgifter från UN, *Economic Bulletin for Europe*, 35, 3 (september 1983), sid 292f; OECD, *Labour Force Statistics 1962-1982*, Paris 1984, vilken trots sin titel även innehåller uppgifter för 1983; OECD, *High Unemployment. A Challenge for Income Support Policies*, Paris 1984, sid 29, 137, 244 och 249; *Arbetslöshetens omkostnader i Norden*, Stockholm, NU 1983:15, 1984, sid 28-32, 51-55 och 62; *Arbetsmarknaden 1970-1983*, Stockholm, Statistiska centralbyrån, 1984, sid 124, 133 och 150-155.

II.6 Migration, sysselsättning och arbetslöshet

Ett viktigt kännetecken hos den utvecklade kapitalismen under högkonjunkturperioden 1965-1973 var den systematiska importen av utländsk arbetskraft och underlättandet av den internationella arbetsomflyttningen. Historien om denna process, som förändrat de sociala relationernas mönster i många länder, återstår att skriva. Ja, det saknas till och med standardiserade, jämförbara mått på den invandrade arbetskraftens storlek. Men eftersom reglering av invandringen har spelat en central roll i ett antal länders arbetsmarknadspolitik och därmed påverkat arbetslöshets- och sysselsättningstalen har vi försökt oss på åtminstone en viss bedömning av migrationens betydelse.

Export av arbetslöshet genom framtvingad och/eller aktivt stimulerad utflyttning har varit en central åtgärd i Schweiz, Västtyskland, Österrike och Frankrike. För vissa länder finns systematiska uppgifter tillgängliga.

Samma sifferuppgifter finns inte tillgängliga för Frankrike. Vi vet bara att de utländska arbetarna minskade där mellan 1976 och 1979.

Tabell 17. Utländska arbetare i procent av arbetskraften 1980

	Faktiskt	Förutsatt samma antal som 1974	Förändring
Belgien	8.0	6.7	+ 1.3
Holland	4.2	3.3	+ 0.9
Schweiz	16.6	19.6	— 3.0
Sverige	5.4	4.6	+ 0.8
Västtyskland	8.1	8.9	— 0.8
Österrike	5.9	7.0	— 1.1

Kalla. Beräkningar från OECD, *The Challenge of Unemployment*, Paris 1982, sid 126.

Trots den omfattande invandringen till England från de icke-vita delarna av det forna imperiet har den fortsatta emigrationen till de ”gamla samväldesländerna” gjort England till ett land med nettoutvandring såväl under som före krisen.¹⁵ Italien är ett land med klassisk massemigration men under årtiondet 1971-1981 hade man ett litet netto i form av återflyttning.¹⁶ Även Finland hade under efterkrigstiden en omfattande utvandring, i huvudsak till Sverige, med kulmen 1969 och 1970 då den finska befolkningen minskade. 1971-1974 och i början av 1980-talet har det emellertid skett en nettoåterflyttning.¹⁷ Danmark och Norge hade positiva invandringssaldon på sextio- och sjuttitotalen men antalet har varit litet och de utländska medborgarna utgör endast två procent eller mindre av arbetskraften.¹⁸ I Japan har en rätt liten positiv invandringsbalans före krisen förbytts i en negativ 1976-1979, av betydelse endast 1978 då utvandringsöverskottet motsvarade 4 promille av den totala befolkningen.¹⁹

Australien, Kanada och Förenta staterna ingår i vad som förr kallades Nya världen, det vill säga en immigrationens värld. 1981 var 35 procent av den australiska arbetskraften född utom landets gränser.²⁰ Det är ett rekord bland våra länder. Den sist tillgängliga kanadensiska siffran, före

¹⁵ *Social Trends*, 13, London, Central Statistical Office, 1983, sid 19.

¹⁶ *Annuario Statistico Italiano 1983*, Rom, sid 12.

¹⁷ *Statistical Yearbook of Finland 1982*, Helsingfors 1983, sid 57.

¹⁸ *Statistisk Årbog 1983*, Köpenhamn 1983, sid 29; *Statistisk Årbok 1983*, Oslo 1983, sid 30 och 33.

¹⁹ *Eurostat Review 1971-1980*, Luxemburg 1982, sid 103 och 108.

²⁰ *Yearbook Australia 1982*, Canberra 1982, sid 139.

1971, säger oss att då cirka 20 procent av den kanadensiska arbetskraften var född utomlands²¹ För USAs del har jag inte lyckats finna någon motsvarande uppgift, men 1979 utgjorde de i utlandet födda 5.4 procent av Förenta staternas (registrerade) befolkning.²² I alla tre länderna har invandringen fortsatt under kristider, även om antalet ”settler arrivals” minskat starkt i Australien från 1975.²³ Även Kanada har tagit emot färre invandrare efter 1974 men nedgången har på det hela taget varit mindre än i Australien, och som andel av den totala befolkningstillväxten nådde invandringen sitt högsta värde efter andra världskriget under åren 1977-1982.²⁴ Immigrationen till Förenta staterna har inte mojnät och heller inte skurits ned under krisen. I själva verket var invandringstalet i promille av USAs befolkning på sjuttioalet det högsta sedan tjugotalet.²⁵ Den officiella statistiken tar av uppenbara skäl inte hänsyn till den illegala invandringen. Av alla tecken att döma har denna oregistrerade immigration ökat betydligt under senare år.

Vilket mönster framgår då av dessa uppgifter? Den protektionistiska arbetsmarknadspolitiken i de tysktalande länderna (Schweiz, Västtyskland, Österrike) och i mindre grad Frankrike framträder som ett mönster för sig. Deras motsats är de tre ”nybyggarländerna”, men notabelt är även att invandringsdörren hållits öppen i massarbetslöshetsländerna Belgien och Holland. Sverige är det enda landet med låg arbetslöshet som har både en betydande andel utländska arbetare och en fortsatt nettoinflyttning.

II.7 Sysselsättningsutvecklingen och dess mönster

En ökad arbetslöshet utesluter inte möjligheten av att sysselsättningen ökar (långsammare än den växande efterfrågan på arbete). Faktum är att i flertalet av de undersökta länderna har krisen varit förknippad med en ökad sysselsättning. Klara undantag är Schweiz, Västtyskland, England och Belgien där sysselsättningen har minskat. Danmark, Frankrike och Österrike har upplevt en sysselsättningsmässig stagnation.

Sysselsättnings utveckling 1973-1983. (Se Kombinationstabellen, Tabell K.13.)

Liksom i fråga om arbetslösheten finner vi divergerande effekter av krisen. Å ena sidan har vi länder med en kraftig sysselsättningsökning (Kanada, USA och Norge) och å andra sidan sådana med sjunkande sysselsättning (Schweiz, Västtyskland och England). Och sysselsättnings utveckling är inte bara en spegelbild av arbetslöshetens. Båda ytterligheterna när det gäller sysselsättningsutveckling råkar innehålla ett land från vardera av de tre arbetslöshetskategorierna.

I kontrast mot vad som var fallet med arbetslösheten är emellertid sysselsättningsgapet äldre än krisen. Den totala sysselsättningen i Västtyskland minskade redan på sextioalet, med 0.2 procent om året under perioden 1960-1967. Den engelska sysselsättningen började sjunka 1967. Schweiz hade en minskad sysselsättning 1966 men upplevde 1967-1972 en utveckling som var positivare än genomsnittet bland mindre europeiska länder. I toppen hade Kanada och USA den överlägset mest expanderande arbetsmarknaden redan under sextioalets hög-konjunkturår, men skillnaden mellan Nordamerika och övriga OECD vidgades avsevärt på sjuttioalet. 1960-1967 ökade sysselsättningen i USA med 1.9 procent om året, jämfört med 0.7 för övriga OECD. För perioden 1973-1980 var ökningen 2.1 respektive 0.5.²⁶

²¹ *Canada Yearbook 1980-81*, Ottawa 1981, sid 258.

²² *Statistical Abstract of the United States 1982-83*, Washington D.C. 1982, sid 37.

²³ *Yearbook Australia 1982*, a a, sid 113.

²⁴ *Canada Yearbook 1980-1981*, a a, sid 130 och 159; OECD, *Economic Surveys*, Canada, juni 1983, sid 5. 1977-1982 stod inflyttningen för 37 procent av befolkningstillväxten mot 34.4 1971-1976 och 29.9 1966-1971.

²⁵ *Statistical Abstract of the United States 1982-83*, a a, sid 86.

²⁶ OECD, *Historical Statistics 1960-1980*, Paris 1982, sid 24.

Det är först sent som den amerikanska arbetsmarknadens expansion har fått allmän uppmärksamhet, och den åberopas ofta som ett positivt resultat av "Reaganomics". I själva verket var skillnaden mellan USA och Västeuropa när det gällde att skapa jobb störst under Carters presidentår 1976-1978 och minst, under senare decennier, under perioden 1980-1982.²⁷ Den amerikanska sysselsättningsutvecklingen avvek från den europeiska redan på sextiotalet, särskilt efter slutet på efterkrigsexpansionen i Tyskland, Italien och England. Mellan 1960 och 1970 steg sysselsättningen i våra tolv västeuropeiska länder med 4 procent medan den i USA ökade med 20.²⁸

Kanada, USA och Italien är de enda av våra sexton länder som under perioden 1973-1980 hade en positiv sysselsättningsutveckling inom industrin.²⁹ Den trenden bröts dock 1980. USAs industrisysselsättning sjönk 1980-1983 nästan lika mycket som den i EG, med totalt 12 mot 14 procent. Endast Japan lyckades hålla denna sysselsättning uppe under den nuvarande krisens andra vågval.³⁰

Även om det är sant att huvuddelen av den nordamerikanska sysselsättningsökningen skett inom servicesektorn har de största skillnaderna under perioderna 1960-1967 och 1973-1980 samt för perioden 1960-1980 som helhet gällt industrisysselsättningen. Beträffande denna var skillnaden mellan USA och EG i ökningstal 2.2, 1.7 respektive 1.3 procentenheter. När det gäller sysselsättningen inom service var skillnaderna under samma perioder 0.8, 1.4 och 1.2.

Avindustrialiseringen har i första hand varit ett europeiskt fenomen. Hur förhåller sig då den sektoriella sysselsättningsutvecklingen till arbetslösheten? Genom att ställa samman en del tillgänglig statistik kan vi få en grov, första bild.

Arbetslöshet och sektoriell sysselsättningsutveckling. (Se Kombinationstabellen, Tabell K.14.)

Det finns uppenbarligen inget ensamt sysselsättningsmönster som ligger bakom hög eller låg arbetslöshet. I stället finns det specifika nationella drag av vilka några är mer framträdande än andra. Thatcherismens ödeläggande verkningar på alla sektorer av den brittiska ekonomin, på industri, privat och offentlig service, är ett sådant beaktansvärt exempel. Den sviktande privata servicen i Danmark och den relativt svaga allmänna tillväxten av sysselsättningen inom offentlig service i Holland – där i förhållande till den totala tjänsteutvecklingen den negativa skillnaden, 1.9 procentenheter, är störst bland alla länder, medan den positiva skillnaden mellan tillväxten i offentlig och privat service är störst i Danmark med 4.2 procentenheter – pekar på två motsatta vägar till massarbetslöshet. Trots en arbetskraftstillväxt långt över genomsnittet under dessa år har den holländska sysselsättningen inom offentlig service vuxit långsammare än genomsnittet (1.4 procent mot 1.7). Också den italienska arbetslösheten har gynnats av att sysselsättningen inom den offentliga servicen har vuxit anmärkningsvärt långsamt. Även den mycket långsamma ökningen av sysselsättningen inom privat service i Västtyskland (som framgår av förhållandet mellan totala tjänster och de statliga, som utgör en del därav) är också anmärkningsvärd, särskilt om vi betänker att servicesysselsättningen i Västtyskland liksom i Italien är långt mindre än i andra stora kapitalistiska länder. Av tabellen framgår det dessutom mycket klart att den nyss upptäckta dynamiken hos arbetsmarknaden i USA är ett drag från tidigare årtionden. Under senare år har den amerikanska arbetsmarknadens utveckling präglats av medelmåttighet och långsamhet (offentliga tjänster), varigenom sysselsättningsmönstret kommit att passa väl överens med landets medelhöga arbetslöshet.

²⁷ Ibid och OECD, *Employment Outlook*, september 1984, sid 18.

²⁸ Beräkningar från A. Maddison, a a, sid 279.

²⁹ OECD, *Historical Statistics 1960-1980*, a a, sid 26.

³⁰ OECD, *Indicators of Industrial Activity*, 11, 1984.

Lågarbetslöshetsländerna som grupp har haft en kortsiktig sysselsättningsutveckling som varit över genomsnittet med avseende på alla tre sektorerna. Den totala servicesysselsättningen har vuxit med 1.9 procent om året mot i genomsnitt 1.6, den offentliga (frånräknat statliga industrier) med 2.0 procent mot 1.7 för alla länderna tillsammans. Industrins sysselsättningsindex ligger på 93 mot i medeltal 90. Men skillnaderna inom gruppen är också avsevärda. En särställning intas av Japan som ensamt kunnat hålla uppe sin industrisysselsättning. Inget allmänt resonemang håller om en viss ekonomisk huvudsektors (industri, privat och offentlig service) avgörande betydelse när det gäller att undvika eller minska arbetslösheten. I nuvarande ideologiska konjunktur är det bristen på empirisk grund för tesen om den offentliga sektorns skadlighet som är värd att notera.

Servicesektorns tillväxt och industrins tillbakagång beskrivs ofta som det *postindustriella samhällets* inträde. Det finns dock nio skilda ingångar till detta samhälle, och de kan placeras utmed två axlar, arbetslöshet och privat kontra offentlig service. Båda dimensionerna lämpar sig naturligt för tredelning och båda har polariserats under den pågående krisen.

Tabell 18 återger i vissa fall mer av aktuella tendenser än av strukturella skillnader. England, Frankrike och Italien har fortfarande offentliga sektorer av betydlig storlek. Deras minskande vikt är dock slående. 1970-1975 stod det offentliga för 59.6 procent av servicesektorns tillväxt i England och för 90.5 procent i Italien (uppgifter för Frankrike saknas). Den allt större polariseringen framgår av det faktum att i USA och Japan den offentliga sektorn minskade i betydelse jämfört med hela servicesektorns tillväxt 1975-1982, från att redan 1970-1975 ha stått för lägst andel, medan de länder som i början av sjuttioalet hade störst bidrag från den offentliga sektorn (Danmark Sverige och Finland, tillsammans med Italien) ökade sina ytterligare.

Tabell 18. Ingångar till det postindustriella samhället. Det offentliga bidrag till tjänstesektorns tillväxt 1975-1981. Procent.

<i>Arbetslöshet</i>		<i>Servicetillväxt</i>	
	Privat	Balanserad	Offentlig
Hög	England 7.5	Belgien 54.2 ¹ Holland 42.7 ¹	Danmark 104.6
Medelhög	USA 9.0 ¹ Frankrike 18.5 Italien 27.3	Västtyskland 43.4	Finland 105.8
Låg	Japan 6.8	Norge 55.2 ¹	Sverige 91.5 ¹

1) 1975-1982

Källa. OECD, *Employment Outlook*, september 1984, sid 47.

De rådande teoribildningarna om det postindustriella samhället har redan blivit förlegade och möjliga att genomskåda i sin sociala närsynthet, i likhet med de omedelbara föregångarna, spekulationerna om de konvergerande industrisamhällena. Det postindustriella samhället växlar innebörd allt efter om det bygger på en pool av permanent, hög arbetslöshet eller är ett nytt stadium i fullsysselsättningssamhällets utveckling, och efter om ett servicejobb först och främst är ett arbete på en självservering eller hos en affärskonsult respektive om det finns inom offentlig utbildning eller social vård.

II.8 Profiler över sysselsättning och arbetslöshet

I det avslutande avsnittet i detta kapitel ska vi föra samman några grundläggande arbetsmarknadsdata till profiler i fråga om sysselsättning och arbetslöshet. Som utgångspunkt tar vi tre nyckelvariabler, nämligen arbetslöshetstalet, sysselsättningsgraden och sysselsättningens tillväxt

(1973-1983). Vi kan rangordna dessa tredimensionella profiler med arbetet som utgångspunkt. I det perspektivet kan arbetslöshetstalet ses som den viktigaste variabeln och sysselsättningsgraden som den näst viktigaste. Härigenom får vi en måttstock för att kunna kombinera de tre dimensionerna till rangordnade profiler.

Tabell 19. Sysselsättnings- och arbetslöshetsprofiler, rangordnade med arbetet som utgångspunkt

	<i>Arbetslöshet</i>	<i>Sysselsättning</i>	<i>Sysselsättningsökning</i>
Norge	Låg	Hög	Hög
Sverige	Låg	Hög	Medelhög
Japan	Låg	Hög	Medelhög
Österrike	Låg	Medelhög	Stagnerande/Negativ
Schweiz	Låg	Medelhög	Stagnerande/Negativ
Finland	Medelhög	Hög	Medelhög
USA	Medelhög	Medelhög	Hög
Australien	Medelhög	Medelhög	Medelhög
Frankrike	Medelhög	Medelhög	Stagnerande/Negativ
Västtyskland	Medelhög	Medelhög	Stagnerande/Negativ
Italien	Medelhög	Låg	Medelhög
Danmark	Hög	Hög	Stagnerande/Negativ
Kanada	Hög	Medelhög	Hög
England	Hög	Medelhög	Stagnerande/Negativ
Holland	Hög	Låg	Medelhög
Belgien	Hög	Låg	Låg

Märk: Hög arbetslöshet = mer än 10 % 1983, låg = mindre än 5 %; hög sysselsättning = mer än 70 % av befolkningen i åldern 15 – 64 år 1983, låg = mindre än 60 %; hög sysselsättningstillväxt 1973-1983 = tillväxtindex över 115, stagnerande/ negativ = 102 eller lägre. Inom identiska kategorier rangordnas länderna utifrån de bakomliggande absoluta talen.

Källa. Tabell 3, 23 och 30.

Arbetsmarknadsprofilerna i tabell 19 kan vidare omgrupperas till sex kategorier, där varje arbetslöshetskategori uppvisar en generell grupp och en mer specifik.

1. För det första har vi de *generella framgångarna* i Norge, Sverige och Japan.
2. Sedan har vi de mer *selektiva framgångarna*, exemplifierat av Österrike och i synnerhet Schweiz, med medelhög sysselsättningsgrad och sjunkande eller stagnerande total sysselsättning.
3. Över *medelmåttan* karaktäriserar Finland, med hög sysselsättningsgrad, och USA, med hög sysselsättningsökning.
4. *Allmän medelmåttighet* utmärker Australien och tre av de fyra stora länderna i Europa (Frankrike, Italien och Västtyskland).
5. *Speciella misslyckanden* kan vi kalla Danmark, som bibehåller en hög sysselsättningsgrad, och Kanada, som har den högsta sysselsättningsökningen under krisen, båda undantagsföreteelser uppe i massarbetslösheten.
6. Slutligen har vi de *generella misslyckandena*, länderna med katastrof på arbetsmarknaden, England, Nederländerna och Belgien.

Det som denna bok primärt har att förklara är de divergerande arbetslöshetstalen, men en adekvat

förklaring av detta måste ta hänsyn till dessa allmänna arbetsmarknadsprofiler.

Det finns naturligtvis åtminstone en annan viktig aspekt på arbetsmarknadsutvecklingen, nämligen vad som hänt med reallönen.

Tabell 20. Reallöner för industriarbetare 1972-1982. Timförtjänst för arbetad tid. Index: 1972 = 100.

Italien	146	Finland	117
Belgien	143	Schweiz	117
Frankrike	143	Kanada	116
Österrike	133	Danmark	115
Japan	127	England	106
Holland	127	Sverige	101
Västtyskland	122	USA	97
Norge	120		

Lönerna gäller vuxna män och kvinnor. Uppgifter för Australien fanns inte tillgängliga.

Källa. Svenska Arbetsgivareföreningen, *Wages and total labour costs for workers. International survey 1972-1982*, Stockholm SAF, 1984, sid 20 och 74.

Den diskriminerande karaktären hos den belgiska, franska och italienska arbetslösheten understryks ytterligare av reallönens tämligen positiva utveckling för sysselsatta arbetare. För de svenska och amerikanska arbetarna var tiden 1972-1982 ett förlorat årtionde. Med tanke på att den svenska ekonomiska tillväxten låg endast något under genomsnittet är det klena löneresultatet av världens starkaste fackföreningsrörelse anmärkningsvärt.

Låt oss nu efter avsnitten som innehåller en analytisk kritik och en bred beskrivning övergå till det centrala och försöka ge ett svar på frågan ”varför?”.

III. Politik, åtgärder, tryck och restriktioner

Att förklara arbetslöshetens ekonomiska politik

III.1 En analys av skillnader

De negativa resultaten i kapitel I om de allmänna marknadsförhållandenas förklarande kraft – ringa eller ingen – försvarar inte att man ersätter de ekonomistiska förklaringarna med ensidigt politiska. Detta kommer att framgå klart nedan. Men i stället för att utsätta läsaren för en ny spärrelad med tabellariska prövningar av andras teorier eller teoretiskt ogrundade antaganden kommer denna del att struktureras av den alternativa förklaring som ska erbjudas.

Den här använda metoden är historisk och materialistisk, fattat i vid och allmän mening, som ett sätt att ge sig i kast med en socialvetenskaplig förklaring – inte som en rad specifika, substantiella utsagor eller som en viss uppsättning av begrepp. ”Historisk” innebär i detta sammanhang framför allt två ting. För det första ett beaktande av tiden. De arbetslöshetsmönster som ska förklaras måste sättas in i en kronologisk och social tid. Vidare måste dagens politiska linjer och diskussioner bedömas i relation till historiska traditioner av erfarenheter och förväntningar. De förra bör förutsättas ha större tyngd om de antingen är rotade i de senare eller har uppkommit genom en grundlig brytning med dem. För det andra, och viktigare, innebär ett historiskt sätt att närma sig problemet en brytning med det förhärskande modet inom komparativ samhällsvetenskaplig forskning, det vill säga med olika mått på samvariation – korrelationer, regressionsekvationer och dylikt – som förment tillräckliga förklaringar. I stället kommer vi här att söka efter orsakskedjor och försöka spåra de vägar på vilka a kan ge upphov till b, inte bara a:s förbindelse med b.

Med ”materialistisk” menas här helt enkelt att effekterna av värderingar, intentioner och åtgärder, till exempel keynesianska eller monetaristiska, inte bör bedömas och värderas enbart utifrån deras inneboende innehåll utan i samband med de på förhand givna förhållanden under vilka de utvecklas och sätts in. En materialistisk analys innebär alltså att effekterna av till exempel politiskt-ideologiska formationer eller av statliga åtgärder inte kan jämföras tvärs över gränserna utan att man systematiskt tar hänsyn till förhållandena i varje land.

På denna breda grund som förhoppningsvis inte är särskilt kontroversiell – en gång uttalad kan den verka enkel intill gränsen för det banala, men enkelhet är en estetisk dygd hos förklaringar – ska vi ställa upp fyra begrepp i och för utvecklandet av en arbetslöshetens och sysselsättningens differentiella politiska ekonomi eller snarare ekonomiska politik. Det är en analys som är direkt inriktad på att förklara skiljaktiga tendenser och resultat. Begreppen i fråga är politik, åtgärder, tryck och restriktioner.

Politik har här två allmänna innebörder som båda kommer att analyseras med avseende på ett specifikt område med särskild relevans för vårt sammanhang. Allmänt formulerat syftar politik här på de maktförhållanden i nutiden och i tolkningen av tidigare erfarenheter som bestämmer politiska prioriteringar och dominerande handlingsinriktningar. För det andra betecknar politik här formerna för samhällelig konflikt, konfliktreglering och samförståndsskapande. Det första är en maktpolitik, det andra en maktkampspolitik.

För våra aktuella syften är det två politiska områden som är av särskild betydelse. Det ena är den fulla sysselsättningens politik, betydelsen av ett engagemang för full sysselsättning i ett lands maktkonstellation och historiska erfarenhet. Det andra är de ekonomiska uppgörelsernas politik, de dominerande formerna för konflikt och samförståndsskapande genom vilka kapital, arbete och

regering i ett visst land möter utmaningarna från ändrade ekonomiska villkor.¹

Införandet av politiken som en central förklaringsfaktor innebär, i en historisk analys som intresserar sig för orsakskedjor, att åtgärderna får betydelse. Detta har med all rätt betonats av Fritz Scharpf, vilken bidragit till den såvitt jag vet bästa analytiska diskussionen om centrala, relevanta handlingsalternativ och dilemman. Däremot följer åtgärderna inte utan vidare av det som Scharpf kallar ”strategiska val” utan styrs av de nationella politiska och ekonomiska systemens historia.² En analys och bedömning av handlingslinjer som är både hanterlig och systematiskt komparativ kräver att man omvandlar en myriad av statliga åtgärder till en begränsad uppsättning av *handlingsfält* och *handlingsinriktningar*. De tre handlingsfält som tycks vara mest omedelbart relevanta för det som vi här har att förklara är *finanspolitik*, *penningpolitik* och *arbetsmarknadspolitik*. Det sistnämnda fältet förbises ofta i den anglosaxiska diskussionen vilket utan tvekan återspeglar dess faktiska underutveckling i dessa länder.³ Arbetsmarknadspolitik är en svensk uppfinning från efterkrigstiden, framdriven av fackföreningsekonomerna Gösta Rehn och Rudolf Meidner, och blev en exportartikel i slutet av sextiotalet då Rehn innehade en högre befattning inom OECD-sekretariatet.⁴ Den viktigaste komparativa forskningen om arbetsmarknadspolitik har utvecklats vid Internationella institutet för forskning om företagsledning och arbetsmarknadspolitik vid Berlins vetenskapscentrum under inspirerande ledning (fram till augusti 1984) av Fritz Scharpf.⁵ Utan en systematisering av olika åtgärder blir de deskriptiva undersökningarna inte analytiskt övertygande och ger utrymme för alla slags ideologiska påståenden.⁶

Det är lätt att göra en grundläggande klassificering av finanspolitiken med avseende på handlingsinriktningen. Den kan indelas i expansiv respektive kontraktiv. Expansiv innebär underbalanserade statsutgifter och keynesianska efterfrågehöjande åtgärder, medan kontraktiv betyder motsatsen. Under rubriken penningpolitik kan man urskilja två undertyper, nämligen åtgärder som reglerar penningtillgång och kreditmöjligheter respektive valutapolitik. En ”stram” penningpolitik innebär begränsning av penningtillgången genom höga räntesatser, kreditrestriktioner med mera (motsatsen brukar kallas ”lös”). ”Monetarism” omfattar en kontraktiv finanspolitik och en stram penningpolitik, båda avsedda att begränsa tillgången på pengar och därmed först och främst bringa ned och hålla nere inflationen. Valutapolitik brukar klassificeras som ”hård” eller ”mjuk”. En hård valutapolitik innebär antingen att man höjer den egna valutans värde i förhållande till andra valutor (revalvering) eller håller den stabil inför ett nedpressningstryck och/eller utländska

¹ Manfred Schmidts viktiga insatser för att skapa en politisk förklaring av arbetslöshetens variationer har kretsat kring den andra sortens politik. Hans senaste inlägg finns i den hittills opublicerade texten ”The Politics of Macroeconomic Policy”, a. a. Ett något tidigare bidrag på engelska är hans ”The Welfare State and Economy in Periods of Economic Crisis: A Comparative Analysis of Twenty-three OECD Nations”, *European Journal of Political Research*, 11 (1984). Ett banbrytande bidrag till teorin om den fulla sysselsättningens politik är Nixon Apple, ”The Rise and Fall of Full Employment Capitalism”, *Studies in Political Economy*, 3 (hösten 1980).

² Scharpfs hittills mest utvecklade inlägg finns i hans ”Strategy Choice, Economic Feasibility and Institutional Constraints as Determinants of Full-Employment Policy during the Recession”, a. a.

³ Jfr D. Aldcroft, *Full Employment. The Elusive Goal*, Brighton, Wheatsheaf Books, 1984; Ph. Armstrong, A. Glyn & J. Harrison, *Capitalism since World War II*, London, Fontana, 1984.

⁴ Jfr B. Rothstein, ”The Success and Export of Swedish Labour Market Policy: The Organizational Connection to Policy”, en hittills opublicerad text, presenterad vid ECPR Joint Workshops i Freiburg 1984.

⁵ F. Scharpf m fl (red), *Aktive Arbeitsmarknadspolitik*, Frankfurt och New York, Campus, 1982; F. Scharpf & M. Brockmann (red), *Institutionelle Bedingungen der Arbeitsmarkt- und Beschäftigungspolitik*, Frankfurt och New York, Campus, 1983. Ändå fäster Scharpf själv i sitt allmänna resonemang långt större uppmärksamhet vid inkomstpolitiken än arbetsmarknadspolitik. Se till exempel Scharpf, 1984, sid 85.

⁶ Boken om olika slags reaktioner på arbetslösheten, *Unemployment*, redigerad av Jeremy Richardson & Roger Henning, London och Beverly Hills, Sage, 1984, är ett talande exempel på detta. Den är dock samtidigt en guldgruva när det gäller information.

devalveringar.

Arbetsmarknadspolitikens språk är mindre standardiserat. En politik av Rehn/Meidner-typen betecknas ofta som ”aktiv”, men en komparativ analys behöver en bredare uppsättning grundalternativ än aktiv och passiv. Det tycks för våra syften vara bättre att skilja mellan *preventiv*, *restriktiv* och *kompensatorisk* arbetsmarknadspolitik, där alla tre typerna kan variera i omfång eller mängd när det gäller ”aktiviteten”. Alla tre syftar på statliga interventioner med direkt verkan – som inte arbetar genom förmedling av andra marknader, som marknaderna för andra varor än arbete eller kreditmarknaden på efterfrågan av eller tillgången på arbetskraft. ”Preventiv” politik innebär här åtgärder som syftar till att hindra arbetslöshet eller arbetslöshetsökning genom att upprätthålla/öka efterfrågan på arbetskraft och/eller anpassa ett givet utbud av arbetskraft till efterfrågan, till exempel åtgärder för att öka arbetskraftens rörlighet, möjligheter till yrkesutbildning och omskolning, offentliga arbeten eller sysselsättningssubventioner. En ”restriktiv” politik går ut på att begränsa utbudet på arbetskraft genom tidigare lagd pensionering, minskad tillgång på utländsk arbetskraft, avskräckning av kvinnor från att komma in eller stanna kvar på arbetsmarknaden, arbetstidsförkortning. ”Kompensatoriska” åtgärder slutligen är avsedda att kompensera för arbetslöshet genom arbetslöshetsersättning, förtidspensionering och liknande. De tre typerna av åtgärder inom arbetsmarknadspolitikens utesluter uppenbarligen inte varandra, men både blandningen och dosen är högst olika i olika länder. Vi kommer nedan att studera effekterna av finans-, penning- och arbetsmarknadspolitikens omfattning, inriktning och inbördes konsekvens.

I första kapitlet såg vi att *trycket* på ett givet arbetslöshetstal i form av växande utbud på arbetskraft och åldrande industri i sig inte kan förklara särskilt mycket av variationerna i graden av arbetslöshet. Detta innebär dock inte nödvändigtvis att de saknar effekt. Tvärtom bör vi betrakta sådana faktorer som tryck på – inte orsaker till arbetslöshetstalet, påtryckningar av varierande styrka som i skiftande grad kan bemötas med politiska ingripanden.

Den fjärde hörnstenen i vår förklaringsram utgörs av *restriktioner*. Här är det på sin plats med försiktighet ty dessa är inte något som bara finns där. De är till stor del politiskt och ideologiskt bestämda genom de maktförhållanden som avgör de politiska prioriteringarna och som finns kvar som ett arv från det förgångna, av statens, ekonomins och samhällets institutioner och av deras internaliserade normer och förväntningar. Vidare varierar dessa maktrelationer avsevärt mellan olika utvecklade kapitalistiska länder – den moderna nymarxismens första upptagenhet med *den* kapitalistiska staten måste överskridas. Många restriktioner för en strategi för full sysselsättning täcks redan av begreppet fullsysselsättningspolitik och bör i detta sammanhang utelämnas för undvikande av upprepning.

Restriktionerna begränsas här till sådana som hör ihop med det internationella sammanhang som ett visst land ingår i. För analysens praktiska syften smälter detta samman till de restriktioner som gäller betalningsbalansen. Dessa är dock många och skiftar starkt i betydelse från land till land: utrikeshandelns storlek och elasticitet, finansmarknadernas betydelse och rörlighet, valutans plats i det internationella valutasystemet och utlandsskuldens storlek.⁷ Dessa restriktioner bör emellertid inte betraktas som i första hand barriärer som bestämmer vilka strategier som är möjliga eller omöjliga utan som utmaningar för *anpassningspolitiken* med dess större eller mindre förmåga att komma till rätta med svårigheterna för en viss handlingsinriktning. Den som i likhet med undertecknad är skolad i den marxistiska traditionen kan kalla den här föreslagna analysramen en historisk-materialistisk politisk-ekonomisk dialektik.⁸

⁷ Dessa restriktioner är märkligt nog inte systematiskt infogade i Scharpfs analys.

⁸ Anhängare till andra varianter av samma tradition kan dock finna den vara ett exempel på positivistisk empirism.

III.2 Arbetslöshetens nuvarande mönster och historiska tillkomst

Den nuvarande gruppen av massarbetslöshetsländer har kommit till helt nyligen, och från tabell 1 kan vi minnas att även om skillnaderna i arbetslöshetstal har vuxit sedan 1973 så skedde det stora språnget, det som så att säga skilde getterna från fåren, efter 1978. Hela tiden sedan 1967, då OECDs standardisering av arbetslöshetsstatistiken påbörjades, hade tre länder konstant högre arbetslöshet än OECD som helhet, men bara ett av dem är medlem av den nuvarande massarbetslöshetsgruppen, nämligen Kanada. De båda andra var Förenta staterna och Italien.⁹

1973 hade Belgien, Danmark och Holland praktiskt taget full sysselsättning och alla tre låg klart under genomsnittet för OECD i fråga om arbetslöshet. England låg vid medeltalet. Krisens första anlopp fick de danska (1974), belgiska (1976) och engelska (1975) arbetslöshetstalen över genomsnittet för de studerade OECD-länderna, men 1975 och 1976 var arbetslösheten fortfarande störst i de traditionella högarbetslöshetsländerna Kanada, Förenta staterna och Italien. Från 1977 har Belgien konstant legat i toppen på utförligan.

1983 års grupp av massarbetslöshetsländer bildades 1982. Den italienska arbetslöshetens uppgång tenderade att plana ut efter 1977, undantagandes ett par måttliga språng 1981 och 1983. Arbetslösheten i USA ökade påtagligt 1980 och 1982, bröt igenom tioprocentssvallen under sista kvartalet 1982 och det första 1983 men började sådan gå tillbaka något.¹⁰ Den holländska arbetslösheten tog ett stort kliv 1975 och har sedan 1978 hållit sig över OECD-genomsnittet. Efter 1980 har den börjat öka dramatiskt.

Massarbetslösheten i här använd betydelse, ett standardiserat procenttal över 10, är också ett fenomen som inträtt först på 1980-talet – om vi bortser från trettiotaldepressionen. Det första OECD-land som slog igenom taket var Spanien 1980, men Spanien är bara ett till hälften utvecklat kapitalistiskt land. Bland de mest utvecklade länderna var Belgien och England pionjärer inom arbetsmarknadskatastrofen, båda 1981 och med 11.1 respektive 10.7 procent.

De länder som 1983 hade låg arbetslöshet har haft sådan hela tiden sedan den standardiserade statistikens tillkomst 1967. Norge, Sverige och Österrike drabbades 1982-1983 av vissa påfrestningar som gav upphov till tal över tre procent.¹¹

Vad är då att säga om 1982-1983 års mellangrupp? Om Italien och USA har vi redan talat. Jämför vi det genomsnittliga arbetslöshetstalet för å ena sidan Frankrike, Västtyskland, Australien och Finland med de fyra länder med konstant låg arbetslöshet för vilka det existerar standardiserade värden får vi skillnaderna: 1967 0.3, 1974 0.3 och 1975 2.5 procentenheter.

Det finns alltså hack i kurvan. Ett 1975 som skilde dagens lågarbetslöshetsländer från de övriga, och ett andra 1982 som gjorde Belgien, Danmark, England, Holland och Kanada till länder med särskilt omfattande arbetslöshet.

III.3 Arbetslöshetens regeringar

Den fråga som man troligen först ställer sig om den fulla sysselsättningens politik är om regeringar med olika politisk färg skapar olika resultat i fråga om arbetslöshet. Gör arbetarparti-regeringar verkligen bättre ifrån sig än borgerliga när det gäller arbetslösheten? Vi ska hålla fast

⁹ Arbetslöshetssiffrorna 1967-1981 har här hämtats från OECD, *Economic Outlook*, 33 (juli 1983), sid 169, och för 1982 och 1983 från ibid, 36, sid 177. De danska siffrorna är tagna från J. Buksti, "Policy-Making and Unemployment in Denmark", i Richardson & Henning, a a, sid 220, och från *Dansk ekonomi* december 1983, a a, sid 52

¹⁰ OECD, *Quarterly Labour Force Statistics*, 1984:1, sid 13; *Economic Outlook*, 36, sid 177.

¹¹ Schweiz omfattade inte den internationella standardiseringen av arbetslöshetstalen, men de schweiziska siffrorna har allmänt och sedan gammalt ansetts vara mycket låga.

vid vårt historiska perspektiv och besvara frågan genom att se på de regeringar som suttit vid makten under de avgörande år då klyftorna uppstod, 1975 och 1982 (i vissa fall 1974 och 1981).

Regeringar under nyckelår. (Se Kombinationstabellen, Tabell K.15.)

Vid den första vändpunkten, på 1970-talet, fanns det åtta borgerliga och åtta arbetarregeringar. Två borgerliga och tre arbetarregeringar höll fast vid full sysselsättning. Statistiskt sett kunde det mycket väl ha varit de omvända talen men inte mer. *Uppbrottet från den fulla sysselsättningen i mitten av sjuttitalet hade alltså inget med regeringens politiska färg att göra.* 1982 (eller 1981) bildade fem av de elva länderna med mindre än full sysselsättning en massarbetslöshetsklubb. Sju av de elva hade borgerliga och fyra arbetar- (eller arbetardominerade) regeringar. Med statistisk sannolikhet skulle två arbetarregeringar ha lett sina länder in i massarbetslöshet, men bara en gjorde det. Å andra sidan fanns det i vågdalen 1982 elva borgerliga (eller borgerligt dominerade) regeringar av vilka fyra bibehöll en mer eller mindre full sysselsättning. Sannolikhetsteorin skulle ha förutsagt tre. Slutsatsen blir att *skillnaden mellan borgerlig och arbetarregering inte förklarar något av arbetslöshetens utveckling under den rådande krisen.*

III.4 "Korporatismens" tvivelaktiga relevans

Vad som egentligen menas med "korporatism" är varken klart eller etablerat: monopolistisk intresseförmedling genom mäktiga organisationer, indragande i politikens utformning av kapitalets och arbetets organisationer, institutionaliserade former av klassamarbete eller något annat. Klart och icke-kontroversiellt är att korporatismen är en företeelse att räkna med i den samhällsvetenskapliga världen. Skaparen av det moderna korporatism-paradigmet, Phillippe Schmitter, har varit en av de mest framgångsrika vetenskapliga entreprenörerna under senare år och står inom samhällsvetenskapen endast efter för Immanuel Wallerstein, han som propagerar världssystemanalysen.¹² Vad korporatismen än må betyda kan man inte gå förbi den i en studie av arbetslöshetens ekonomiska politik, eftersom den utgör den teoretiska ryggraden i Manfred Schmidts analyser och även, i form av den blygsammare beteckningen inkomstpolitik, skymtar i Scharpfs.

I Phillippe Schmitters föreställning om "korporatismen" kommer Österrike och Norge etta respektive tvåa i en korporatistisk rangskala (som utelämnar Australien och Japan). Båda är länder med låg arbetslöshet. Men tredje platsen delas mellan Danmark, Finland och Sverige vilka ingår i tre olika arbetslöshetsgrupper. Av länderna som misslyckats på arbetsmarknaden ligger Holland sexa och Belgien sju medan England är det fjortonde (av fjorton länder) på Schmitters lista.¹³ Betraktat från en något annorlunda utgångspunkt är Österrike och Holland klart de båda länder som har den mest utarbetat institutionaliserade mekanismen för att skapa samförstånd inom industrin och där de stora intresseorganisationerna har den största, samförståndsinriktade inblandningen i de politiska åtgärdernas allmänna utformning. Detta kommer till uttryck i institutionerna "Paritetiska kommissionen" respektive "Socialekonomiska rådet". I arbetslöshetsligan ligger Österrike emellertid i toppen och Holland i botten.

I motsats till sin vapenbroder inom den korporatistiska skolan, Schmitter, har Gerhard Lehmbruch koncentrerat sig på korporatismen som en form av politikutformning med intresseorganisationerna indragna inom ett brett spektrum av frågor. Enligt Lehmbruchs senast publicerade formulering bör Österrike, Sverige, Norge och Holland betecknas med uttrycket "stark korpora-

¹² Schmitters försök till korporatistisk analys framlades offentligt första gången 1974. De grundläggande texterna finns i en volym som han redigerat tillsammans med sin självständiga vapenbroder Gerhard Lehmbruch, *Towards Corporatist Interest Intermediation*, London och Beverly Hills, Sage, 1979.

¹³ Ph. Schmitter, "Interest intermediation and regime governability", i S. Berger (red), *Organizing Interests in Western Europe*, Cambridge, Cambridge University Press, 1981, sid 294.

tism", alltså tre länder med låg och ett med massarbetslöshet. En måttlig korporatism skulle framträda i Belgien, Västtyskland, Danmark, Finland och (som ett gränsfall) Schweiz. I arbetslöshetstermer innebär detta två katastrofer, två mellanländer och en framgång. Svag korporatism har professor Lehmbruch funnit i England och Italien: en katastrof, ett land rätt långt uppe på arbetslöshetslistan, med mycket olika struktur på sin arbetslöshet. USA, Kanada och Australien representerar pluralismen. Inget av dem är särskilt framgångsrikt i fråga om arbetslöshet och långt mindre framgångsrika än andra. Av vissa skäl har Japan och Frankrike tillsammans placerats utanför korporatismskalan som representanter för "överenskommelse utan arbetarparten", en något förvånande karaktäristik av mittenrandismens första år. Hur som helst har arbetslösheten utvecklats högst olika i de båda länderna.¹⁴

Den mest systematiska undersökningen av västeuro peisk inkomstpolitik har hittills gjorts av Lehmbruchs självständigt sinnade elev Klaus Armingeon som behandlar sju av våra sexton länder. De två länder som i hans översikt har haft den ihärdigaste "nykorporatistiska inkomstpolitiken" under perioden 1975-1982 är Finland, med en rad omfattande avtalspaket, och Belgien, ett land med medelhög och ett med hög arbetslöshet. Minst inkomstpolitik hittades i Sverige, ett lågarbetslöshetsland.¹⁵ En annan begåvad före detta elev till Lehmbruch, Roland Czada, har gjort en annan klassificering av 1970-talets "nykorporatistiska inkomstpolitik".¹⁶ Enligt honom har fem länder haft en sådan under minst halva 1970-talet, nämligen Belgien, Finland, Norge, Sverige och Österrike. Tre upprätthöll låg arbetslöshet, ett låg i mellanklassens undre del och ett hamnade i massarbetslöshet. Frånvaro av nykorporatistisk inkomstpolitik fann Czada i Australien, Frankrike, Italien, Japan, Kanada, Schweiz, USA och Västtyskland. Av dessa åtta kom två upp i hög arbetslöshet, två bibehöll en låg och fyra hamnade mitt emellan.

"Korporatismen" kan även betraktas med industriella konflikter eller industriellt samarbete som utgångspunkt. Detta är grundperspektivet hos Manfred Schmidt för vilken "svag korporatism" utmärks av ofta förekommande industriella konflikter och auktoritärt dikterad inkomstpolitik, medan "stark korporatism" karaktäriseras av "socialpartnerideologier", samarbete mellan regering, fackföreningar och arbetsgivarorganisationer samt ringa konflikter inom industrin.¹⁷ Schmidt klassificerar alla våra fem lågarbetslöshetsländer och inga andra som karaktäristiska för den starka korporatismen. Svag korporatism finner Schmidt i England, Frankrike, Italien och USA. De övriga utgör en restgrupp i mitten.¹⁸

Om detta var riktigt skulle korporatismen enligt den senaste definitionen, om än knappast enligt de andra, utgöra en attraktiv förklaring. Schmidts kriterier är emellertid inte kristallklara och hans egen tillämpning av dem är inte särskilt övertygande. En jämförelse mellan Holland och Skandinavien kastar avsevärt tvivel över Schmidts projekt i detta speciella stycke. Av en viss förstandserfarenhet om Holland och Sverige står det klart att "socialpartnerideologin" är långt svagare i Sverige än i Holland – och åtminstone inte starkare utan troligen svagare än i Västtyskland – vilket även kommit till institutionellt uttryck i Sveriges avsaknad av ett officiellt samförstånds-

¹⁴ G. Lehmbruch, "Concertation and the Structure of Corporatist Networks", i J Goldthorpe (red), *Order and Conflict in Contemporary Capitalism*, Oxford, The Clarendon Press, 1984, sid 66.

¹⁵ Armingeon, a a, sid 78. Den mest omfattande studien över europeisk inkomstpolitik är ett tungt arbete av R. Flanagan, D. Soskice & L. Ulman, *Unionism, Economic Stabilization, and Incomes Policies*, Washington DC, The Brookings Institution, 1983. Den är emellertid inte skriven ur något korporatistiskt perspektiv och lämpar sig föga för en regelrätt korporatistisk typologisering.

¹⁶ R. Czada, "Zwischen Arbeitsplatsinteresse und Modernisierungszwang", i H. Wimmer (red), *Wirtschafts- und Sozialpartnerschaft in Österreich*, Wien, VWGÖ, 1984, sid 161f.

¹⁷ M. Schmidt, *Wohlfahrtsstaatliche Politik unter bürgerlichen und sozialdemokratischen Regierungen*, Frankfurt, Campus, 1982, sid 126.

¹⁸ Ibid, sid 182.

organ som det holländska Samhällsekonomiska rådet, eller i den skiljaktiga tillämpningen av den nyare arbetarskyddslagstiftningen, genom samförstånds-inriktade tvåpartsorgan i Holland men genom vidgad förhandlingsrätt för de lokala fackföreningarna i Sverige. Norge är däremot ett land som sedan kriget haft en stark tradition av inkomstdiktat genom lagstiftning (se vidare nedan), vilket knappast stämmer särskilt väl med Schmidts definition av ”stark korporatism”.

Låt oss även se på de industriella konflikterna under perioden 1974-1982.¹⁹ Vi kan sortera in länderna i tre huvudgrupper. En hade mindre än 1 procent av arbetskraften utanför jordbruket involverad i strejker under ett medelår i den aktuella perioden. Här finner vi Schweiz, Norge, Holland, Västtyskland, Österrike och Sverige, med andra ord fyra länder med låg, ett med medelhög och ett med hög arbetslöshet. Tre länder hade mer än tio procent indragna i strejk, nämligen Italien, Australien och Finland som alla tillhörde den medelhöga arbetslöshetsgruppen 1983 (Italien håller på att uppnå tvåsiffriga tal medan Finland närmar sig en arbetslöshet om 5 procent). Bland de övriga länderna kan man notera att Japan hade större strejkdeltagande än Belgien.

Vilket mått man än använder är det faktiskt en viss tendens till att lågarbetslöshetsländerna är överrepresenterade bland de ”korporatistiska”. Men ingen av de motstridiga definitionerna av ”korporatism” har vid en empirisk granskning uppvisat vare sig nödvändiga eller tillräckliga betingelser för ett upprätthållande av låg arbetslöshet. Till de teoretiska frågor som berörs, och enligt min åsikt i hög grad fördunklas, av den korporatistiska problematiken hoppas jag kunna återkomma i ett annat sammanhang. Utan att förringa det stora värdet hos Manfred Schmidts djärva pionjärarbete kan vi dra slutsatsen att korporatismen, hur den än må uppfattas, knappast är relevant för förståelsen av varför vissa folk är mer arbetslösa än andra.

III.5 Den fulla sysselsättningens politiska historia

Ser vi till politiken i en vidare bemärkelse blir emellertid den grundläggande fråga som bör ställas: I vilka länder har den fulla sysselsättningen getts politisk prioritet som ett institutionaliserat engagemang, förkroppsligat i mäktiga beslutsfattande institutioner och som förhärskande norm för den ekonomiska politiken?

Statligt engagemang för full sysselsättning är ett efter-krigsfenomen, och det var fyra europeiska länder som gick i spetsen. Tre av dem, Norge, Sverige och Schweiz, tillhör de nuvarande lågarbetslöshetsländerna. Det fjärde, England, har emellertid hamnat i massarbetslöshet.

I Norge mer än i något annat land gavs den fulla sysselsättningen högsta prioritet vid uppbyggnaden av efter-krigssamhället. Detta kom till uttryck i ett av de norska politiska partierna uppgjort gemensamt program, som på initiativ av motståndsrörelsen (*Hjemmefronten*) hade förberetts under de sista ockupationsmånaderna. Titeln utsäger dess huvudinriktning: ”Arbeid für alle”. Det norska socialdemokratiska partiet spelade en huvudroll när programmet gjordes upp och titeln hämtades från en oerhört framgångsrik valparoll som partiet hade haft på trettioalet, men även de tre borgerliga partierna medverkade i och undertecknade programmet, till vilket också kommunistpartiet anslöt sig.²⁰

Programmet för full sysselsättning ingick ursprungligen i ett ambitiöst ekonomiskt planerings-

¹⁹ M. Shalev, ”Strikes and the Crisis: Industrial Conflict and unemployment in the Western Nations”, *Economic and Industrial Democracy*, 4, nr 4 (november 1983), sid 440ff. Shalevs mått – andelen arbetare indragna i industriella konflikter – tycks här vara lämpligare än ”förlorade” arbetsdagar, som kan blåsas upp genom ett fåtal utdragna konflikter inom några mycket specifika sektorer. Ett geometriskt medeltal har räknats fram som jämnar ut inverkan av ett enstaka år.

²⁰ K. Eriksen & G. Lundsted (red), *Norsk innenrikspolitik. Kilder til moderne historie*, 2, Oslo, Universitetsforlaget, 1972, sid 28ff.

projekt, härstammande från den ekonometriska "Osloskolan" som utvecklats av Ragnar Frisch. Men planeringsarsenalen minskades eller nedrustades bit för bit, och enligt en mycket välinformerad norsk iakttagare var den norska planerings- och prognosverksamheten i mitten av femtiotalet tekniskt mindre sofistikerad och utvecklad än den holländska planeringen.²¹ Den politiska institutionaliseringen av engagemanget för full sysselsättning begränsades inte till ekonometrisk nationalbudgetering och keynesiansk efterfrågemanipulering. Den inbegrep även institutioner för särskilda ingripanden i form av yrkesutbildning, billiga lån och subventioner åt privata företag samt starka insatser till stöd för regionala utvecklingsplaner. I dessa syften inrättades 1947 "Arbeidsløhetstrygdens Tiltaksfond" och 1956 en "Utbyggingsfond". När arbetslösheten i januari 1958 steg till 2.5 procent röstade stortinget enhälligt fram ett extra anslag för extraordinära offentliga arbeten.²²

En huvuddel av det norska engagemanget för full sysselsättning har burits upp genom direkta offentliga subventioner till privat företagsamhet, i första hand jordbruk och perifert belägna småföretag. 1965, under efterkrigstidens internationella högkonjunktur och långt innan olja och gas hade börjat omvandla den norska ekonomin, uppgick de offentliga subventionerna åt privata företag till 4.5 procent av Norges BNP. Den siffran kan jämföras med dem för de kapitalistiska länder som 1965 kom närmast Norge med avseende på subventioner: Belgien 2.3, Österrike och Frankrike 2.2, England 1.6, Sverige 1.4 samt Västtyskland och Italien 1.3 procent.²³

Ursprungligen rädde inte fullt lika stort samförstånd om den fulla sysselsättningen i Sverige som i Norge. Den drevs endast fram av den regerande socialdemokratin och fackföreningarna. I Arbetarrörelsens efterkrigsprogram från 1944, utgivet av socialdemokraterna och Landsorganisationen i förening, gavs den fulla sysselsättningen högsta prioritet.²⁴ Programmet börjar med orden: "Hela folket i arbete är första målet för vår ekonomiska politik. Penningväsen och offentliga finanser, prispolitik och lönepolitik, enskild och offentlig företagsamhet – allt skall tjäna till att bereda full sysselsättning åt arbetskraft och materiella produktionsmedel." Under den svenska socialdemokratis långa regeringstid blev detta programmatiska uttalande en institutionaliserad norm för det svenska politiska systemet, en måttstock efter vilken olika förslag till åtgärder mättes.

I sina konkreta manifestationer är det två aspekter av den svenska satsningen på full sysselsättning som är särskilt utmärkande. Den ena är koncentrationen på investeringssidan i en efterfrågemanipulering av keynesiansk typ. Ända sedan de svenska socialdemokraterna började utveckla en keynesiansk ekonomisk politik på trettioalet har inriktningen legat långt mer på motkonjunkturrella ökningsåtgärder av offentliga investeringar och arbeten än på att underblåsa den privata konsumtionen. Under efterkrigstiden har det offentliga eller offentligt planerade bostadsbyggandet varit ett huvudinstrument för detta. För att möta konjunkturedgången i slutet av femtiotalet ökade exempelvis bostadsbyggandet 1959 med nästan 15 procent jämfört med 1958.²⁵

Ett andra och mer unikt drag är tonvikten på direkta ingripanden på arbetsmarknaden *utom* i fråga om lönenivån. Dessa ingripanden sammanförs under rubriken "arbetsmarknadspolitik" och omfattar yrkesutbildning och omskolning, åtgärder för att stimulera och subventionera arbetskraftens rörlighet, subventionerad sysselsättning för svagare grupper på arbetsmarknaden och kontryck-

²¹ Pi. Bjerre, *Planning in Norway 1974-1956*, Amsterdam 1959.

²² O. Aukrust, *Norges økonomi efter krigen*, Oslo 1965, sid 112 not och 367 not

²³ G. Junne, "Der strukturpolitische Wettlauf zwischen den kapitalistischen Industrieländern", *Politische Vierteljahresschrift*, 25, nr 2 (1984), sid 137.

²⁴ *Arbetarrörelsens efterkrigsprogram*, Stockholm 1944.

²⁵ B. Södersten, "Bostadspolitik och bostadsförsörjning under efterkrigstiden", i dens (red), *Svensk ekonomi*, första upplagan, Rabén & Sjögren, 1970, sid 201.

liska specialinsatser i form av beredskapsarbeten. Dessa åtgärder organiseras av ett mycket mäktigt administrativt organ, AMS som även driver de lokala arbetsförmedlingarna. AMS har sina rötter i ett tillfälligt krisorgan från 1914 som sattes upp för att administrera offentliga arbeten. Det gavs en ny grund 1947 och började expandera enormt i konjunkturedgången 1958-1959.

Den aktiva arbetsmarknadspolitiken kunde, liksom sitt administrativa organ, bygga på en för-krigstradition med rötter i jordbrukssamhällets arbetsetik. De svenska diskussionerna om arbetslöshetspolitiken före andra världskriget och i synnerhet innan socialdemokraterna fick regeringsmakten 1932 (med dem kom ett nytt budgetbegrepp) gjorde en grundläggande åtskillnad mellan ”kontantlinjen” och ”arbetslinjen”. Den förra syftade på arbetslöshetsersättningen som av alla betraktades som blott en andrahandsåtgärd och sista utväg.²⁶

Det nya i den aktiva arbetsmarknadspolitiken låg framför allt i dess uttryckliga formulering och uppsättandet av ett instrumentarium för direkta statliga ingripanden på arbetsmarknaden i syfte att upprätthålla full sysselsättning, medan man överlät åt fackföreningarna att bestämma lönernas nivå och struktur i formellt fria kollektivavtal. Att den formulerades av fackföreningsrörelsen och inte av regeringen är inte förvånande. De svenska fackföreningarna hade – i motsats till sina norska, engelska eller holländska motsvarigheter, vilka alla deltog i omfattande insatser för planering och nationell ekonomisk förvaltning efter kriget – sin egen ekonomiska expertis, liksom självförtroendet hos en stark, centraliserad och i alla avseenden resursrik rörelse. Trots detta tog det ungefär ett årtionde innan förslagen från Gösta Rehn och Rudolf Meidner, på den tiden med rätt blygsamma ekonomiska befattningar, i slutet av femtiotalet accepterades av de socialdemokratiska finansministrarna.²⁷

Arbetsmarknadspolitiken blev en svensk specialitet utan motstycke någon annanstans. OECD gjorde 1968 en sammanställning av ”statliga utgifter för arbetskraftsprogram”. Sverige befanns ägna 1.2 procent av sin bruttonationalprodukt åt sådana program, Kanada 0.4, Belgien, England, Västtyskland och Norge 0.3 samt Danmark 0.2 procent.²⁸

Vad gäller den fulla sysselsättningen i Schweiz var FN:s ekonomiska Europakommission, med säte i Genève, mer skeptisk i sin översikt 1949. Medan Schweiz faktiskt hade full sysselsättning placerade Gunnar Myrdal och hans medarbetare Schweiz i en andra grupp – efter Norge, Sverige och England – tillsammans med Frankrike och Holland, där ”upprätthållandet [av fulla sysselsättningen] kan ses som ovisst.”²⁹ Inget skäl gavs för denna slutsats och det tillgängliga underlaget, av vilket en belysande del hade omnämnts av kommissionen, motsäger den. Samtidigt som den schweiziska industrisysselsättningen sjönk med cirka 8 procent 1949 ökade arbetslösheten med endast några tusen personer.³⁰ Detta borde väl snarast ha setts som ett starkt engagemang för full sysselsättning under besvärliga påfrestningar. Även det sätt på vilket arbetslösheten i Schweiz förhindrades är talande, och det noterades naturligtvis också i FN:s översikt. Den fulla sysselsättningen i landet upprätthölls genom export av utländska arbetare och med dem arbetslöshet. Alltsedan anläggandet av de stora alptunnlarna kring sekelskiftet har Schweiz varit påtagligt beroen-

²⁶ De politiska konflikterna kring arbetslöshetspolitiken 1932-1933 kretsade huvudsakligen kring lönenivån inom de offentliga arbetena i förhållande till marknaden, i andra hand om dess höjd. De gällde inte deflation kontra inflation, generella budgetprinciper eller frågan om staten borde göra något aktivt mot arbetslöshetsproblemet. Se min ”Den svenska socialdemokratin träder fram”, *Arkiv*, 27-28 (1984), sid 3ff.

²⁷ Historien om den interna debatten har berättats av Rehn i hans artikel ”Finansministrarna, LO-ekonomerna och arbetsmarknadspolitiken”, i *Ekonomisk Debatt och ekonomisk politik. Nationalekonomiska föreningen 100 år*, Stockholm, Norstedts, 1977.

²⁸ OECD, *Review of Manpower Policy in Denmark*, Paris 1974.

²⁹ UN Economic Commission for Europe, *Economic Survey of Europe in 1949*, Genève 1951, sid 63.

³⁰ Ibid, sid 62.

de av importerad arbetskraft, i huvudsak från Italien. Sedan första världskriget och under trettio-talet har dessa arbetare använts som en konjunkturbuffert.³¹ Däremot är det ingen reservarmépolitik i bemärkelsen som marxister talar om en industriell reservarmé. Det är snarast motsatsen, en politik som går ut på att kontinuerligt hålla den inrikes arbetsmarknaden vid full sysselsättning.

Schweiz är i dag främst berömt för sin ortodoxt liberala ekonomiska politik, men den faktiska praktiken är långt mer mångfasetterad. En chauvinistisk invandringspolitik som går ut på full sysselsättning står i strid med även en liberal ekonomi. Schweiz var ett av de första länderna på den europeiska kontinenten som vidtog en uppsättning medvetet kontracykliska åtgärder. 1951 kom sålunda en lag om motkonjunkturuell beskattning (*Bundesgesetz über die Bildung von Arbeitsbeschaffungsreserven*) och 1954 en om liknande offentliga investeringar (*Bundesgesetz über die Vorbereitung der Krisenbekämpfung und Arbeitsbeschaffung*). Även en lag med det uttalade målet att vidmakthålla "bondeståndet" antogs 1952.³² Dessa åtgärders bidrag till att upprätthålla den fulla sysselsättningen var förvisso små i jämförelse med invandringspolitiken, men de tyder faktiskt på en allmän strävan till full sysselsättning.

En uttrycklig inskränkning av fullsysselsättningsmålet till att gälla inhemska arbetare antogs officiellt först 1964.³³ Bakgrunden var emellertid inte en hotande lågkonjunktur utan en tänkbar "överhettning" och ingick i en allmän politik för att skydda landet mot internationella konjunk-turer, en politik som även innebar striktare kontroll över inströmmande kapital och temporärt även kontroll av bostadsbyggandet.³⁴

Att betrakta *England* är att betrakta ett misslyckande. Utsikterna var dock lovande. Den fulla sysselsättningen angavs som ett grundläggande politiskt mål i den berömda och starkt inflytelse-rika Beveridge rapporten från 1942.³⁵ Det brittiska labourpartiets konferens 1944 antog full sysselsättning som en central målsättning och fick regeringsmakten 1945.

Labours fullsysselsättningspolitik baserades till stor del på föreberedandet av ett antal offentliga investeringsprojekt som skulle verkställas vid en nedgång i konjunkturcykeln, men England stod 1945-1951 inför andra problem så denna strategi institutionaliserades aldrig.³⁶ Varje tanke på en offentlig arbetsmarknadspolitik saknades också som framgång av argumentet från labours finans-minister Stafford Cripps i 1948 års officiella ekonomiska översikt om att problemet med arbets-kraftens rörlighet skulle lösas genom att man ökade arbetslösheten med femtio procent.³⁷ När de konservativa efter 1951 tog itu med att bevisa att den fulla sysselsättningen var trygg även i deras händer, var den enda viktigare sysselsättningskapande åtgärd som ansågs möjlig en allmän skattestimulans.

I ett avseende var förutsättningarna för en aktiv kontracyklisk politik i England högst gynn-samma. I motsats till vad fallet var i många andra länder existerade det inga institutionella och normativa restriktioner mot att anpassa regeringens budgetpolitik till makroekonomiska krav. England hade vid den tiden en avsevärd erfarenhet i fråga om makroekonomisk prognosverksam-het och förvaltning. Ändå var landet under perioden 1955-1965 unikt i Västeuropa i att *destabili-*

³¹ O. Issing (red), *Aktuelle Probleme der Arbeitslosigkeit*, Berlin, Duncker & Humbolt, 1978, sid 177.

³² R. Senti, "Die staatliche Wirtschaftspolitik", i E. Gruner (red), *Die Schweiz seit 1945*, Bern, Franke, 1971, sid 102-106.

³³ Tuchfeldt, a a, sid 181.

³⁴ Senti, a a, sid 108ff.

³⁵ W. Beveridge, *Social Insurance and Other Services*, London 1942.

³⁶ A. Shonfield, *Modern Capitalism*, London, Oxford University Press, 1965, sid 94.

³⁷ Apple, a a, sid 12.

sera sin ekonomi genom budgeten.³⁸ En ryckig deflations- och reflationspolitik förvärrade alltså konjunktursvängningarna, mest omedelbart genom felaktigt val av tidpunkt och överreaktioner.

Bakom svårigheterna låg misslyckandet med att komma till rätta med Englands långsiktiga betalningsproblem. Eller, för att tala mer frankt, de engelska regeringarnas oförmåga att inse och anpassa sig till landets ohjälpliga förlust av ställningen som en första rangens ekonomiska makt.³⁹

Den tidpunkt då den fulla sysselsättningen upphörde att vara ett primärt mål för den engelska ekonomiska politiken kan bestämmas rätt exakt, till 1966-1967, under Wilsons (Labours) andra regering. De konservativa hade 1961 förlitat sig på en avsiktlig deflation och höjt arbetslösheten 1963 och 1964, men detta följdes efter ett utbyte på finansministerposten av en massiv reflation.⁴⁰ Deflationen 1966-1967, som kom efter ett fåfängt försök av Wilsonregeringen att upprätthålla pundets ställning, innebar att labourpartiet övergav den fulla sysselsättningen som ett första-handsmål.⁴¹

Att labour övergav den fulla sysselsättningen lade också grunden till partiets långsiktiga tillbakagång, som började bli synlig 1968.⁴² England hade alltså långt före den nuvarande krisen lämnat den klubb som institutionaliserat den fulla sysselsättningen. Och innan det blev ett monetaristiskt laboratorium hade England blivit fosterland för Philipskurvan med dess påstådda kompromiss mellan inflation och arbetslöshet.

Den höga eller fulla sysselsättningens innebörd var dock till en början ytterst blygsam. Keynes tycks inte ha trott att arbetslösheten kunde drivas ner under 6 procent! När Beveridge i sin rapport 1942 talade för ett avskaffande av massarbetslösheten tänkte han på att nedbringa den fredstida arbetslösheten till 8.5 procent, vilken siffra även nämndes i bilagan till 1944 års statliga utredning om sysselsättningen, även om inget officiellt mål sattes. (Beveridge själv hade då börjat tro att 3 procents arbetslöshet var möjligt att uppnå.)⁴³

Wilsons labourregering valde sig ett annat mått på politisk framgång än den fulla sysselsättningen, vilken därefter tycks ha försvunnit från översta platsen i de engelska regeringarnas prioritetlista. Som Butler & Stokes har formulerat saken: ”Mr Wilson praktiskt taget inbjöd landet att bedöma hans regering efter huruvida den kunde komma till rätta med Englands handelsunderskott. De konservativa, som trodde att Labour inte kunde klara detta, var anmärkningsvärt positiva till detta prov.”⁴⁴

Norge, Sverige och Schweiz utgör en grupp för sig i sitt starka och under hela efterkrigstiden

³⁸ B. Hansen, *Fiscal Policies in Seven Countries 1955-1965*, Paris, OECD, 1969, sid 69. Även bedömningen av den brittiska budgetpolitikens goda resurser har hämtats från Hansen, dansk-svensk ekonom i tjänst hos OECD, sid 443.

³⁹ Som Hansen formulerar det: ”Bakom denna [destabiliserande] unika, efterfrågemanipulerande politik finner vi problemet med betalningsbalansen. Storbritannien gick in i efterkrigsperioden med utländska valutareserver som var otillräckliga för ett land med internationell valuta”, sid 444. Och ”underlåtenheten att vidta tillräckliga specialåtgärder för att lösa det långsiktiga betalningsbalansproblemet ställde under många år den kortsiktiga efterfrågestyrningspolitiken inför särskilda svårigheter och gjorde misstag på det området extra allvarliga”, sid 418f.

⁴⁰ P. Calvocoressi, *The British Experience 1945-75*, Harmondsworth, Pelican, 1979, sid 96. Den brittiska arbetslöshetens uppgång var för den tiden unik. Se Maddison, a a, sid 276.

⁴¹ Ibid, sid 276. Se vidare A. Deacon, ”Unemployment and Politics in Britain since 1945”, i B. Showler & A. Sinfield (red), *The Workless State*, Oxford, Martin Robertson, 1981, sid 58-99. Hela boken är ett viktigt bidrag till arbetslöshetens politiska ekonomi. Wilson själv vill ge en bild av internationella bankpåtryckningar och orättvis konservativ kritik, men berör knappast den ökade arbetslösheten. Se H. Wilson, *The Labour Government 1964-1970*, London, Weidenfeld & Nicholson & Michael Joseph, 1971, sid 447, 453 och 456.

⁴² Se vidare min artikel ”Britain left out”, *The New Socialist*, 17 (1984), sid 27.

⁴³ A. Deacon, a a, sid 63f.

⁴⁴ D. Buller & D. Stokes, *Political Change in Britain*, London, Macmillan 1974, sid 339.

kontinuerliga engagemang för den fulla sysselsättningen. Särskilt schweizarna har uppvisat anmärkningsvärda resultat. Från 1950 till 1974 drev de sin ekonomi med 0.0 procents arbetslöshet under en inflationstakt som fram till 1960 var lägre än något annat lands. Efter 1960 uppträdde faktiskt vissa inflationstendenser i Schweiz, men inte mer än att det 1974 bara var Västtyskland, USA, Kanada och Belgien som hade ett lägre hushållskonsumtionsindex (1950 = 100) än Schweiz. Västtyskland låg då på 199.6, USA på 204.8, Schweiz på 217.2, Holland på 274.3, Sverige på 315.6, Norge på 325.2, England på 328.7, Frankrike på 352.1 och Japan på 399.9.⁴⁵ Den etablerade ekonomivetenskapens sanningar håller bara under vissa givna socio-politiska betingelser.

Även Österrike har haft ett ovanligt starkt engagemang för den fulla sysselsättningen. Ett internationellt OECD-team av ”granskare” skrev på grundval av besök i Österrike 1978, 1979 och 1980: ”Det har upprepade gånger talats om vilken betydelse den fulla sysselsättningen har för hela det österrikiska samhällssystemet. Denna inställning, som präglats inom ekonomins förstatligade och övriga, icke-privata sektorer, har klara återverkningar på alla sektorer inom ekonomin.”⁴⁶ Men denna strävan är av mycket färskare datum än i de tre andra länderna. En stabilt låg arbetslöshet uppnåddes inte förrän på sextiotalet.⁴⁷ Andra förehavanden intog naturligt nog främsta rummet i den första efterkrigstidens Österrike, som den demokratiska försoningen mellan de socialdemokratiska och katolska lägren som på trettioalet praktiskt taget hade legat i inbördeskrig, återupprättandet av nationell suveränitet och erkänd neutralitet (uppnått först genom fredsavtalet 1955), ekonomisk återuppbyggnad och modernisering. Den politiska ekonomins specifikt österrikiska institutioner härstammar i första hand från en gemensamt eftersträvad brytning med ett katastrofalt förflutet, nämligen den utarmade och permanent undergrävd första republiken som först gick under i en klerikal austrofascistisk diktatur för att sedan uppslukas av Nazityskland.

Österrike har den största och mest vittfamnande statliga företagssektorn av alla utvecklade kapitalistiska länder. Genom ett enhälligt parlamentsbeslut genast efter andra världskriget nationaliserades de stora bankerna och huvuddelarna av stål-, gruv-, verkstads- och kemibranscherna. Skälet var rädslan för att de allierade ockupanterna skulle montera ner en stor del av den österrikiska industrin, av vilken mycket hade kommit i tyska händer under *Anschluss*.⁴⁸ Mer än en fjärdedel av industrisysselsättningen finns i de offentliga företagen, och två tredjedelar av de femtio största bolagen är statsägda.⁴⁹ Över 20 procent av de anställda inom den totala företagssektorn har offentlig arbetsgivare.⁵⁰

Den andra stora, speciellt österrikiska institutionen av relevans i sammanhanget är ”socialpartnerskapet”, en uppsättning formella och informella arrangemang för övergripande och centraliserade förhandlingar och samförståndsskapande mellan näringslivet och fackföreningarna. Detta system kröns av ett gemensamt utskott som styr både lönepolitiken och priserna och som även har ett centralt inflytande över den allmänna ekonomiska politiken.⁵¹ Fackföreningarna och näringslivet

⁴⁵ Maddison, a a, sid 276 och 318.

⁴⁶ OECD, *Integrated Social Policy. A Review of the Austrian Experience*, Paris 1981, sid 41.

⁴⁷ Maddison, a a, sid 276.

⁴⁸ H. Abele, ”Anmerkungen zur Wirtschaftsgeschichte der Gegenwart: Österreich seit 1945”, i H. Abele m fl (red), *Handbuch der österreichischen Wirtschaftspolitik*, Wien, Manzschke, 1984, sid 15.

⁴⁹ OECD, *Austria*, februari 1982, sid 23.

⁵⁰ CEEP, *Die öffentliche Wirtschaft der europäischen Gemeinschaft*, Berlin, CEEP, sid 154.

⁵¹ En grundlig monografisk behandling av detta omfattande men juridiskt sett inte helt kodifierade komplex finns i B. Marin, *Die paritätische Kommission: Aufgeklärter Technokorporatismus in Österreich*, Wien, Internationale Publikationen, 1982.

är också officiellt representerade i styrelsen för den österrikiska nationalbanken. Det bör påpekas att denna österrikiska "korporatism" avsevärt skiljer sig från den holländska, framför allt när det gäller styrkeförhållandet mellan arbete och kapital. De österrikiska fackföreningarna bildar en gemensam centralorganisation, medan den holländska fackföreningsrörelsen är splittrad både ideologiskt och funktionellt, och den har en organisationsgrad som är cirka 20 procentenheter större än de holländska fackföreningarna.⁵² Och medan det österrikiska näringslivet till överväldigande del är småskaligt, överskuggas den holländska ekonomin och politiken av de jättelika transnationella företagen Shell, Philips, Unilever och Akzo. De österrikiska fackföreningarna har även vid sin sida ett stort socialdemokratiskt parti med styrka nog att bilda en egen majoritetsregering, något som den dominerande opinionen inom det holländska arbetarpartiet ser som omöjligt för dettas del.

Engagemanget för full sysselsättning sattes inte på några svårare prov före den kris som inleddes 1974. Det var inbyggt i "socialpartnerinstitutionerna" mot bakgrund av arbetarrörelsens styrka. Att de skulle tåla en del politisk polarisering blev klart i slutet av sextiotalet då efterkrigstidens koalition mellan partierna sprack och det katolska ÖVP bildade egen regering. Den paritetiska kommissionen fortsatte, om än mer oberoende av regeringen, och trots sina högerböjelser mötte den nye kanslern Klaus lågkonjunkturen med expansionsstimulerande åtgärder och införde i december 1968 även en blygsam arbetsmarknadspolitik (*Arbeitsmarktsförderungsgesetz*) av svensk typ. Industrin förblev lika statlig som tidigare.⁵³

De institutioner i vilka det senare mycket syn- och hörbara engagemanget för full sysselsättning förkroppsligades var en på en blandning av offentliga och privata investeringar inriktad "austro-keynesianism" plus en allt övergripande, centraliserad och "korporatistisk" inkomstpolitik.⁵⁴

När vi nu ser hur de länder som före krisen hade ett engagemang för full sysselsättning börjar stämma överens med listan över lågarbetslöshetsländer 1983-1984, bör vi till slut fråga oss om Japan passar in i den förra gruppen liksom det gör i den senare. Jag tror att frågan kan besvaras med ja, och det av tre skäl. Ett är storföretagens berömda norm om "livstidsanställning". Den tycks ha samma bakgrund som liknande praktiker som drivits av stora och lönsamma bolag på den europeiska kontinenten före första världskriget och av några USA-företag i dag, avsedda att avvärja fackföreningar och skapa en lojal och stabil arbetsstyrka.⁵⁵ Men det finns två viktiga och centrala olikheter med de icke-japanska parallellerna. Den ena är praktikens offentligt om än informellt institutionaliserade karaktär, som inte bara gör den till en lösning för direktörerna i ett lönsamt företag. Anställningsnormerna upprättades i början av femtiotalet av arbetskraftsutskottet inom rådet för industriell rationalisering, ett tvåpartsorgan av företrädare för stat och näringsliv.⁵⁶ Den andra centrala skillnaden är storleken på denna skyddade sektor, som i mitten av sjuttiotalet omfattade cirka en tredjedel av alla privatanställda.⁵⁷

Det andra skälet till att Japan på sitt speciella sätt tycks tillhöra de länder som eftersträvar full sysselsättning är den faktiska sysselsättningssituationen för de återstående två tredjedelarna av de privatanställda. Efterkrigstiden har för dem varit en lång historia av full sysselsättning. Mellan

⁵² 58 respektive 38 procent av alla anställda 1980. Se Kjellberg a a, sid 76f.

⁵³ H. Andics, *Die Insel der Seligen*, Wien, Wilhelm Goldmann, 1980, sid 314ff; A. Pelinka, "Austria's Political System", i OECD, *Integrated Social Policy*, a a, sid 230; G. Aichholzer, "Arbeitsmarkt in Österreich", *Österreichische Zeitschrift für Soziologie*, 7, nr 3-4 (1982), sid 69ff.

⁵⁴ Jfr E. März, "Stagnation und Expansion", *Wirtschaft und Gesellschaft*, 8 (1982), sid 333ff; Scharpf 1983, sid 30.

⁵⁵ Ch. Jonsson, *MITI and the Japanese Miracle*, Stanford University Press, 1982, sid 14, ger den japanska bakgrunden.

⁵⁶ Ibid, sid 216f.

⁵⁷ A. Shonfield, *In Defence of the Mixed Economy*, Oxford, University Press, 1984, sid 107.

1950 och 1974 översteg den japanska arbetslösheten aldrig 2.5 procent på årsbasis.⁵⁸ Det råder i Japan förvisso en dubbel ekonomi med avseende på löner och arbetsförhållanden men knappast när det gäller arbetstillfällen. Och som vi såg i kapitel II är den japanska sysselsättningsgraden relativt hög. Japans höga tillväxt har ännu inte satt engagemanget för full sysselsättning på något hårdare prov, men de konservativa japanska regeringarna hindras förvisso inte av några principer om liberal marknadsekonomi och ”avreglering” från att göra aktiva ingripanden. Japans överdådiga ekonomiska tillväxt och exportresultat har åstadkommit under en ”administrativ styrning ... av mycket större skala än någon vi känner till från Europa, för att inte tala om Förenta staterna”.⁵⁹ Längre fram kommer vi att studera de krisåtgärder som satts in av regeringen och näringslivet i Japan. De visar verkligen att upprätthållandet av full sysselsättning under den internationella krisen inte bara var en fråga om näringslivets marknadsmässiga styrka.

III.6 Fullsysselsättningspolitikens bas och institutioner

I högre grad än i några andra av våra sexton länder var engagemanget för den fulla sysselsättningen redan före krisen institutionaliserat i Japan, Norge, Schweiz, Sverige och Österrike. Engagemanget var rotat i olika historiska erfarenheter och hade skilda politiska grundmotiv. Dessa erfarenheter och motiv kan ordnas in i en social skala efter klasskaraktär. Det svenska engagemanget var i allra första hand en strävan hos arbetarklassen, och i krigstidens fulla sysselsättning såg man hur den var möjlig att genomföra. Även det norska engagemanget hade en stark arbetarkaraktär men också två andra inslag. Det ena var ett brett politiskt samförstånd om det från första början, ett resultat av gemensamma erfarenheter från fascisternas ockupation och förtryck. Det andra var en populistisk inriktning på att upprätthålla sysselsättningen i landets perifera delar. Det österrikiska engagemanget hade också en stark arbetarbas, men här spelade de traumatiska erfarenheterna från trettioalet med konflikten mellan en socialdemokratisk arbetarklass och katolska bönder och småborgare, som bidrog till Österrikes undergång, en central roll. Den fulla sysselsättningen blev del av en strävan att bevara social enhet och stabilitet och därmed det nationella oberoendet. Den schweiziska arbetarrörelsen har alltid varit förvisad till en underordnad ställning i det landets samhälle och politik, och i Schweiz ingick den fulla sysselsättningen först och främst i ett borgerligt program för att bevara en allmän social och ekonomisk stabilitet. Stabil full sysselsättning, stabila priser och stabil valuta blev efterkrigstidens grundläggande mål i Schweiz. Landets internationella belägenhet och de styrandes talanger gjorde att dessa mål kunde förenas med varandra. Det japanska engagemanget utvecklades som del av en nationell satsning i den internationella konkurrensen och hade klar inriktning på att förhindra arbetarklassens oberoende. Programmakare var storkapitalet och funktionärerna i en omvandlad senfeodal stat. Det var en paternalistisk kapitalism och en statlig nationalism som gjorde en gemensam framstöt.

Vi kan sammanfatta grundmotiven bakom den fulla sysselsättnings politik till två huvudsträvanden: *starka arbetarrörelsens strävan efter full sysselsättning som ett klassintresse och vissa borgarklassers strävan efter social stabilitet.*

I inget av våra fem länder inskränkte sig institutionaliseringen av engagemanget för full sysselsättning till att bara omfatta en keynesiansk manipulering av efterfrågan. Alla har utvecklat en uppsättning specifika statsinterventionistiska åtgärder: importlicenser, kreditstyrning, arbetskraftspolitik osv i Japan, kontroll över tillgången på arbetskraft i ett land beroende av invandrade arbetare som Schweiz, övergripande ”korporatistisk” inkomstpolitik, investeringar i och syssel-

⁵⁸ Maddison, a a, sid 276.

⁵⁹ A. Shonfield, a a, sid 91. Jfr Johnson, a a, passim; C. G. Allen, *Japan's Economic Policy*, London, Macmillan; K. Sate (red), *Industry and Business in Japan*, London, M. E. Sharpe.

sättning genom statliga företag i Österrike, direkta ingripanden rörande både tillgången och efterfrågan på arbetskraft i Sverige, omfattande subventioner till den geografiskt perifera privata företagsamheten i Norge. I inga andra länder har staten haft ett så direkt inflytande på näringslivet och sysselsättningen som i dessa fem under den rådande krisen framgångsrika länder.

III.7 Obeslutsamhetens politik

Skillnaden mellan den ovan behandlade gruppen av länder och de övriga är inte att den fulla sysselsättningen för dessa senare skulle ha varit ett mål av mindre politisk vikt under krisens början. Det är tvärtom mer korrekt att säga, att den fulla sysselsättningen 1970 överallt erkändes som en central uppgift för den makroekonomiska styrningen. Poängen är i stället att den fulla sysselsättningen i fem länder var ett *institutionaliserat* engagemang, förkroppsligat i en vid uppsättning politisk-ekonomiska institutioner och inpräglat i de internaliserade förväntningarna hos politiker, väljare, fackföreningsfolk och företagare. Som vi ska se i nästa avsnitt var detta institutionaliserade engagemang av central betydelse, inte bara i meningen att det innebar större ansträngningar att upprätthålla den fulla sysselsättningen under krisen, utan även för att det påtagligt ökade möjligheterna till framgång för dessa ansträngningar på grund av de djupt rotade förväntningarna hos både företagare och arbetare.

I flertalet länder kom det officiella antagandet av målsättningen full sysselsättning relativt sent under efterkrigstiden och/eller gjordes aldrig till någon institutionell kärna i den politiska ekonomin. Ödet för de försök som i slutet av andra världskriget gjordes för att etablera ett politiskt engagemang för den fulla sysselsättningen i de anglosaxiska länderna har koncist beskrivits av Nixon Apple. I USA förvandlades senator Murrays föreslagna "Full Employment Bill" från 1945 till 1946 års "Employment Act", varvid den ursprungliga ambitionen att trygga "rätten till meningsfull, inbringande och regelbunden sysselsättning på heltid" blev till den "federala regeringens ansvar att ... stimulera det fritt konkurrerande näringslivet ... genom vilket det kommer att erbjudas meningsfullt arbete åt dem som kan utföra och vill ha arbete, och att stimulera en maximal sysselsättning, produktion och köpkraft".

Kanadas regeringsförslag om sysselsättning och inkomster (från 1945) förband regeringen till en "hög och stabil sysselsättningsnivå". Detta sågs dock i huvudsak som en fråga om att gynna den privata företagsamheten, och förslaget bemödade sig om att understryka vad som enligt den kanadensiska regeringens syn inte behövdes: "Efterkrigstidens sysselsättningsproblem ska inte lösas genom väldiga kostnader för offentliga arbeten ... Övergångsproblemet består i att vidmakthålla sysselsättningsnivån samtidigt som man ersätter en stor del av de offentliga utgifterna med privata." Det bör kanske noteras, vilket Apple inte gör, att den citerade formuleringen mest omedelbart syftar på övergången från krigs- till fredsekonomi, men det är också klart att den borgerliga kanadensiska regeringen var mot varje specifik institutionalisering av sysselsättningspolitiken.

Den *australiska* labourregeringen betonade faktiskt däremot behovet av en institutionalisering genom större resurser åt den federala makroekonomiska styrningen, en planeringsapparat, en regel om kontracyklisk utgiftspolitik, banknationalisering. Alla dessa förslag besegrades emellertid i en rad politiska slag mellan 1944 och 1949, då arbetarpartiet avhystes från regeringen. Det som kom till var bara en viljedeklaration utan stödjande inslag.⁶⁰

Även under högkonjunkturåren var det som för det officiella USA var full sysselsättning en rätt hög arbetslöshet enligt den tidens europeiska mått. Presidentens ekonomiska rapport 1956 hävdade att "nationen nått praktiskt taget full sysselsättning" i slutet av 1955, då arbetslös-

⁶⁰ N. Apple, a a, sid 13-18.

hetstalet enligt rapportens egna siffror var 3.6 procent och enligt den definition som senare användes av Kennedy-administrationen 4.2. Denna senare regering definierade i presidentens ekonomiska rapport 1962 fullsysselsättningsmålet som 4 procents arbetslöshet.⁶¹

Kanada var ett rätt stabilt högarbetslöshetsland innan krisen satte in, som vi noterat ovan. På sextiotalet infördes en mer aktiv, tillgångsinriktad arbetsmarknadspolitik som framför allt sysslade med arbetskraftens kvalifikationer. Men först på sjuttiotalet utvecklades mer energiska sysselsättningsprogram.⁶² Australien hade däremot mer eller mindre full sysselsättning fram till 1975, en effekt av en resursstark och kraftfull ekonomi. När krisen anlände fanns det inga institutioner på plats för att bekämpa den stigande arbetslösheten.⁶³

Frankrike gick in i efterkrigsvärlden med erfarenheter och omsorger om sysselsättningen som starkt skilde sig från flertalet andra länder. Den registrerade arbetslösheten hade på trettiotalet varit mycket låg, till stor del för att den absorberades inom den agrara familjeekonomin och genom att man sände hem utländska arbetare, däribland många polska.⁶⁴ Jean Monnet och de franska efterkrigsplanerarna såg inte en hotande arbetslöshet utan snarare brist på arbetskraft som ett problem. Det ansågs därför nödvändigt att importera en och en halv miljon utländska (däribland koloniala) arbetare under de följande fem åren.⁶⁵

Den franska arbetslösheten förblev låg genom hela efterkrigsperioden fram till krisen i mitten av sjuttiotalet. Det innebar emellertid också att det inte hade utvecklats några starka institutioner för att upprätthålla den fulla sysselsättningen i kärva tider. Den franska planeringen, som ofta hyllades internationellt under högkonjunktens sista decennium, var i huvudsak inriktad på medelstora tillväxtmål, som framför allt skulle uppnås genom en selektiv offentlig kreditreglering. Den motkonjunkturrella styrningen var milt sagt svagt utvecklad. Den franska finanspolitikens rätt oinskränkta makt var i själva verket högst konjunkturförstärkande och under perioden 1958-1965 därmed destabiliserande. (Till skillnad från engelsmännen var fransmännen lyckliga nog att under de åren ha icke-kontrollerade, automatiska budgeteffekter som verkade starkt anticykliskt.)

Västtyskland befann sig länge i den förkeynesianska politikens grepp. Andrew Shonfield skrev en gång på tal om det sena fyrtio- och tidiga femtiotalet att det ”nya målet om permanent full sysselsättning ... förekom knappast alls i Tyskland”.⁶⁶ På femtiotalet hade förbundsrepubliken troligen den ålderdomligaste synen på ekonomisk regeringspolitik, symboliserad av den deflationsdrivande ackumuleringen av skatteintäkter, dess så kallade Juliusturm, som utvecklats för att man skulle kunna upprusta utan att skattebetalarna märkte det.⁶⁷ Först i samband med den ”stora koalitionen” mellan krist- och socialdemokrater under den dåförtiden socialdemokratiske ekonomiministern Karl Schiller inträdde den västtyska ekonomiska politiken i den moderna världen, något som stadfästes genom 1967 års stabiliseringsförordning.⁶⁸ Västtyskarna har dragit en annan slutsats av mellankrigstiden än österrikarna. Medan arbetslösheten lämnades åt sitt eget öde fram till den vaga lagen om sysselsättningsstimulans 1969, fanns kampen mot inflationen inskriven i statuterna för förbundsbanken, som försågs med självständiga befogenheter och kompetens för att

⁶¹ Hansen, a a, sid 487f.

⁶² P. Auer, ”Strategien der Arbeitsbeschaffung in drei Ländern”, IIM/LMP 83-22, Science Center Berlin, 1983, s 31f.

⁶³ Detta är den slutsats som måste dras av översikten över krispolitiken i OECD, *Australia*, januari 1983.

⁶⁴ Maddison, a a, sid 275; A. Shonfield, *Modern Capitalism*, a a, sid 85.

⁶⁵ S. Nordengren, *Economic and Social Targets for Postwar France*, Lund, Ekonomisk-historiska institutionen, 1972, sid 111.

⁶⁶ Shonfield, *Modern Capitalism*, a a, sid 272.

⁶⁷ Ibid, sid 284.

⁶⁸ K. H. Hennings, ”West Germany”, i A. Boltho (red), *The European Economy*, London, Oxford University Press, 1982, sid 490. Slutsatsen är min.

upprätthålla valutans värde.⁶⁹ Med en grov formulering kan det sägas att de härskande politiska krafterna i den tyska förbundsrepubliken engagerade sig mer för att skydda de sparande medelklasserna från ruin, något som hade skett under den galopperande inflationen i början av tjugotalet, än för att förhindra massarbetslöshet, något som i början av trettioalet hade gett nazisterna en plattform på vägen till makt. Scharpf har starkt betonat den ödesdiga roll som Bundesbank och dess restriktiva penningpolitik har haft under den nuvarande krisen.

Trots landets efterkrigsförfattning som förkunnade att *Italien* skulle vara en republik ”grundad på arbetet” har de härskande krafterna där aldrig brytt sig särskilt mycket om arbetslösheten. Redan omkring 1950 påpekade FNs ekonomiska Europakommission att den italienska regeringspolitiken i likhet med den västtyska förvärrade arbetslösheten.⁷⁰ Italien var redan före den nuvarande krisen ett land med notoriskt hög arbetslöshet, och nådde sina lägsta tal under första hälften av sextioalet.⁷¹

Belgien hörde faktiskt under sextioalet och det tidiga sjuttioalet till länderna med full sysselsättning. Detta ledde dock knappast till någon institutionalisering av denna. Det mest talande beviset är kanske de centrala trepartsöverläggningarna och -avtalen mellan arbetsgivare, fackföreningar och regering som det funnits många av under efterkrigstiden. Ett antal olika ämnen har behandlats, inte bara lönerna utan även den sociala och ekonomiska politiken i vid mening. Men frågan om sysselsättningen dök inte upp i protokollen från dessa överläggningar förrän 1973! Och inte ens då uppträdde orden ”full sysselsättning”, inte ens som ett mål att eftersträva.⁷²

Finland är ett mer komplicerat fall. 1956 års förordning om sysselsättningen stadfäste balansen mellan efterfrågan och tillgång på arbetskraft som ett strategiskt mål. Det viktigaste handlingsinstrument som man förlitade sig till var statliga och kommunala beredskapsarbeten, som i slutet av femtioalet utvecklades i unik grad till att omfatta 4.2 procent av befolkningen mellan 15 och 64 år.⁷³ Dessa offentliga arbeten tycks dock mer ha ingått i en arbetsetik med rötter i lutherdomen och det nationella återuppbygget än i en modern makroekonomisk styrning av arbetsmarknaden. En makroekonomisk politik av keynesiansk typ utbreddes sig i Finland först i slutet av femtioalet, och mer sofistikerade prognoser och offentliga ingripanden i marknadsekonomin daterar sig först från det sena sextioalet, då de beledsagades av breda inkomstpolitiska avtalspaket.⁷⁴ Finland var även ett halvutvecklat land med en stor och snabbt minskande jordbrukssektor. Bland våra sexton länder är Finland tillsammans med Italien det enda som haft någon betydande utvandring efter andra världskriget. I det finska fallet riktades denna huvudsakligen till Sverige. Utvandringen nådde sin höjdpunkt 1969 och 1970 då den finska befolkningen sjönk med 4.1 respektive 3.5 promille. Men i samband med stigande arbetslöshet i Sverige skedde en återflyttning 1971-1974 och 1981.⁷⁵ Med internationella mått mätt är den finska arbetsmarknadspolitiken fortfarande mycket aktiv, men med ett arbetslöshetstal som nu är mycket högre än i slutet av femtioalet är det bara 2.8 procent av arbetskraften som hålls ute ur arbetslöshet genom denna politik.⁷⁶

⁶⁹ Ibid, sid 475.

⁷⁰ *Economic Survey of Europe in 1949*, Genève, UN Economic Commission for Europe, 1951, sid 71.

⁷¹ Maddison, a a, sid 276f.

⁷² Tre- och tvåpartsdeklarationerna och -avtalen i Belgien 1936-1974 finns samlade i *Het Sociaal Overleg op Interprofessioneel vlak*, Bryssel, Verbond van Belgische Ondernemingen, 1974.

⁷³ En god översikt av den tidiga finska arbetskraftspolitiken finns i P. Kuusi, *Social Policy for the Sixties*, Helsingfors 1964. Siffran finns på sid 141.

⁷⁴ J. O. Andersson m fl, ”Inkomstpolitiken i Finland”, i *Inntektspolitik i Norden 1945-80*, Köpenhamn, Dansk Universitets Presse, Nordisk Forum, 28, 1981, sid 67f.

⁷⁵ *Statistical Yearbook of Finland 1982*, Helsingfors 1983, sid 80.

⁷⁶ *Rapport om förslag till nordisk handlingsplan för ekonomisk utveckling och full sysselsättning*, Stockholm,

Före andra världskriget var *Danmark* mönsterlandet för den nordiska framstegsandan, pionjär när det gällde böndernas utbildning och Kooperation, arbetarrörelsen, socialpolitiken och socialdemokratiska regeringar. Men med andra världskriget förändrades läget. Den unikt milda nazistiska ockupationen behöll socialdemokraterna i regeringsställning till 1943, och även om de aldrig gav upp i samma grad som de Man i Belgien gick de danska socialdemokraterna ut ur kriget något diskrediterade. Av alla de sexton länder som vi granskar var Danmark det enda som 1945-1947 hade en regering som klart låg till höger om förkrigsregimen, nämligen en borgerlig koalition. (Kommunisternas starka framryckning kunde inte uppväga socialdemokraternas svåra förluster.) Inte ens i den danska socialdemokratins efterkrigsprogram gavs den fulla sysselsättningen samma prioritet som i Norge och Sverige.⁷⁷ Relativt hög arbetslöshet fortsatte att hemsöka Danmark fram till sextiotalet.⁷⁸ Den socialdemokratiska regeringspolitiken kom aldrig längre än till uppdrivna skatter, stimulans åt byggandet och, för att stoppa inflationstrycket, inkomstpolitik.⁷⁹ Inget allmänt engagemang för full sysselsättning tog konkret form och arbetslösheten förblev ett program som behandlades framför allt kompensatoriskt, genom arbetslöshetsförsäkring.

I linje med Jan Tinbergens ekonometri utvecklade *Holland* ett relativt ambitiöst ekonomiskt planeringsprojekt efter kriget, även om de borgerliga partierna från början klippte vingarna på den nya centralplanbyrån.⁸⁰ Den viktigaste faktiska planeringen blev sedan en statlig planering av lönerna, ett system som var i full kraft till 1963-1964 varefter det tillämpades mer ojämnt. Full sysselsättning uppnåddes om inte från början så dock rätt tidigt, i mitten av femtiotalet, och den holländska arbetsmarknaden höll sig fast fram till 1975. Efterkrigstidens Holland utvecklade även ett brett system av sociopolitiskt konsensus, både inom parlamentspolitiken och i de industriella relationerna. I den förra utgjordes kärnan av samarbetet och koalitionerna mellan katolikerna och socialdemokraterna. Arbetsmarknadens parter blev i holländskt språkbruk kända som ”sociala partners” och överlade med varandra inom det mycket inflytelserika trepartsorganet socialekonomiska rådet, under endast marginella och marginaliserade protester från arbetarhåll.

Resultatet av allt detta blev ett fullsysselsättningsbegrepp som var ett slags blandning mellan de schweiziska och österrikiska typerna, framhjälp av den goda sysselsättningen 1955-1975. I själva verket blev dock aldrig det holländska systemet för politisk ekonomi oreserverat försvuret åt den fulla sysselsättningen. Frågan om varför kan här endast besvaras genom en hypotetisk tolkning. Vi påpekade ovan att jämfört med Österrike har den holländska arbetarparten förblivit svag och normalt intagit en underordnad ställning i politiska och arbetsmarknadsmässiga sammanhang. Trots den katastrofala deflationspolitik som fördes av kalvinisten och före detta Shelldirektören Colijn var trettiotalet inget nationellt trauma för Hollands del. I dessa avseenden är Holland mer likt Schweiz. Men jämfört med det senare landet tycks den centrala skillnaden vara den djupa prägel som religionen och därigenom en allmänt moraliserande hållning har satt på Holland. Därmed menas att stabilitet i Holland inte primärt definierades i ekonomiska termer utan mer i termer av samförståndsinstitutioner. Att döma av vissa uttryck i den aktuella krisen kan även en annan strömning ha verkat, om än tidigare mer i tysthet. Det är en, troligen i första rummet katolsk men från kalvinistiskt håll obestridd, religiös likgiltighet för arbete i betydelsen avlönade

Nordiska Rådet/ Nordiska Ministerrådet, NU 1983:11, sid 99.

⁷⁷ Jfr C. Friisberg, *Den nordiske velfærdstat*, Köpenhamn, Gyldendal, 1982, sid 16ff. Däremot höjdes faktiskt den fulla sysselsättningens fana med hjälp av kontryckisk makroekonomisk politik och ekonomisk demokrati. Se O. Bertolt m fl (red). *En bygning vi rejser*, Köpenhamn, Fremad, u å, 3, sid 271.

⁷⁸ A. Maddison, *Ontwikkelingsfasen van het kapitalisme*, a a, sid 276.

⁷⁹ Jfr G. Esping-Andersen, *Social Class, Social Democracy and State Policy*, Köpenhamn, New Social Science Monographs. 1980, sid 359ff.

⁸⁰ Om denna aspekt på den holländska efterkrigsuppgörelsen, se P. E. de Hen, *Actieve en re-actieve industrie-politiek in Nederland*, Amsterdam 1980, och H. de Liagre Böhl m fl, *Nederland industrialiseerd*, Nijmegen, SUN, 1-2.

jobb. Samfundens omsorg om att hålla kvinnan kvar i hemmet och deras höga värdering av välgörenheten – numera vidgad till att omfatta välfärds-statliga bidrag – tycks ha gjort den fulla sysselsättningen till en sekundär, ”materialistisk” fråga.⁸¹

Den mest progressiva regering som Holland någonsin haft var det första efterkrigskabinettet som bestod av socialdemokrater och vissa enskilda progressiva bemärktheter, bland dem premiärminister Schermerhorn. Den senare presenterade i ett radiotal kabinettets mål: ”I sociala frågor är det uppenbart att vårt folks intressen skyndsamt kräver en *utvidgad sysselsättning* och skapandet av relationer under vilka man kan arbeta med full hängivenhet och under undvikande av industriella konflikter.” Han fortsatte med att tala om inrättandet av de samarbetsinstitutioner som skulle åstadkomma detta.⁸² Det är alltså inte ”full” utan ”utvidgad” sysselsättning som är angeläget, och än angelägnare är att undvika konflikter.

Det fanns emellertid ett visst engagemang för den fulla sysselsättningen. Sålunda ledde konjunktturnedgången 1952 till en rad kontracykliska åtgärder.⁸³ Däremot försvagades seden att bemöta arbetslösheten med särskilda offentliga arbeten drastiskt efter 1952-1953 års lågkonjunktur. 1952 anställdes 24 procent av dem som stötts ut från den normala arbetsmarknaden genom offentliga arbeten, men under den mildare konjunktturnedgången 1967 var det endast 13 procent.⁸⁴ Under tiden hade föreställningarna om offentliga arbeten moderniserats. Sedan 1954 sattes inte längre lönen för dessa arbeten under marknadslönen för liknande jobb.⁸⁵

1967 kom socialekonomiska rådet med förslag till regeringen om ”kompletterande sysselsättning” inför utsikten av en lågkonjunktur. Rådet var faktiskt för aktiva åtgärder. Men det sade också att det avstod att uttala sig om ”huruvida och i vilken grad arbetslösheten kan ha en viss funktion och vid vilken grad av arbetslöshet som denna gräns överskrids”. Det definierade också den ekonomiska politikens mål som att uppnå ”optimal sysselsättning med hänsyn till de fyra andra socioekonomiska målen”, vilka i en not omnämndes som ”optimal ekonomisk tillväxt, jämvikt i betalningsbalansen, rättvis inkomstfördelning och stabil prisnivå”.⁸⁶ I ett förslag om arbetsmarknadspolitiken 1969 upprepade rådet sitt mål som ”optimal sysselsättning”.⁸⁷

Det obestämda uttrycket ”optimal sysselsättning” från det holländska trepartsorganet, som inte hade försetts med några reservationer från fackligt håll, kan jämföras med målen för den österrikiska ”handelskamarorganisationen”, för vilken ”stabilitet” och ”full sysselsättning” var lika viktiga.⁸⁸

Sammanfattning

Det kan inte råda någon tvekan om att begreppet full sysselsättning har ägnats starkt skiftande politisk uppmärksamhet och vikt under efterkrigstiden. Det bör nu även stå klart att omsorgen om sysselsättningen har varit särskilt stor och fast rotad i Norge, Sverige, Schweiz, Österrike och

⁸¹ Se till exempel den dåvarande kristdemokratiska premiärministern van Agts inlägg i det holländska parlamentets budgetdebatt 1980, *Handelingen der Staten Generaal Tweede Kamerzitting 1980-81*, sid 200. Enligt van Agt var det socialdemokratiska engagemanget för allas rätt till arbete inte bara orealistiskt utan även ett uttryck för förakt gentemot obetalt frivilligt arbete, till exempel kristen välgörenhet. Vi återkommer till van Agts uttalande nedan.

⁸² F. de Jong (red). *Om de plaats van de arbeid*, Amsterdam 1956, sid 206f. Min kursivering.

⁸³ W. Dercksen m fl (red). *Viffendertig jaar Ser-adviezen*, Deventer, Kluwer, 1982, sid 481f

⁸⁴ Beräknat från W. S. P. Fortuyn, *Kerncijfers 1945-1983*, Deventer, Kluwer, 1983, sid 83 och 196.

⁸⁵ *Interimadvies over de aanvullende werkgelegenheid*, SER Uitgaven 1967/4, sid 8. Den principen etablerades i Sverige 1933.

⁸⁶ Ibid, sid 3 respektive 6.

⁸⁷ *Advies over het arbeidsmarketsbeleid*, SER Uitgaven 1969/1, sid 8f.

⁸⁸ OECD, *Integrated Social Policy*, a a. sid 27. Det programmet är från 1978.

Japan. England föll bort på sextiotalet då dess regering offrade mer åt pundet än åt den fulla sysselsättningen. I de andra länderna på den europeiska kontinenten var den fulla sysselsättningen en sekundär eller som generellt problem till och med försummad fråga. I Australien, Kanada och USA fanns det ingen bestämd institutionell form för ett engagemang för full sysselsättning, och när denna som i USA ändå gavs en konkret innebörd så var anspråken långt lägre än i Europa. I efterhand kan det därför sägas att en uppmärksam iakttagare av de utvecklade kapitalistiska länderna 1973-1974 borde ha kunnat förutsäga vilka länder som troligen skulle kunna hålla arbetslösheten låg från 1975 och framåt.

Betydelsen av djupt institutionaliserade praktiker och förväntningar belyses av den högst ojämna effektiviteten hos en generell, efterfrågestimulerande politik av keynesiansk typ, som i sig är ett viktigt skäl till vacklandet och högerturerna i länder där engagemanget för full sysselsättning inte har institutionaliserats. Ett sätt att sammanfatta detta kan vara att göra upp en tabell över den budgetpolitik som fullföljts under två avgörande perioder i den nuvarande krisen, mitten av sjuttiotalet och början av åttiotalet. Det kanske bästa mått som står oss till buds är den allmänna budgetbalansen – cykliskt justerad, det vill säga bortsett från överskott och underskott som bara beror på förändringar i ekonomin, och med avdrag för räntebetalningar vilkas verkningar på efterfrågan är oklara. (Tabell 21)

Tabell 21. Expansiv och restriktiv finanspolitik under krisen

	1974-1976	1981-1983
Australien	1.4	2.1
Belgien	0.8	- 2.7
Danmark	2.5	0.4
England	- 0.8	- 2.1
Finland	- 1.2	0.9
Frankrike	- 0.1	1.0
Holland	1.5	- 2.4
Italien	- 1.0	0.0
Japan	2.7	- 2.6
Kanada	2.0	- 1.3
Norge	2.6	- 0.9
Sverige	1.7	- 3.3
USA	- 0.7	0.2
Västtyskland	2.8	- 3.6
Österrike	3.4	- 0.1
Genomsnitt	1.2	- 1.0

Ju högre värde desto mer expansionistisk budget. Cykliskt justerad budgetbalans rensad från räntebetalningar (netto) i procent av potentiell BNP. Kumulerad årlig förändring jämfört med föregående år. Minustecken innebär nedskärning.

Källa. Beräknat efter R. Price & P. Muller, "Structural budget indicators and the interpretation of fiscal policy stance in OECD economics", *OECD Economic Studies*, 3 (januari 1984), sid 56. Schweiz togs inte med.

Två länder som misslyckats med att upprätthålla full sysselsättning mötte till en början krisen med klart expansionistisk budgetpolitik, nämligen Västtyskland och Danmark. Den relativt måttliga svenska expansionen, som visserligen låg en god bit över medeltalet, var summan av ett större ekonomiskt uppsving 1974 (+3.4 procent av potentiell BNP) följt av en tillbakagång de följande åren. Heath regeringen i England gav just före krisen den brittiska ekonomin en massiv

expansionsinjektion år 1973 (+8.5), vilket förvärrades genom deflationen.

Ett anmärkningsvärt fenomen som framgår av tabellen är att alla lågarbetslöshetsländerna tycks ha fört en restriktiv budgetpolitik under lågkonjunkturen 1981-1983. I Japan och Sverige var återhållsamheten mycket stark. Danmark som störtade ner i massarbetslöshet hade däremot större budgetexpansion än flertalet länder under den andra perioden. Dessa resultat erbjuder underlag för många kontroverser mellan ekonomer. En rimlig tolkning är emellertid den följande. Den inledande reaktionen på krisen var avgörande i och med att den gjorde scenen klar för effekterna av kommande stöt vågor. I denna inledande reaktion var en expansionistisk budgetpolitik nödvändig men inte tillräcklig. För det andra har en god tidsmässig anpassning mellan sysselsättningshot och budgetreaktioner varit avgörande. Sverige avvärjde i slutet av sjuttioalet ett andra hot mot sin fulla sysselsättning med en massiv reaktion (kumulativ effekt +4.5 procent) och Japan gjorde det 1982 (+3.5). 1981 däremot, när den danska arbetslösheten steg med två procentenheter, var den danska budgetpolitiken helt passiv (effekt 0.0). När 1982 års reflation kom var det för sent.

Hur som helst är det nödvändigt att gå utöver diskussionen om enskilda åtgärder – till exempel för eller mot keynesianismen, även om materialet ger mer stöd åt en keynesiansk än åt en antikeynesiansk linje – och beakta bredare institutionella komplex, historiska traditioner och tidsföljder i den aktuella historien.

Historiskt formade institutioner och politiska grundinriktningar kan på ett avgörande sätt påverka utgången av ekonomiska kriser. En verklig historisk förklaring slutar dock aldrig förrän orsakskedjan har blivit klarlagd. Därför måste vi undersöka hur den fulla sysselsättningens och obeslutsamhetens politik har utarbetats till faktisk krispolitik under ett givet, specifikt tryck, och hur anpassningen till de olika restriktionerna i praktiken har skett.

III.8 Inför krisen: fem vägar till framgång

Hela historien om ett årtiondes krispolitik kan uppenbarligen inte återges här. Det ska i stället bli ett försök till något som ligger mitt emellan tabelluppställningarna i en akademisk standardartikel och en beskrivning händelse för händelse, nämligen en systematisk översikt. Först kommer vi att betrakta trycket på sysselsättningsnivån och sedan ska vi gå igenom vilken typ av finans-, penning- och arbetsmarknadspolitik som fördes. Vi ska även beakta vad som hände med den offentliga sysselsättningen och slutligen ta upp frågan om restriktionerna och anpassningen till dem.

Tryck

Vad beträffar arbetskraftens tillväxt var trycket på de fem framgångsrika länderna med låg arbetslöshet 1972-1973 något lägre än genomsnittet för OECD men något högre än för EG, även om det i Sverige låg under även det senare.⁸⁹ För perioden 1979-1982 hade Österrike och Norge en arbetskraftstillväxt som låg över OECD-genomsnittet. Japan låg över det västeuropeiska medeltalet, Schweiz (efter en unik nedgång i arbetskraftens storlek 1975-1979) på medeltalet och Sverige en tiondels procentenhet under.⁹⁰ Skillnaderna är tämligen små utom när det gäller den politiskt framdrivna schweiziska utvecklingen under 1970-talets andra hälft. Men bland de framgångsrika länderna hade Sverige lägre arbetskraftstryck än Japan, Norge och framför allt

⁸⁹ Eftersom arbetskraftsutvecklingen 1974 och 1975 i vissa länder starkt påverkades genom en avsiktlig politik har jag valt siffrorna för 1972-1973. Det bör noteras att OECD, även omfattar några länder som inte ingår i denna analys: Grekland, Irland, Island, Luxemburg, Nya Zeeland, Portugal, Spanien och Turkiet. Se OECD, *Historical Statistics 1960-1980*, Paris 1982, sid 23.

⁹⁰ OECD, *Employment Outlook*, september 1984, sid 20.

Österrike.

Vid en sysselsättningsanalys av detta slag kan allmän ekonomisk tillbakagång ses som ett annat viktigt tryck på en given sysselsättningsnivå. I det avseendet innehåller den grupp av fem länder som 1975 skilde ut sig från de övriga utvecklade kapitalistiska de två länder som haft de mest dramatiska förändringarna i det ekonomiska tillväxttalet mellan två år. Den japanska ekonomin gick från 8.8 procents tillväxt 1973 till 1.0 procents tillbakagång 1974, och den schweiziska från 1.5 procents tillväxt 1974 till 7.5 procents tillbakagång 1975. De andra tre länderna hade rätt små svängningar under denna tid: Sverige 0.8 procent mellan 1973 och 1974 (större mellan 1976 och 1977 med 2.7), Norge 1.0 mellan 1974 och 1975 (men fortfarande på den absoluta tillväxtnivån 4.2 procent) och Österrike 4.3 procent mellan 1974 och 1975.⁹¹ 1982, när de andra elva länderna i vår undersökning delades i två grupper med medelhög respektive massarbetslöshet, var svängningarna på det hela taget mycket mindre. Sverige och Österrike hade då en uppgång liksom EG i dess helhet, om vi ser till nettoresultatet av divergerande tendenser. Japan hade en nedgång på 1.2 procent och ett sämre resultat än genomsnittet för OECD och EG, även om man fortfarande behöll en för våra länder unikt hög tillväxttakt. Schweiz hade den efter USA och Kanada största nedgången i tillväxt mellan 1981 och 1982 med 2.7 procent, och med en ekonomisk tillbakagång på 1.2 procent det fjärde resultatet från botten bland våra sexton länder det senare året.⁹²

Vi ska inte här behandla frågan i vilken grad som dessa svängningar i det ekonomiska tillväxttalet beror på strukturella drag i ekonomin eller på stabiliseringsåtgärder. Men vi kan sluta oss till att trycket på sysselsättningen inte var mindre i de framgångsrika länderna än i de misslyckade. För det andra ser vi att bland de olika länderna i den förra gruppen var, av olika skäl, trycket på sysselsättningen svagast i Sverige, starkast i Schweiz och Österrike.

Finanspolitik

Alla framgångsländerna mötte krisen med en expansiv keynesiansk budgetpolitik, om än Schweiz i långt mindre grad än de andra.⁹³ Mest överraskande med tanke på den rådande mytologiseringen är kanske det keynesianska manipulerandet av efterfrågan i Japan. Som vi sett ovan är Japans exportberoende rätt litet jämfört med de västeuropeiska ländernas, och tvärtemot hur det uppfattades av Japans konkurrenter styrdes den japanska återhämtningen efter oljeshocken 1974 av en växande efterfrågan inom landet. Den japanska ekonomiska tillväxten mellan 1975 och 1979 förklaras till cirka 75 procent av ökad efterfrågan på hemmamarknaden. Mellan 1981 och 1982 var nettoresultatet av utlandstransaktionerna – inkluderande inte bara varuhandel utan även frakter, resor, licenser med mera där Japan har underskott – negativt, medan den inhemska efterfrågan bidrog till en tillväxt om 6.2 procent.⁹⁴ Från ett överskott om 2 procent av BNP 1973 sjönk den offentliga sektorn till ett underskott om 4 procent 1975, på vilken nivå den låg kvar till 1982.⁹⁵

Japan hade de lägsta offentliga utgifterna bland våra sexton länder, men mellan 1973 och 1982 växte dessa i absoluta tal mer än genomsnittet för OECD och EG, från 22.1 till 34.5 procent av BNP, och i proportionella tal snabbare än i något annat land.⁹⁶ Den offentliga sektorns utgifts-

⁹¹ *Economic Outlook*, 35, sid 52.

⁹² Ibid.

⁹³ Grunden för denna typ av generaliseringar är, om inget annat anges. OECDs *Economic Surveys* för respektive medlemsländer, huvudsakligen de som är publicerade 1982-1984.

⁹⁴ OECD, *Japan*, juli 1983, tabell 1, sid 8.

⁹⁵ Ibid, sid 51.

⁹⁶ *Economic Outlook*, 35, sid 159.

överskott utgjorde 1973 0.3 procent av BNP men växte till 3.3 1975 och 4.3 1982.⁹⁷ Bortsett från sina informella men starka kontrollmöjligheter har den japanska staten även påverkat investeringarna mycket starkt. 1982 stod den för 29.4 procent av de totala investeringarna (bruttobildning av fast kapital), medan till exempel den holländska staten som förbrukade nästan dubbelt så mycket av nationalprodukten stod för endast 15.9 procent av landets investeringar.⁹⁸

I jämförelse därmed var budgetexpansionismen i Schweiz ytterst blygsam. Saldot av löpande statliga utgifter och inkomster – uppgifter om de totala statliga kostnaderna finns inte tillgängliga för Schweiz – sjönk från 4.6 till 3.4 procent av BNP mellan 1973 och 1975 och nådde 3.2, men var alltså fortfarande starkt positivt, 1982.⁹⁹ De löpande statliga utbetalningarna växte i Schweiz mycket långsammare än i andra länder och från en mycket låg utgångspunkt, från 24.2 procent av BNP 1973 till 30.0 1982.¹⁰⁰

Sverige drev en starkt expansiv finanspolitik. Mellan 1973 och 1975 sjönk saldot mellan de löpande offentliga intäkterna och den offentliga sektorns totala utgifter från 3.0 till – 0.2 procent av BNP, vilket 1982 hade växt till en brist av 7.6. Den österrikiska reaktionen var ännu starkare, från ett överskott på 0.6 procent av BNP 1973 till en brist på 3.2 1975, men sedan sjönk takten och hamnade 1982 på ett underskott om 3.6 procent. De totala statliga utgifterna ökade i Österrike från 41.3 procent av BNP 1973 till 50.3 1982, efter en mer återhållsam ökning sedan 1979, medan i Sverige ökningen fortsatte utan försvagning – trots att socialdemokraterna var borta från regeringsmakten från 1976 till i september 1982 – upp till 67.3 procent av BNP 1982.¹⁰¹

Den norska budgetsituationen är unik på grund av de mycket betydande intäkterna från olja och gas – bådaddera resurser som huvudsakligen exploateras av det statliga bolaget Statoil, i stark kontrast till de holländska erbjudandena åt Shell och Esso. Men den har använts på ett expansivt sätt, om än inte i samma grad som i Österrike och Sverige. Det statliga saldot av löpande intäkter och totala utgifter var 5.0 procent av BNP 1973, vilket sjönk till 3.0 1975 och åter ökade till 4.0 1982. De sammanlagda offentliga utgifternas ökning har varit mycket restriktiv, från 44.6 till 48.8 procent, vilket faktiskt är den långsammaste ökningstakten i alla våra länder.¹⁰²

Den inledande budgetpolitiska reaktionen på krisen var starkast i Österrike, som tätt följdes av Japan och Sverige. På längre sikt fortsatte underbalanseringen längst i Sverige och utvecklades aldrig, trots vissa expansionistiska förändringar, i Norge och Schweiz.

Penningpolitik

Penningpolitikens betydelse som förklarande faktor bakom hög sysselsättning har betonats av Fritz Scharpf i en jämförelse mellan Österrike och Västtyskland.¹⁰³ Bevisningen är inte helt övertygande. Det är visserligen sant att den långa österrikiska realräntan blev negativ, 1 procent 1974, 1977, 1978 och 1982, men de österrikiska räntesatserna var inte bara positiva utan även högre än de tyska.¹⁰⁴

Japan och Schweiz hade före krisen negativ lång ränta – definierad som den nominella räntan på

⁹⁷ Ibid, sid 159 f.

⁹⁸ Beräknat från OECD, Japan, juli 1983, sid 77, och *Nationale Rekening* 1982, Haag. Staatsuitgeverij, 1983, sid 143.

⁹⁹ Beräknat från ibid. sid 158 och 160.

¹⁰⁰ Ibid. sid 158.

¹⁰¹ Ibid, sid 159f.

¹⁰² Ibid.

¹⁰³ Scharpf 1983, a a, sid 26f; Scharpf 1984, a a, sid 95ff.

¹⁰⁴ Scharpf 1983. sid 52.

statliga obligationslån om minst fem år med avdrag för inflationen med -4.2 i Japan 1973 och -4.4 och -2.4 i Schweiz 1972 respektive 1973. 1974 uppgick den långsiktiga japanska räntesatsen till -9.4 procent och bara Finland låg lägre. Sedan återgick den till mer normala mönster, men mot slutet av årtiondet steg den snabbt och nådde 5.9 procent 1980.

De schweiziska, norska och svenska räntorna hölls låga och sjönk till -5.3 procent i Sverige 1975 och -4.2 i Norge 1980.¹⁰⁵ På initiativ av fackliga ekonomer gick Österrike 1979 in för en hårdvalutapolitik, revalverade den österrikiska schillingen gentemot den västtyska marken och knöt sedan den förra till den senare.¹⁰⁶ Schweizerfrancen skrevs upp med cirka 60 procent mellan 1973 och 1977.¹⁰⁷ Även den japanska yenen steg från 1975. Den svenska och norska kronan devalverades däremot starkt efter 1976 respektive 1977.¹⁰⁸

Med undantag för den schweiziska förbundsbankens uppsatta mål har penningtillgången inte varit något viktigt mål för länderna med framgångsrik sysselsättning.

Arbetsmarknadspolitik

Med arbetsmarknadspolitik avses här alla slag av större ingripanden som direkt påverkar efterfrågan och tillgången på arbetskraft utan den omväg över marknaden som de generella budget- och penningåtgärderna innebär. Utvecklingen av den ordinarie offentliga sysselsättningen kommer att beaktas för sig.

Även om definitionen här har breddats i internationalistisk riktning startade arbetsmarknadspolitiken som en svensk produkt. Låt oss därför börja med verkningarna av arbetsmarknadspolitiken i Sverige. Dess inriktning förändrades under senare delen av sjuttioalet på två sätt. Arbetsmarknadspolitikens tillgångssida, som huvudsakligen syftade till att öka arbetskraftens kvalifikation och rörlighet, ökade i proportionell betydelse från cirka en fjärdedel av de totala utgifterna 1973/1974 till 38 procent 1981/1982. För det andra ökade kraftigt de direkta subventionerna till privata företag, mest inom varvs- och stålnäringarna, i syfte att förhindra avskedanden och därmed vinna tid för en omstrukturering av de berörda branscherna och finna nya sysselsättningsmöjligheter i de drabbade trakterna.¹⁰⁹

Effekterna var betydande. Om vi bortser från verkningarna av subventioner för att fortsätta icke lönsam produktion hölls cirka 4 procent av arbetskraften utanför arbetslöshetsrullorna genom åtgärder i form av beredskapsarbeten och omskolning. Utan denna aktiva arbetsmarknadspolitik skulle det svenska arbetslöshetstalet ha legat något över 6 procent 1978, ett gott stycke över 6 procent 1982 och över 7 procent 1983.¹¹⁰ Kostnaderna var inte avskräckande, cirka 3 procent av

¹⁰⁵ OECD, *Historical Statistics 1960-1981*, a a, sid 95.

¹⁰⁶ OECD, *Austria*, februari 1982, sid 26 och 33f.

¹⁰⁷ OECD, *Switzerland*, april 1982, sid 19.

¹⁰⁸ OECD, *Economic Outlook*, 35, sid 165.

¹⁰⁹ För en allmän överblick på engelska se R. Henning, "Industrial Policy or Employment Policy?" Sweden's Response to Unemployment", i J. Richardson & R. Henning (red), *Unemployment*, London, Sage, 1984, sid 192ff. siffrorna från sid 198. Mer djuplodande är J. Johannesson, "On the Outcome of Swedish Labour Market Policy from the 1960s up to 1981". IIM/LMP 82-13, Science Center Berlin 1982. Mer inriktad på ekonomisk teoretisk analys är B. Hjern, "Selective Labour Market Policy and the Non-Existence of Stable Philips Curves", IIM/LMP 82-12, Science Center Berlin, 1982. Jfr även värderingen från en av chefarkitekterna bakom politiken, R. Meidner, "Sweden: Approaching the Limits of Active Labour Market Policy", i K. Gerlach m fl (red). *Public Policies to Combat Unemployment in a Period of Economic Stagnation*, Frankfurt, Campus, 1984, sid 247-265.

¹¹⁰ Johannesson. a a, sid 38. Se även G. Schmidt. "Die Entwicklung der Arbeitsmarktpolitik in Schweden und in der Bundesrepublik". i F. W. Scharpf m fl (red), *Aktive Arbeitsmarktpolitik*, Frankfurt & New York. Campus, 1982, sid 57; *Arbetsmarknadspolitik under omprövning*, Stockholm, SOU 1984:31. sid 71. I siffrorna för 1982-1983. som hämtats från den senare källan, har inte inkluderats multiplikatoreffekterna på måtten, somliga beräknade till mer än.

BNP 1978-1980 och 1982-1983, mellan 4.1 och 5.1 procent om man även tar med kompensatorisk arbetslöshetsersättning.¹¹¹ Bortsett från subventioner utbetalade den holländska staten 3.5 procent av BNP 1983 i kompensatoriska kontanterställningar.¹¹²

Eftersom åtgärderna är tidsbegränsade för den enskilde individen skulle ett långsiktigt misslyckande uppenbara sig i form av högre arbetslöshetstal och/eller lägre sysselsättningsgrad. Ingetdera är fallet som framgår av tabellerna i kapitel I och II. Det bör noteras att en topp i de arbetsmarknadspolitiska ansträngningarna att vidmakthålla en låg arbetslöshet inträffade under borgerligt politiskt styre. Mellan september 1976 och september 1982 styrdes Sverige av en rad borgerliga regeringar. Det fortsatta engagemanget för full sysselsättning måste ses som en effekt av den föregående politiska institutionaliseringen.

Det andra landet där arbetsmarknadspolitiken spelade en avgörande roll för att hålla arbetslösheten nere var Schweiz. Här var emellertid inriktningen restriktiv och koncentrerade sig på att begränsa tillgången på arbetskraft, det vill säga utländsk sådan. Om alla utländska arbetare i Schweiz 1973 hade tillåtits stanna skulle, med övriga omständigheter lika, den schweiziska arbetslösheten ha varit 7.8 i stället för den faktiska 0.4 procent.¹¹³ Som vi noterade i kapitel II har den schweiziska strategin med begränsning av arbetskraftsutbudet även haft effekter på kvinnorna och på ett unikt sätt minskat deras medverkan i arbetskraften. Detta var ett klart uttalat mål som kom till uttryck i de schweiziska arbetsgivarorganisationernas "avskedandekodex" ("Abbau-Kodex"), om än i den något förskönade formen "andre försörjande äktenskapspartner" (*Zweitverdienende Ehepartner*).¹¹⁴

Även om det inte kan redovisas med samma kvantitativa precision förefaller det helt klart att huvudbördan av även den norska fullsysselsättningspolitiken bars upp av särskilda arbetsmarknadspolitiska ingripanden. I detta fall var det primärt genom direkta statliga subventioner till privata företag. Dessa subventioner, som var höga redan 1965, före krisen och före de norska oljeintäkterna, ökade från 5.2 procent av BNP 1970 till 6.2 1975 och 7.7 toppåret 1978. De länder som kom närmast efter var Belgien och Sverige med 4.2 procent.¹¹⁵ Betydelsen av detta framgår kanske av resultaten från ett norskt affärs-konsultföretags undersökning, som visade att 1972 var 13 procent av arbetsstyrkan inom industrin anställd i företag där lönekostnaden översteg produktionsvärdet, det vill säga före profit och ränta. 1980 hade detta ökat till 16 procent, motsvarande 3.25 procent av arbetskraften.¹¹⁶ Det saknar inte intresse att Norge 1965 och 1972 – men inte 1980 – hade borgerlig regering. Återigen överlevde det institutionaliserade engagemanget för full sysselsättning en större politisk förändring. Utöver subventionerna har Norge en relativt aktiv stimulerande arbetsmarknadspolitik av mer konventionellt slag. 1982 tycks de åtgärderna ha omfattat cirka 1.5 procent av arbetskraften.¹¹⁷

andra till mindre än 1 av Schmidt och Johannesson.

¹¹¹ *Arbetsmarknadspolitik under omprövning*, a a. sid 59.

¹¹² Beräknat från *Centraal economisch plan 1984*, Haag. 1984, sid 118 och 358.

¹¹³ Beräknat utifrån M. Schmidt (red.), *Westliche Industriegesellschaften*, München, Piper, 1983. sid 45 (avdrag för utländska arbetare 1973-1978); Tuchfeldt, a a. sid 171 (den schweiziska arbetskraften 1973 och 1977); OECD. *Historical Statistics*, a a, sid 23 (den schweiziska arbetskraftens tillväxt 1978).

¹¹⁴ Tuchfeldt, a a. sid 173.

¹¹⁵ G. Junne. "Der strukturpolitische Wettlauf zwischen den kapitalistischen Industrieländern", a a, sid 137.

Uppgifterna sammanställdes ursprungligen av västtyska myndigheter på basis av statistik från OECD.

¹¹⁶ OECD, *Norway*, februari 1983. sid 31f.

¹¹⁷ *Rapport om förslag till nordisk handlingsplan för ekonomisk utveckling och full sysselsättning*, Stockholm, Nordiska Rådet/ Nordiska Ministerrådet, 1984, sid 99. Det vill säga om man tror på de absoluta tal som klumpats samman i tabellens norska kolumn. Tabellen själv anger omfattningen av de norska arbetsmarknadspolitiska insatserna – av omskolning och beredskapsarbete – till 3.2 procent av arbetskraften.

Vi kan alltså tryggt dra slutsatsen att Norge, Sverige och Schweiz skulle ha tillhört länderna med medelhög arbetslöshet, om det inte varit för varje lands specifika och speciella ingripanden på arbetsmarknaden. De österrikiska och japanska fallen är emellertid mer komplexa.

Restriktiva arbetsmarknadsåtgärder började på sjuttioalet spela en viktig roll i Österrike. Om mängden utländska arbetare 1973 hade behållits 1978 skulle, med övriga omständigheter lika, arbetslösheten nästan ha fördubblats, från 2.1 till 4.1 procent.¹¹⁸ Effekten av arbetsmarknadsstimulerande åtgärder av svensk typ var obetydlig eller 0.3 procent av arbetskraften under krisens sjuttioal.¹¹⁹ Jämfört med hemförlovningsen av utländska arbetare var effekten av den österrikiska statliga industrins sysselsättningspolitik försumbar. På basis av en österrikisk jämförelse av sysselsättningsutvecklingen inom den privata och offentliga sektorn mellan 1973 och 1977 – sektorer som inte är ordentligt jämförbara på grund av skillnader i storlek och fördelning på branscher – kan vi dra slutsatsen att den högsta tänkbara effekten av de offentliga företagen 1977 var en minskning av arbetslösheten med 0.2 procent.¹²⁰ Vi har ovan sett att i relation till industriproduktionens högst positiva utveckling i Österrike kan man inte skönja någon speciell ”uppdämning av arbetskraft”.

Den paternalistiska arbetsmarknadsstrategin i Japan har spelat en roll för att hålla landets arbetslöshet nere, men hur stor är det svårt att fastställa. Den japanska sysselsättningstillväxten efter 1973 har varit snabbast i de mindre företagen med deras sämre och osäkrare betingelser.¹²¹ De strukturella förändringarna har varit avsevärda i den japanska industrin efter 1975. Mellan 1975 och 1980 sjönk sysselsättningen med 11 procent inom textilindustrin, 16 inom järnförädlingen och 37 på varven.¹²² Arbetsgivarnas praktik har skiftat, men inom stål- och varvsbranscherna har mycket få av storföretagens arbetare blivit arbetslösa. Övertaligheten har hanterats genom naturlig avgång och genom överföring till andra, mer blomstrande grenar inom samma konglomerat.¹²³ Stora japanska bolag som bilföretaget Nissan och andra har lovat att hålla sysselsättning och löner uppe i samband med införandet av robotar och mikroelektronik.¹²⁴ Med tanke på styrkeförhållandena mellan kapital och arbete i Japan – starkt till det senares nackdel – måste detta ses som en paternalistisk institutionalisering av engagemanget för full sysselsättning.

Resultaten

Handlingslinjerna inför en världsomfattande kris har faktiskt en betydelse. I Schweiz reducerade den arbetskraftshämmande arbetsmarknadspolitiken arbetslösheten med mer än 7 procent, medan den tillgångsförbättrande och efterfrågeinriktade arbetsmarknadspolitiken i Sverige minskade den

¹¹⁸ Beräknat från Schmidt, *Westliche Industriegesellschaften*, a a, sid 45, och OECD, *Historical Statistics*, a a, sid 23 och 37 (standardiserade arbetslöshetstal 1978).

¹¹⁹ Scharpf, ”Economic and Institutional Constraints of Full Employment Strategies ...”. a a, sid 47.

¹²⁰ Beräkningarna bygger på E. Nowotny, ”Verstaatliche und private Industrie in der Rezession – Gemeinsamkeit und Unterschiede”, *WISO*, 2:3 (1979), sid 76 (offentlig och privat industri-sysselsättningsutveckling 1973-1977); *Statistisches Jahrbuch für die Republik Österreich* 1974, sid 283, och 1983, sid 133 (absoluta tal för industrisysselsättningen 1973 och 1977), samt OECD, *Austria*, februari 1982, sid 13 (absoluta arbetslöshetssiffror och arbetslöshetstal enligt inhemska definitioner). Enligt den statistiska årsbokens uppgifter, citerade ovan, underskattar Nowotny den totala industrisysselsättningens utveckling när han anger ett indexvärde för 1977 om 94 i stället för 97 (1973 = 100). Om man ska tro de senare uppgifterna men kombinerar dem med Nowotnys siffror för den statsägda industrin, skulle den senares speciella sysselsättningsansträngningar beröra 0.1 procent av arbetskraften.

¹²¹ OECD, *Japan*, juli 1983, sid 14.

¹²² OECD, *Job Losses in Major Industries*, Paris 1983, sid 15-17.

¹²³ *Ibid*, sid 19, 21, 33 och 77f. Mitsubishi gick till exempel in i tvätteri- och snabbmatsbranscherna som ett inslag i företagets sysselsättningspolitik. Se A. Shonfield, *In Defence of the Mixed Economy*, Oxford, Oxford University Press, 1964, sid 110.

¹²⁴ ILO, *Social Labour Bulletin*, 2, 1983, sid 173, och 4, 1983, sid 469f.

med 4. Direkta statliga ingripanden har även haft central betydelse för den fulla sysselsättningen i Norge. Österrike och Japan kan förklara sin låga arbetslöshet med en mer sammansatt uppsättning åtgärder, vilkas individuella effekter är svåra att mäta. Finanspolitiken, riksbankens räntepolitik och de offentliga och privata företagens sysselsättningspraktik i ekonomier, som av olika skäl har en inneboende styrka, samverkade nära.

I ljuset av den komparativa politisk-ekonomiska samtidshistoriken gör alla de aktuella debatterna om keynesianism kontra monetarism, offentlig sektor kontra privat och exportinriktning kontra hemmaefterfrågan ett torftigt intryck och tycks mer drivas av ideologisk hetta än av vetenskaplig kunskap och analys. Inte heller kan en aktiv arbetsmarknadspolitik reduceras till arbetstidsförkortning med lönereduktion, som den holländska debatten vill se saken. De fem vägarna till framgång i kampen mot arbetslösheten är alla olika och ingen följer recepten i de ledande ekonomiska kokböckerna. I ett avseende bör detta inte komma som någon överraskning. Enligt en strikt ekonomisk teori av vilket slag det vara månader leder en global kapitalistisk kris till massarbetslöshet. Poängen är emellertid att samma kris bemöts av olika nationella politiska system med olika institutioner och olika strategier. "Övriga omständigheter" är inte längre lika i den reellt existerande utvecklade kapitalismens värld.

Restriktioner och anpassning

Länderna med framgångsrik sysselsättning verkar inom de internationella marknadernas restriktioner och det nationella kapitalistiska näringslivets logik. Dessa restriktioner tycks dock vara mindre hårda i framgångsländerna än i de övriga. Detta är ett givet faktum och de lindrigare restriktionerna är i huvudsak resultatet av politisk-ekonomiska konflikter och val i det förflutna. Staten har ide fem lågarbetslöshetsländerna större befogenheter mot den internationella och nationella marknaden än den har i de andra länderna. Formerna för och tillämpningen av dessa befogenheter skiftar enormt mellan de fem.

Ingen av de fem är medlem av Europeiska gemenskapen, och centrala inslag i den relevanta krispolitik som de fem driver skulle ha varit antingen rent omöjliga eller ytterst svåra att genomföra inom EG (av ett enskilt land). Den stränga kontrollen och begränsningen av invandringen i Schweiz och Österrike skulle inte ha varit möjlig (åtminstone inte på långt när i samma grad). En stor del av den norska subventionspolitiken skulle helt säkert ha förbjudits inom EG. De vidsträckta protektionistiska åtgärder som kännetecknat den japanska uppbyggnaden och den japanska finansmarknadens effektiva isolering fram till de aktuella öppningarna skulle knappast ha varit möjliga att upprätthålla. Sveriges sextonprocentiga devalvering på hösten 1982, ett centralt inslag i en politik för anpassning till restriktionerna, skulle ha varit svår att förfäktas inom EG.

Men det är inte bara den nedärvda politiska förmågan att motstå marknadens restriktioner som utmärker de framgångsrika länderna. Oljeshocken utlöste i Japan en febril aktivitet hos både staten och storbolagen, två krafter som normalt arbetar tillsammans under den förras samordnande ledning. Det välkända handels- och industridepartementet, MITI, introducerade begreppet "planorienterad marknadsekonomi" och gav sig i kast med omfattande program för besparingar inom och omstrukturering av energisektorn (bort från oljan). För nedtrappning och omstrukturering av drabbade branscher som varv, textil, järnförädling och vissa grenar av den kemiska industrin utvecklades en planerad kartellbildning. När nationella intressen sågs som hotade kunde den japanska staten även slå till mot det privata näringslivet. Exempelvis gjorde tjänstemän från näringsfrihetskommisionen i november 1973 en razzia mot kontoren från tolv oljebolag som misstänktes för olagliga prismanövrer.¹²⁵ Exportoffensiven återhämtade sig men Japans

¹²⁵ Johnson, *MITI*, a a, sid 298ff.

permanent underskott uppträdde 1979 och 1980, och 1981 och 1982 var det nu återställda japanska överskottet mindre än hälften av det engelska.¹²⁶ En expansiv efter-frågestyrning drev också upp det statsfinansiella underskottet 1979 till 4.8 procent av BNP, något som överträffades endast av Italien och Belgien. Det mycket omtalade engelska underskottet stannade vid 3.2 procent.¹²⁷

Trots en unik uppskrivning av francen sedan 1973 har Schweiz kunnat bibehålla ett bytesöverskott varje år utom 1980, och även handeln med industrivaror har hela tiden haft ett positivt saldo. Den långsiktiga tillväxten i exportvolym har inte varit så värst stor, men under perioden 1973-1977 ökade den schweiziska exporten och utrikeshandeln som helhet mer än det jämförbara genomsnittet.¹²⁸ Den industriella moderniseringen bakom detta imponerande resultat dirigerades av näringslivsorganisationer med finansiellt bistånd från staten.¹²⁹

I avsikt att bibehålla den nationella kontrollen och stabiliteten har de schweiziska myndigheterna försökt att avvärja tendenserna hos schweizerfrancen att bli en internationell reservvaluta. Schweizarna har alltså valt en politik motsatt den hos de föga framgångsrika engelska regeringarna som försökt att bevara pundets särställning utan att riktigt ha de ekonomiska muskler som krävs. Men sedan omkring 1980 har schweizarna kommit att acceptera den ställning som deras valuta har fått på den internationella finansmarknaden.¹³⁰ Trots detta har emellertid de schweiziska myndigheterna fortsatt att driva en penningpolitik och sätta räntor som är avpassade efter den inhemska stabiliseringens syften. Räntesatserna har under åttiotalet legat ordentligt under andra finanscentras, och den långa realräntan har hållits nära noll. De institutionaliserade förväntningarna, baserade på Schweiz' långa historia av ekonomisk stabilitet, har varit starka nog att påverka det kapitalistiska beteendet på finansmarknaderna, vilket starkt har lindrat de internationella restriktioner som uppställts av den starka dollarn och de höga USA-räntorna.¹³¹

Norrmännen byggde upp sin oljeindustri med väldiga utlandslån och utnyttjade även utländskt kapital för att skydda den fulla sysselsättningen i mitten av sjuttioalet. Detta ledde till ett unikt rekord när det gällde underskottet i bytesbalansen, hela 14.1 procent av BNP 1977. Anpassningen kom dock snabbt och effektivt, och innebar bland annat dämpningar i efterfrågan och ett lagfäst pris- och lönestopp 1978 och 1979.¹³² 1980 hade man åter svarta siffror i bytesbalansen. Industriproduktionen och exporten av andra varor än olja har dock fortsatt att gå dåligt, och bakom nordsjöintäkternas hittills stabila murar tycks anpassningsproblemen torna upp sig.¹³³

Den ihållande internationella krisen utsatte från slutet av 1970-talet *Sveriges* arbetslöshetsbekämpande politik för hårda påfrestningar. Exportindustrin förlorade avsevärda marknadsandelar och industriproduktionen minskade generellt. Profitkvoten inom industrin sjönk djupare än i andra länder – 1977 och 1978 var den till exempel mycket lägre än i England. Statens skulder och underskott ackumulerades och de senare nådde 1982 bottenmärket 6.2 procent av BNP. Sedan 1974 har man haft underskott i bytesbalansen.¹³⁴ Vintern 1982 tillkännagavs en förändrad

¹²⁶ OECD, *Economic Outlook*, 35, sid 164.

¹²⁷ Ibid, sid 27.

¹²⁸ OECD, *Switzerland*, april 1978, sid 34f; april 1982, sid 23; *Economic Outlook*, 35, sid 165; *Historical Statistics*, sid 98.

¹²⁹ OECD, *Switzerland*, maj 1983, sid 37ff.

¹³⁰ OECD, *Switzerland*, april 1982, sid 21ff.

¹³¹ OECD, *Switzerland*, maj 1983, sid 35-37.

¹³² Å. Cappelen, "Noen hovedtrek ved norsk økonomi etter 2. verdenskrig", i *Inntektspolitikk i Norden 1945-80*, a a, sid 106f.

¹³³ OECD, *Norway*, februari 1983, sid 25ff.

¹³⁴ OECD, *Sweden*, juli 1982, sid 22ff; *Economic Outlook*, 35, sid 27.

regeringspolitik som innebar nedskurna socialutgifter och minskade marginalsatser. Denna anpassningslinje, som framlades av den borgerliga regeringen, materialiserades inte på grund av regeringsskiftet efter valet i september 1982.

Det nya anpassningsprogrammet inleddes med en sextonprocentig devalvering av kronan för att öka den internationella konkurrenskraften – en väg som redan den dåvarande borgerliga regeringen hade slagit in på 1981. Fackföreningarna medverkade till att dämpa inflationstrycket genom måttfulla löneanspråk. Budgetunderskottet minskades genom en kombination av skattehöjningar och utgiftsminskningar. Engagemanget för en fortsatt full sysselsättning stöttades med ett offentligt investeringsprogram inom transport-, energi- och byggsektorn. Åtminstone fram till slutet av 1984 har anpassningen varit framgångsrik. Exporten har återhämtat sig starkt, naturligtvis hjälpt av den allmänna internationella konjunkturuppgången. Handelsbalansen har blivit positiv och den totala bytesbalansen har förbättrats avsevärt. Inflationen är fortfarande högre än i flertalet västländer men har gått ner betydligt. Det låga arbetslöshetstalet har bevarats och är nu mer tryggt än tidigare.^{134a}

Österrikarna har varit originella nog att medvetet öka de internationella restriktionerna mot sig genom att knyta sin valuta till den västtyska marken, gentemot vilken schillingen skrevs upp 1979. Därigenom tvingades även den österrikiska räntan att följa den västtyska uppåt. Motivet var inflationskontroll och legitimerandet av en strikt inkomspolitik. Inflationen har faktiskt hållits mycket låg i Österrike och under perioden 1971-1980 är det bara Schweiz och Västtyskland som haft lägre takt. På åttiotalet har japanerna varit ännu framgångsrikare i att bekämpa inflationen, men den österrikiska utvecklingen är ändå imponerande.¹³⁵

Den österrikiska ekonomin har hållit sig stark under krisen, något som mycket ofta glöms bort i de gängse omnämnandena av inkomspolitik och "arbetskraftsanhopningen" i den nationaliserade industrin. Sålunda hade Österrike under perioden 1973-1980 den snabbaste exportökningen efter Japan, 7.2 procent om året jämfört med 9.1 för Japan och 4.3 för Västtyskland.¹³⁶ På åttiotalet har exportökningen stannat av något men ligger fortfarande ett gott stycke över genomsnittet för OECD och EG.¹³⁷ Spar- och investeringskvoten har varit hög i Österrike, avsevärt högre än genomsnittet för OECD. Även om den sjunkit under krisen har den österrikiska sparkvoten behållit denna ledning över OECDs medeltal och ökat den något i förhållande till Västeuropa i övrigt.¹³⁸

Med tanke på denna inneboende ekonomiska styrka och den institutionaliserade inkomspolitikens var en expansiv fullsysselsättningspolitik möjlig utan att man framkallade kapitalflykt och spekulationer mot schillingen. Men yttre restriktioner har ändå tvingat fram anpassningar. Skattepolitiken stramades upp med årligen minskade underskott alltsedan 1979.¹³⁹ Trots sina utmärkta exportresultat har Österrike behållit sitt klassiska underskott i handelsbalansen, motverkat av turistintäkterna. Den totala bytesbalansen har ofta gått med underskott, och efter en ny djupdykning 1983, som försvårades av kapitalutflöde inför en ny beskattning av ränteinkomster, antogs 1984 en allmänt restriktiv politik. Den orsakade en nedgång i konsumenternas reella

^{134a} OECDs granskare av Sverige var rätt imponerade, se OECD, Suède, februari 1984, sid 50 ff. Regeringens perspektiv och planer kan studeras i *Regeringens budgetförslag. 1984/85. Sammanfattning*, Stockholm, Finansdepartementet.

¹³⁵ OECD, *Austria*, februari 1982, sid 37f; *Economic Outlook*, sid 51.

¹³⁶ På 1980-talet har exporttillväxten saktat av något men är fortfarande påtagligt högre än genomsnittet för OECD, och EG.

¹³⁷ OECD, *Economic Outlook*, 35, sid 127f.

¹³⁸ OECD, *Suède*, februari 1984, sid 19.

¹³⁹ OECD, *Austria*, a, sid 33.

köpkraft, som troligen återställs 1985.¹⁴⁰ Arbetslösheten har förutsagts öka något men kommer att stanna kvar under den i länderna med medelhög arbetslöshet och troligen minska något 1985.¹⁴¹

I alla länderna har yttre restriktioner nödvändiggjort anpassningsåtgärder. Dessa anpassningar har hittills varit framgångsrika i alla fem fallen. De har inte blivit del av någon cykel med tvära omkastningar, och de har genomförts utan stora sociala splittringar och konflikter. Det verkar föga meningsfullt att sammanföra de skilda anpassningssätten under den gemensamma rubriken ”korporatism”. I tre av de fem länderna har en centraliserad inkomstpolitik spelat en viktig roll i anpassningarna, men varken i Japan eller Schweiz har någon sådan förekommit. De senare har båda haft decentraliserade metoder att fastställa lönerna. Och även inkomstpolitikens former varierar avsevärt, från det allomfattande ”socialpartnerskapet” i Österrike till de lagfästa statliga ingripandena i Norge och den informella svenska samordningen mellan arbetsmarknadens organisationer som noga vaktar sitt oberoende.

Det direkta sättet att anpassa sig till restriktionerna har varit mycket skiftande. Schweiz och Sverige utgör extremerna. I det förra fallet skedde en intern omställning av ekonomin, vilken trots drastiskt ökade kostnader, mest på grund av valutauppskrivningen, möjliggjorde en erövring av nya marknader. Bortsett från vissa transnationella bolag – Sverige har till exempel, ensamt bland de mindre länderna, två lönsamma bilindustrier – höll det svenska kapitalet på att tappa på krisens världsmarknad. I den svenska debatten har detta i hög grad förklarats med de i mitten av sjuttioalet ökade arbetskostnaderna, men de schweiziska erfarenheterna visar att det lika mycket kan ses som följderna av företagets eget misslyckande. För den svenska exportindustrin framstod den nya socialdemokratiska regeringen 1982 som en räddande ängel med en konkurrenshöjande devalvering om 16 procent.¹⁴² De smidiga ledarna av de österrikiska statsföretagen, de djärvt moderniserande japanska traditionalisterna och de nya norska oljemännen manövrerade framgångsrikt någonstans mellan de schweiziska högkostnads- och de devalverande svenska lågkostnadskonkurrenterna.

Bakom dessa variationer tycks det ha funnits två gemensamma, säkert sammanhängande, viktiga mönster. Det ena är en anmärkningsvärd nationell enhet kring en uppsättning konkreta politiska prioriteringar. Den fulla sysselsättningen hör till de senare, men bortsett från det varierar innehållet i denna nationella enhet. För det andra och till stor del på grund av det första mönstret tycks det i framgångsländerna hos alla viktiga ekonomiska aktörer finnas starka förväntningar om en rätt långsiktig kontinuitet i regeringspolitikens grundinriktning, något som tenderar att förhindra självuppfyllande spekulationer i politiska bakslag och omläggningar. Detta ökar trovärdigheten hos de politiska åtgärderna och gör anpassningsingreppen mer effektiva.

III.9 Vägar till hög arbetslöshet

Att sortera misslyckandena

Först och främst kan det behövas ett klagande av vad ”misslyckande” innebär. Ur ett arbetarperspektiv är arbetslöshet uppenbarligen ett uttryck för politiskt och ekonomiskt misslyckande. Så är det även ur ett perspektiv kring vilket det råder ett brett samförstånd i Japan, Schweiz, Sverige, Norge och Österrike. Utan att förneka vare sig mina sociopolitiska sympatier eller min

¹⁴⁰ OECD, *Economic Outlook*, 35, sid 114, och 36, sid 128

¹⁴¹ Ibid, 35, sid 33, och 36, sid 128.

¹⁴² De som först etablerade Sveriges valutapolitiska oberoende genom att hösten 1977 lämna den europeiska ”valutaormen” var den borgerliga regeringen, som hårt angreps av socialdemokraterna för detta. Se G. Bohman, *Maktskiftet*, Stockholm, Bonniers, 1984, sid 394f. Inte så konstigt att det krävs rätt mycket humor för att syssla med seriös politisk historia utan att bli en fullständig cyniker.

nationella tillhörighet vill jag här inte definiera misslyckande i specifikt klassmässiga eller nationella termer. Det är i första hand fråga om en metodologisk princip. Jag tror det finns en ytterst fruktbar kreativitetspotential att utnyttja i den medvetna spänningen mellan politiskt engagemang och förskrivnenhet åt vetenskaplig objektivitet, och mellan nationell rotfasthet och komparativistisk internationalism.¹⁴³

Men begreppet misslyckande är inte fullt så enkelt. I och med att det finns viktiga politiska och teoretiska krafter för vilka ett visst mått av arbetslöshet *inte* är någon indikator på misslyckande, kan den ibland även diskret betraktas som ett uttryck för framgång. Den senkeynesianska föreställningen om en kompromiss mellan inflation och arbetslöshet, grafiskt formulerad i Philipskurvan, spreds allmänt just före krisen. Och de monetaristiska ekonomerna och ideologerna, viktiga rådgivare till Thatcher och Reagan, accepterade åtminstone kortsiktigt denna föreställning om kompromiss och gav helt uttalad prioritet åt kampen mot inflationen, varigenom de underförstod och ibland sade klart ut att en ökad arbetslöshet kunde ingå i en ekonomisk framgång, det vill säga ett nedbringande av inflationen.

Vidare har, i mer oförtäckta klasstermer, en hög arbetslöshet ur ett borgerligt perspektiv inte sällan betraktats som ett medel att pressa tillbaka arbetarklassens och fackföreningarnas makt. Sådana åsikter kan påträffas inte bara i Thatchers och Reagans beryktade högerläger. Sålunda kunde man på hösten 1981, när arbetslösheten började stiga dramatiskt i det vidsynta, just sekulariserade Holland, höra akademiska röster som uttalade att "en ljuspunkt i vår ekonomi ... tycks vara att en starkt växande arbetslöshet får arbetarnas strejkbenägenhet och därmed de fackliga ledarnas makt att minska".¹⁴⁴ För att fullt kunna uppskatta denna professorliga visdom bör läsaren veta att Holland har bland de lägsta strejkkvoterna i världen, bland de utvecklade kapitalistiska länderna överträffat endast av Schweiz och Österrike, och att landets fackliga ledare måste tillhöra de minst kravfulla i världen – ja, med sin uttalade anslutning till lönesänkningar som en utväg ur krisen (se vidare nedan) har de antagligen ingen efter sig.

Å andra sidan ligger en envis massarbetslöshet inte i flertalet kapitalsektors intresse, och ingen högerregering yvs över sina höga arbetslöshetssiffror. Tvärtom vill till och med Thatcher-regeringen ge oss budskapet att den syftar till andra förhållanden på arbetsmarknaden än den rådande arbetslösheten.¹⁴⁵ Och Reagan har velat betona att hans regering minskat arbetslösheten.¹⁴⁶ Han har naturligtvis inte varit särskilt angelägen att berätta att arbetslösheten i november 1984 fortfarande var högre än 1980, även om den var lägre än i vårdalen 1982.

Så vid en viss gräns i fråga om mängd och varaktighet tycks arbetslöshet rätt generellt betraktas som ett mer eller mindre allvarligt misslyckande och dess minskning som en politisk framgång. Men var gränsen går är oklart. Och framför allt har vi sett på tal om Danmark, Finland, Frankrike och Västtyskland att länder med regeringar, som betonar att de bekymrar sig mer för arbetslösheten än vad oppositionen gör, även de slår in på vägar som leder till hög arbetslöshet.

Innan vi försöker ge ett mått på misslyckandena bör vi även betrakta sammanhanget av tryck och

¹⁴³ Karl Marx och Max Weber har båda, på skilda sätt, lärt mig detta.

¹⁴⁴ Ni har lyssnat till professorn och doktorn A. van Doorn, en av de mindre stjärnorna inom holländsk ekonomivetenskap, som uttalar sig i *Elseviers Weekblad*, den 19.9.1981.

¹⁴⁵ I en underhusdebatt om arbetslösheten den 6 december 1984 fann finansministern, Nigel Lawson, det nödvändigt att uttrycka "mycket stor oro" över arbetslöshetstalet, vilket emellertid kunde nedbringas bara med hjälp av löneminskningar. *The Guardian*, den 7.12.1984, sid 7.

¹⁴⁶ Även i den lugnare eftervalsatmosfären framhävde Reagan i en summering av sin inrikespolitik: "Vi började med att minska storleken på regeringen. Vi började med att skapa skattemässiga incitament som kunde alstra ekonomisk tillväxt och minska arbetslösheten." *Time*, den 19.11.1984, sid 20.

struktur, och USA är mindre överraskande med tanke på parametrarna och regeringens inriktning. Men i absoluta termer måste den belgiska statens och kapitalismens prestationer betraktas som ett klart misslyckande, med tanke på att landet har det högsta arbetslöshetstalet i något utvecklat kapitalistiskt land.

Det kan här vara legitimt att ställa frågan hur länderna med låg arbetslöshet har klarat sig i tabellens termer av tryck och restriktioner. Svaret blir följande. Österrike: medelstarkt lågt tryck, starka restriktioner. Japan: medel-starkt tryck, svaga restriktioner. Norge: starkt tryck och svaga restriktioner. Sverige: lågt tryck och starka restriktioner. Schweiz: tryck, svaga restriktioner. Ett grovt additivt index (som går från 2 till 6) ger länderna med låg arbetslöshet ett medeltal av 3.6 och de övriga 4.2. Men ser vi till de enskilda länderna motsvarar Österrike Australien, Finland och Italien, Sverige motsvarar Belgien och Frankrike, Norge står inför en liknande situation som Holland och USA medan Japan inte har någon egentlig motsvarighet. Schweiz hade tillsammans med England den lättaste situationen i början av åttiotalet. Det är tydligt att man måste ta till andra faktorer än demografiskt tryck och internationella ekonomiska restriktioner för att förklara skillnaderna mellan länderna med låg arbetslöshet och de övriga.

Vissa misslyckanden är intressantare, såväl politiskt som vetenskapligt, än andra. Thatcherismens misslyckande är det mest slående, men med tanke på de uttalade prioriteringar som den innebär är detta knappast förvånande. Det saknar emellertid inte teoretisk betydelse och bär värt vittnesbörd om att monetarismen är oförmögen att betala sina medellånga skulder. Detta framgår även klart av erfarenheterna från Chile, där inte ens inhamrandet av de friedmannska idéerna i arbetarklassen med kniven på dess strupe – en åtgärd som inte förespråkats av nobelpristagaren själv – misslyckas med att åstadkomma de utlovade resultaten. Däremot har Reaganadministrationens ”krigskeynesianism”, med ett federalt budgetunderskott om cirka 20 procent av utgifterna beskattningsåret 1984, varit mer framgångsrik.¹⁴⁸

De mest intressanta eller om man så vill förbryllande misslyckandena finns på annat håll. De är av tre slag. Ett är misslyckandena för center-vänsterregeringarna i Danmark, Frankrike och Västtyskland. Ett annat är Holland som även om det står under en högerregering tillsammans med Schweiz och Österrike tillhör en grupp länder med starkt samförståndsinriktad politik. Belgien har alltid hängt på Holland och Frankrike men är av speciellt intresse därför att det har ledningen ner i den permanenta massarbetslöshetens avgrund. För det tredje har vi fallet Italien, där sysselsättningsmisslyckandet är överraskande begränsat med tanke på den italienska ekonomins svaghet före krisen, det ringa samförståndet inom politiken och den kristdemokratiskt dominerade politiska regimen som rätt mycket påminner om dem i Belgien och Holland.

Av dessa tre kommer vi att ägna särskild uppmärksamhet åt Holland, och det inte bara för att undertecknad råkat bo där. Den generösa holländska välfärdsstaten ger viss konkret gestalt åt föreställningen, som för närvarande är så populär inom vissa sektorer av den aktuella eller förutvarande vänstern, om ”frigörelsen från arbetet”.

Halvmesyrsers otillräcklighet. Den danska vägen till arbetslöshet

Danmark är en progressiv välfärdsstat vilket kommer till uttryck i höga nivåer när det gäller sociala utgifter, offentlig sysselsättning och kvinnligt deltagande i arbetskraften. Kulturellt och politiskt ligger det också nära de båda andra skandinaviska länderna, Norge och Sverige. Ja, före andra världskriget var Danmark socialt ledande inom regionen. Att i dag finna det bland massarbetslöshetens länder är ett förbryllande fenomen som förstärks av det faktum att Danmark

¹⁴⁸ OECD, *Economic Outlook*, 35, sid 78.

under större delen av den nuvarande krisperioden har styrts av en socialdemokrati, om än beroende av centerpartier. Av det ovanstående vet vi att i Danmark den fulla sysselsättningen aldrig fick samma institutionaliserade ställning som i Norge och Sverige. Den danska staten har också alltid haft ett svagare grepp över ekonomin än vad grannländerna haft, med ingen viktigare offentlig företagsamhet och föga offentlig kontroll över kapitalmarknaden.

Den danska ekonomin gick in i krisen svagare än grannarna. Den klassiska danska exportsektorn var agrar och industriföretagsamheten var rätt småskalig, även efter 1960-talets våg av ny industrialisering. Den danska ekonomin erhöll aldrig samma mångfasetterat transnationella karaktär som den svenska verkstads- eller skogs-industrisektorn, och hade inte heller norr-männens olje- och gasinkomster från Nordsjön.

Historien om den danska krisen kan inte berättas här, och det tycks inte finnas någon definitiv undersökning att tillgå. I stället ska vi inskränka oss till att ange vissa problem och några otillräckliga reaktioner.

Danmark har varit plågat av konstanta problem med betalningsbalansen, redan före krisen 1974-1975. 1982 var det ackumulerade danska underskottet 30 procent av BNP, det högsta bland alla utvecklade kapitalistiska länder och i OECD överträffat endast av Irland.¹⁴⁹ Dessa problem, ett snabbt växande underskott inom den offentliga sektorn sedan slutet av sjuttioalet och bristen på statligt grepp över den lätttrörliga och starkt spekulativa kapitalmarknaden har lett till en högräntepolitik. Realräntan har varit långt högre än i övriga världen, med en topp på 10.6 procent 1978, en nedgång till 5.2 1980 samt sedan en uppgång till 9.1 1982 och 8.5 1983.¹⁵⁰ Under perioden 1979-1982 innebar detta en skillnad i realränta i förhållande till OECD-omgivningen med i medeltal 4.7 procent.¹⁵¹ Arbetskraftstrycket har varit något starkare i OECD-Europa, både 1973-1975 och 1979-1982, men svagare än i OECD som helhet.¹⁵²

I den danska krishistorien finns det två svarta år, 1974 och 1981. Under det förra året ökade (den icke-standardiserade) arbetslösheten hastigt från 0.9 till 3.5 procent, proportionellt sett en internationellt unik ökning.¹⁵³ Även 1981, när den danska arbetslösheten sprang från 7.0 till 9.2 procent, ledde danskarna gruppen av misslyckade efter Margaret Thatchers England, som ökade från 6.9 till 10.6.¹⁵⁴

Den första dykningen ner i avgrunden gjordes av den högerliberala Hartlingregeringen 1974. En återhållsam skattepolitik ökade arbetslösheten. Dess direkta effekt var tämligen modest även om det naturligtvis var ett anmärkningsvärt sätt att möta den stigande internationella krisen.¹⁵⁵ Viktigare var den drastiska minskningen av bostadsbyggnadssektorn, som ingick i en medveten, exportorienterad nyinriktning av den danska ekonomin.¹⁵⁶ Investeringarna i bostadsbyggandet

¹⁴⁹ OECD, *Denmark*, maj 1983, sid 11 not.

¹⁵⁰ Det økonomiske råd, *Dansk Økonomi*, Köpenhamn, Direktoratet for Statens Indkøb, december 1983, sid 28.

¹⁵¹ Beräknat från ibid, sid 70.

¹⁵² Ibid. sid 52; OECD, *Historical Statistics 1960-1980*, sid 23; OECD, *Employment Outlook*, september 1983, sid 20.

¹⁵³ 1974 ökade sålunda den danska arbetslösheten med 2.6 procentenheter mot 0.3 för OECD som helhet och 1.2 för Västtyskland som kom två i ökningsligan. Även för hela perioden 1973-1975 toppade danskarna denna de misslyckades grupp med en arbetslöshetsuppgång på 4.0 procentenheter, att jämföras med 1.9 för hela OECD och 3.6 för USA.

¹⁵⁴ OECD, *Denmark*, maj 1983, sid 9; *Economic Outlook*, 35, sid 163.

¹⁵⁵ *Dansk økonomi*, a a, sid 67.

¹⁵⁶ Jag bygger här på kvalitativa iakttagelser av min vän Gunnar Olofsson vid Köpenhamns universitets sociologiska institut.

sjönk 1974 med 24.7 procent, en unik siffra bland utvecklade kapitalistiska länder.¹⁵⁷

De följande socialdemokratiska minoritetsregeringarna har bedrivit en expansiv, keynesiansk skattepolitik, som dock ständigt motverkats av en snäv penningpolitik och höga realräntor. Sålunda tog de båda sidorna nästan ut varandra 1976. Finanspolitiken beräknades ha minskat arbetslösheten med 60 000 och den höga realräntan uppskattades ha ökat den med 57 000 personer. Sedan dess har balansen varit mer positiv, men åtgärderna har fortsatt att motverka varandra. 1983 uppskattar danska ekonometriker att finanspolitiken minskade arbetslösheten med 14.6 000 personer (5.4 procent av arbetskraften), medan den (i jämförelse med utlandet) höga realräntan ökade den med 47 000 (1.8 procent).¹⁵⁸ Cirka en tredjedel av arbetslöshetens ökning 1981 kan tillskrivas den mycket höga realräntan på 6.5 procent, 3.8 procentenheter högre än medeltalet för Danmarks internationella omgivning.¹⁵⁹ Resten kan ses som kvardröjande effekter av den danska industrins strukturella tillbakagång och de sedan 1979 drastiskt sjunkande investeringarna, särskilt inom jordbruk, bostadsbygge och offentlig sektor.¹⁶⁰

Av någon anledning steg den danska kronans värde, och tilläts stiga, mellan 1972 och 1976 vilket tillsammans med de något mer än genomsnittliga danska löneökningarna reducerade Danmarks konkurrenskraft. 1976 beräknas detta ha kostat 55 000 arbetslösa (2.2 procent av arbetskraften). Först sedan 1981 har åtgärder för internationell anpassning haft en positiv effekt på arbetslösheten.¹⁶¹

Alltför mycket ska inte göras av dessa, för sina utövare otvivelaktigt fascinerande ekonomiska övningar. Den norska valutan revalverades ännu mer mellan 1972 och 1976, med 17 procent jämfört med den danska kronans 11 och rekordsiffran 46 procent för francen i Schweiz, båda länder med låg arbetslöshet.¹⁶² Men de är tillräckliga för att visa att det inte bedrevs någon konsekvent makroekonomisk politik. Siffrornas storlek understryker dessutom regeringsåtgärdernas stora effekter på arbetslösheten.

Den offentliga sysselsättningen ökade snabbt i Danmark under krisens första period, från 23 procent av arbetskraften 1972 till 31 procent 1981.¹⁶³ Däremot fanns det inga program för offentliga investeringar och arbetsmarknadspolitiken var till alldeles övervägande del kompensatorisk och inställd på att kompensera för arbetslösheten, inte att hindra den. Cirka 85 procent av de danska arbetsmarknadsutgifterna 1979 förbrukades på kontantersättningar åt de arbetslösa, i kontrast till cirka 10 procent i Sverige.¹⁶⁴ 1981 var bara 0.7 procent av den danska arbetskraften sysselsatt i olika sysselsättningsprogram, en siffra som 1982 hade ökat till 1.4.¹⁶⁵ Den danska arbetslöshetsersättningen är troligen den mest generösa i världen och ger 90 procent av en låglönearbetares tidigare lön under två och ett halvt år, och innan den tiden går ut erbjuds varje arbetslös ett jobb (vanligen i den offentliga sektorn) för minst sju månader, varefter en 2.5-årsperiod kan börja på nytt. Liksom i Sverige och Belgien sköts arbetslöshetsförsäkringen med fonder som är kopplade till fackföreningarna, men de finansieras huvudsakligen genom offentlig

¹⁵⁷ OECD, *Historical Statistics 1960-1980*, sid 49.

¹⁵⁸ Beräknat från *Dansk økonomi*, a a, sid 52, 67 och 72.

¹⁵⁹ Ibid, sid 70 och 72.

¹⁶⁰ OECD, *Denmark*, sid 16f.

¹⁶¹ Ibid, sid 60, plus beräkningar från dansk arbetskraftsstatistik.

¹⁶² OECD, *Economic Outlook*, 35, sid 165.

¹⁶³ Nordiska arbetsmarknadsutskottet. *Den offentliga sektorns .sysselsättningsutveckling i Norden under 1970-talet*, Oslo, Nordisk Ministerråd, 1983, sid 2.

¹⁶⁴ *Arbetsmarknadsstatistisk årsbok*, Stockholm, Statistiska centralbyrån. 1983, sid 135.

¹⁶⁵ OECD, *Denmark*, sid 9.

beskattning, i motsats till i Belgien och mer i överensstämmelse med Sverige.¹⁶⁶ Men ungdomar omfattas ofta inte av arbetslöshetsförsäkringen, och 1979-1982 var det faktiskt 52 procent av de arbetslösa under 25 år som inte var försäkrade.¹⁶⁷ Även efter Arbejdstilbudsloven 1981 är antalet personer anställda i speciella sysselsättningsprogram mindre än hälften av den svenska maximsiffran. I Danmark var det 1.7 procent av arbetskraften 1982 och 1.0 procent 1981.¹⁶⁸

Frankrike: en upprepning

Bortsett från fascismen – vilken under sin storhetstid förvisso inte var något sidofenomen – finns det i Europa en rad paralleller mellan kriserna 1975 och på trettioalet, och de blir så mycket mer slående för att de i huvudsak är implicita och omedvetna. Det gäller inte bara den allmänna utvecklingen, där som i England ett splittrat och demoraliserat labourparti ger vika för ett stabilt torystyre (även om likheterna mellan å ena sidan McDonald och Snowden och å andra sidan Wilson-Callaghan-Healey uppenbarligen inte kan dras alltför snävt om man är ute i andra syften än förenklad agitation), utan även när det gäller handlingsinriktningar och politiska händelseförlopp. Hårdvaluta, internationell anpassningspolitik under en katolsk affärsman/premiärminister i 1980-talets Holland, hårdvalutapolitik (guldmyntfot), internationell anpassning under en kalvinistisk affärsman/premiärminister på 1930-talet. Huvudvikt vid budgetbalans och statsskuld i det förfascistiska Tyskland och det efter-fascistiska Västtyskland. Snäv penningpolitik plus samförstånd om en på den infödda befolkningen inriktad sysselsättningspolitik i 30-talets och 80-talets Schweiz. Strid om den kompensatoriska sysselsättningspolitiken kontanterättning åt arbetslösa – i det tidiga trettioalets försocialdemokratiska Sverige liksom i det eftersocialdemokratiska under perioden 1976-1982. Arbetstidsförkortning som facklig huvudstrategi mot arbetslösheten på den europeiska kontinenten i början av 1930-talet och på 1980-talet, bemött med samma skepsis av svenska fackliga ledare nu som då.

Ingenstans är denna upprepning av trettioalet mer slående än i Frankrike. 1936 lovade folkfrontsregeringen under Léon Blum att minska arbetslösheten genom att reducera arbetstiden och stimulera folkets konsumtion samt att bibehålla francens värde, tvärtemot de förtroliga råden till Blum från utländska vänsterekonomer som Hugh Dalton och Gunnar Myrdal.¹⁶⁹ Folkfronten slutade i skärpt ekonomisk kris, framtvingad devalvering, inre splittring och demoralisering. Mitterandregimens utveckling är i grunden lika, minus arbetarupproren genom vågen av fabriksockupationer i juni 1936.

Mitterand kom till makten huvudsakligen genom en kampanj som riktades mot arbetslösheten.¹⁷⁰ Det följde en våg av sociala trygghetsreformer, en keynesiansk *relance*, nationaliseringar och en arbetslagstiftning (*les lois Auroux*), som var långtgående med franska mått men som inte riktigt motsvarade sjuttioalets socialdemokratiska lagstiftning i Norden.¹⁷¹ De offentliga transfere-

¹⁶⁶ Om Danmark, samt för jämförelser med Sverige och vissa andra länder, se P. Kampmann & J. Elm Larsen, *Dagpengereformen*, Köpenhamn. Sociologisk Institut, 1984. Om Europeiska gemenskapen som helhet se Commission on the European Community, *Vergleichende Darstellung der Systeme der sozialen Sicherheit*, tolfte upplagan, Bryssel 1982, tabell XI.

¹⁶⁷ Kampmann & Larsen, a a, sid 37.

¹⁶⁸ Ibid, sid 43, och dansk arbetskraftsstatistik.

¹⁶⁹ Ett klassiskt, strängt kritiskt arbete är här A. Sauvy, *Histoire économique de la France entre les deux guerres*, Paris, Fayard, 1965.

¹⁷⁰ Slutsats efter personlig direkt observation av Mitterandkampanjen i Paris. Den kommer även fram mycket indirekt i det märkligt redigerade *Le Monde dossiers et documents. L'élection présidentielle 26 avril-10 mai 1981*, Paris 1981, som mer intresserar sig för Pravdas kommentarer än Mitterands affischer. Se dock sid 81.

¹⁷¹ Jfr min ”The Prospects of labour and the Transformation of Advanced Capitalism”, *New Left Review*, 145 (maj-juni 1984), sid 16f.

ringarna till hushållen ökade med 5.8 procent 1981 och 7.5 procent 1982 i reella tal. Hushållens disponibla realinkomster ökade med 3.2 procent 1981 och 3.1 procent 1982.¹⁷²

Även en minskning av arbetstiden annonserades, denna gång till 35 timmar i veckan även om endast 39 timmar materialiserades på hösten 1981, utan motsvarande löneminskning. Den offentliga sektorn expanderade, inte bara genom nationalisering av privata företag utan även genom utbyggnad av den offentliga servicen. Mellan 1975 och 1980 var den årliga sysselsättningsökningen inom icke marknadsförda tjänster 1.1 procent, 1981 0.7 procent, 1982 1.7 och åter 1.1 procent 1983.¹⁷³

De franska socialdemokraterna tycks ha satsat på en amerikansk konjunkturuppgång 1982, men denna visade sig bli en amerikansk och internationell vågdal med en cyklisk uppgång först 1984. Den uppdrivna franska efterfrågan drog till sig import från utlandet och det växande trycket mot betalningsbalansen framtvingade tre devalveringar – i oktober 1981, juni 1982 och mars 1983. Därefter slog regeringen till bromsarna på efterfrågan och 1983 sjönk hushållens disponibla realinkomst med 0.3 procent. Bör vi av detta dra slutsatsen antingen att Mitterand helt enkelt hade otur – med det franska presidentvalets läge i den internationella konjunkturcykeln – eller att ”keynesianism i ett land” är omöjlig? Eller att ”Keynes plus investeringskontroll” är det verkliga alternativet, eller omvänt att detta perspektiv – som det även talades om i den franska vänstern – också har visat sig misslyckat?¹⁷⁴

I själva verket framstår inte frågorna som så klara och enkla. Å ena sidan har länderna med låg arbetslöshet visat att en mycket bredare politisk repertoar är möjlig, att de termer i vilka den allmänna vänster- såväl som högerdiskussionen förs är snöpta. För det andra måste den faktiska linje som drivs i Frankrike analyseras utifrån sin plats i den existerande politiska repertoaren inför de aktuella restriktionerna.¹⁷⁵

Liksom 1936 hade 1981 års franska vänster tre grundidéer om vad som borde göras med krisen, alla felaktiga och kända för att vara – eller försiktigare uttryckt, för att ha varit – felaktiga eller icke-fungerande: kortsiktig stimulans av den privata konsumtionen, arbetstidsförkortning och försvar av en hård valuta.

Att de internationella ekonomiska restriktionerna på en fransk vänsterregering skulle bli starka kunde förutses, och att de ytterligare skulle förstärkas av det franska kapitalets politiska känslighet. Det fanns ett underskott i Frankrikes bytesbalans med övriga världen redan 1980,¹⁷⁶ och den franska industrin hade börjat förlora marknadsandelar i utlandet i mitten av 1979.¹⁷⁷ Inflationen var 1979 6.1 procent högre i Frankrike än i Västtyskland, till vars valuta den franska francen var knuten genom Europeiska monetära unionen, och 1980 var den 7.2 procent högre.¹⁷⁸ Sedan årsskiftet 1979/1980 fanns det en allt större klyfta mellan inflationen i Frankrike och det

¹⁷² OECD, *France*, juli 1984, sid 19 (konsumtprisindex, här använt för beräkning av realvärdet hos de mottagna överföringarna) och 25. Detta nummer av OECDs ekonomiska översikter ligger över den normala, höga nivån.

¹⁷³ OECD, *France*, juli 1984, sid 26.

¹⁷⁴ Det är i sådana ordalag som de franska erfarenheterna diskuteras i en välinformerad och välbalanserad artikel av George Ross & Jane Jenson, ”French Socialism in Crisis”, *Studies in Political Economy*, 11 (sommaren 1983). Så vitt jag vet är det den bästa kortare översikten på engelska av Mitterandregimens första år.

¹⁷⁵ En utmärkt grund för en sådan analys är Alain Lipietz lysande bok *LAudace ou l'enlissement*. Paris, La Découverte, 1984.

¹⁷⁶ OECD, *Economic Outlook*, 35, sid 164.

¹⁷⁷ OECD, *France*, juli 1984, sid 35.

¹⁷⁸ OECD, *Economic Outlook*, 35, sid 162.

sjunkande inflationsmedeltalet för de femton största OECD-länderna.¹⁷⁹

Att mot denna bakgrund välja att *samtidigt* stimulera den privata konsumtionen och upprätthålla francens växelkurs tycks ha varit dömt att misslyckas. I stället för att pröva en konkurrensfrämjande devalvering – som givetvis hade sina risker – valde den franska regeringen att försvara francens existerande värde, mot omöjliga odds. Den följande raden av devalveringar kom som framtvingade sistaminutenanpassningar, som nästan omedelbart undergrävdes genom en fortsatt stark inflation.¹⁸⁰ I detta försvar ingick en hög ränta, och realräntan (det vill säga den nominella med avdrag för inflationen) steg till en höjdpunkt av cirka 7 procent i mitten av 1981.¹⁸¹ Hög ränta minskar lusten till investeringar, och trots den statliga expansionen minskade de totala franska investeringarna med 1.4 procent 1981.¹⁸²

Mitterandregeringens korta tålamod med expansionspolitiken är också anmärkningsvärt. I mars 1983 var det hela över. Skälet till denna förändring måste ses som mer politiskt än ekonomiskt, i den meningen att den franska ekonomiska marginalen för expansionistiska manövrer då var större än i många andra utvecklade kapitalistiska länder. I mars 1983 tillkännagav Mitterand att underskottet i de offentliga finanserna inte skulle få överstiga 3 procent av BNP.¹⁸³ Detta tillkännagivande måste bedömas i ljuset av det faktum att det franska underskottet 1982 var 2.6 procent och det genomsnittliga för de sju stora OECD-ekonomierna 4.0. Åtminstone enligt OECD-statistiken kunde inte Mitterand hålla detta löfte, trots att han verkligen försökte. Det franska underskottet växte till 3.2 procent 1983 och 3.5 1984. 1983 var genomsnittet för de ”sju stora” 4.1 och 1984 3.4 procent.¹⁸⁴ Statsskulden är i Frankrike mycket mindre än i något annat av de större OECD-länderna: 32.4 procent av BNP 1983 mot ett genomsnitt för de sju länderna av 50.5.¹⁸⁵

I september 1983 lovade den franska presidenten att 1985 skulle skatter och sociala avgifter sänkas med 1 procent av BNP, vilket utifrån den satta gränsen för underskottet innebar nedskärningar i de offentliga utgifterna. Detta projekt kom till fullt uttryck i 1985 års budget som framlades i september 1984. Med detta perspektiv presenterade ekonomiminister Bérégovo en budget som var ”varken reflationistisk eller deflatorisk”, vid en tidpunkt då arbetslösheten i Frankrike låg över 9 procent.¹⁸⁶ Mellan 1980 och 1983 ökade de franska skatterna och obligatoriska sociala avgifterna från 42.6 till 44.1 procent av BNP eller med 1.5 procentenheter. I Thatchers England ökade de skatter som inte kom från Nordsjöljan från 34.5 procent beskattningsåret 1978/ 1979 till 38.5 procent 1983/1984. Om med andra ord Mitterand kan uppnå sitt beskattningsmål för 1985 kommer han att bli en mycket mer framgångsrik skattenedskärare än mrs Thatcher under de fyra första åren av hennes regering.¹⁸⁷

Arbetsmarknadspolitiken var föga avancerad i Frankrike före krisen, och en EG-studie från 1977 sätter i detta avseende Frankrikes politik och institutioner på detta område klart efter de västtyska

¹⁷⁹ OECD, *France*, sid 20.

¹⁸⁰ Se vidare Lipietz, a a, sid 198ff. Lipietz har beräknat att francen i juni 1981 var övervärderad med cirka 16 procent i förhållande till den västtyska marken.

¹⁸¹ OECD, *France*, sid 12.

¹⁸² Beräkningar från ibid, sid 66.

¹⁸³ Ross & Jensen, a a, sid 91.

¹⁸⁴ OECD. *Economic Outlook*, 35, sid 27.

¹⁸⁵ Ibid, sid 29.

¹⁸⁶ Citat från *Financial Times*, den 13.9.1984, sid 1.

¹⁸⁷ Den franska siffran 1980 från *Le Monde*, *Bilan économique et social 1983*, Paris, bilaga till *Dossiers et Documents du Monde*, januari 1984, sid 48. Siffrorna för 1981-1983 är från OECD. *France*, juli 1984, sid 15. De brittiska är från *Financial Times*, den 14.3.1984, sid 20.

och engelska motsvarigheterna.¹⁸⁸ Från 1977 inleddes en aktivare politik för att motverka arbetslösheten, men nettoeffekterna tycks ha varit rätt små.¹⁸⁹ Den arbetsmarknadspolitik som fanns var i huvudsak kompensatorisk, kompenserande för arbetslöshet. 1980 stod enbart kostnaderna för arbetslöshetsersättning för 54 procent av vad som kan betraktas som de totala franska arbetsmarknadspolitiska utgifterna. Tillsammans med kostnaderna för förtidspensionering uppgick de till 72 procent.¹⁹⁰

Arbetsmarknadstrycket på Mitterands regering har varit relativt svagt. Arbetskraften ökade med 0.4 procent 1981 och 0.8 procent 1982. En sänkning av den ordinarie pensionsåldern och en utbredd förtidspensionering minskade 1983 den franska arbetskraften med 0.5 procent.¹⁹¹ De mer aktiva sysselsättningsåtgärderna har trappats upp men ligger fortfarande långt under den nordiska nivån. Enligt officiella franska siffror omfattade sysselsättningsbevarande åtgärder och särskilda utbildningsprogram 0.7 procent av arbetskraften 1981, 1.1 procent 1982 och 1.2 procent 1983.¹⁹² I korthet kan den rådande höga arbetslösheten i Frankrike varken betraktas som ett vänsterkeynesianskt misslyckande eller ett bevis för omöjligheten av en viss politik i ett enda land. Det är först och främst genom sin egen motsägelsefulla politik som Mitterandregeringen har misslyckats med att hålla arbetslösheten nere. Att förklara denna speciella form av inre motsättningar och abrupta politiska omsvängningar skulle kräva en särskild analys av den moderna franska socio-politiska historien. Den uppgiften ligger utom ramen för denna undersökning. Men så mycket är klart, att huvudskälet till den eländiga franska sysselsättningsutvecklingen 1981-1984 måste sökas i historiskt institutionaliserade politiska mönster och inte i vare sig ekonomisk teori eller internationellt beroende.

Västtyskland: en stark ekonomis och en stark socialdemokratis väg till arbetslöshet

Västtyskland lämnade fullsysselsättningsklubben 1975 när det OECD-standardiserade arbetslöshetstalet steg från 1.6 till 3.6 procent. Enligt åttiotalets devalverade kriterier var det inte särskilt högt, men det visade sig vara en viktig vändpunkt som innebar att Västtyskland för åtminstone femton år framåt (att döma av tillgängliga prognoser) och kanske för alltid slog upp sällskapet med Japan, Norge, Schweiz, Sverige och Österrike. Detta tyska utträde var knappast väntat, varken utifrån styrkan hos den västtyska ekonomin eller från landets socialdemokratiskt dominerade regering.

Det är dock sant att tendenser till ett ekonomiskt avsaktande hade blivit synliga strax före krisen. Västtysklands tillväxtsiffror 1971-1973 var lägre än genomsnittet för EG, OECD och de "sju stora". 1974 klarade sig den västtyska tillväxten bättre än för de sju stora som grupp men sämre än för EG och OECD som helhet. 1975 låg förbundsrepubliken under ovannämnda medeltal men 1976 över alla, samtidigt som arbetslösheten steg. Under perioden 1974-1982 har den västtyska ekonomin vuxit med i snitt 1.7 procent om året mot 1.9 för EG, 1.6 för de sju stora och 1.4 för

¹⁸⁸ Commission des Communautés Européennes, *Analyse comparative des instruments de la politique de l'emploi dans certains pays membres*. Bryssel och Luxemburg, 1977, sid 34ff.

¹⁸⁹ G. Kühlenwind, "Die Beschäftigungspolitik Frankreichs", *Mitteilungen aus der Arbeitsmarkts- und Berufsforschung*, 3, 1982, sid 295-299; G. Bruche & B. Casey, "Arbeitsmarktpolitik unter Stagflationsbedingungen", *MittAB*, a a, 3, 1982, sid 240 och 242.

¹⁹⁰ Beräknat från Kühlenwind, a a, sid 295.

¹⁹¹ OECD, *France*, juli 1984, sid 26f.

¹⁹² Beräknat från J. Ralite, "L'efficacité des aides publiques pour l'emploi", *Economie et Politique*, juli-augusti 1984, sid 23 (antalet berörda personer), och OECD, *France*, sid 26 och 69 (arbetskraften). När texten skrevs, innan kommunisterna tågade ut, var Ralite arbetsminister. OECD uppskattar effekterna av dessa åtgärder som något lägre, ibid, sid 18.

Sverige.¹⁹³ I de internationella ekonomiska relationerna förblev Västtyskland starkt: 1974 års Västtyskland var efter Holland det enda OECD-land som hade ett betydande överskott i bytesbalansen, och tillsammans med USA, Holland och Schweiz var man det enda landet med överskott både 1974 och 1975.¹⁹⁴

De internationella restriktionerna var alltså små. Inte heller arbetskraftstrycket var stort. 1973 ökade den västtyska arbetskraften med 0.3 procent, att jämföra med ett medeltal för EG om 0.9 och för OECD om 1.8. 1974 minskade det västtyska utbudet av arbetskraft med 0.7 procent, till och med mer än i Schweiz, medan i EG och OECD arbetskraften växte med 0.3 respektive 1.3 procent. I huvudsak på grund av en politik riktad mot de utländska arbetarna minskade den västtyska arbetskraften med ytterligare 1.5 procent, mycket mindre än i Schweiz (-5.0) men annars utan något motstycke (EG hade en ökning med 0.2 och OECD som helhet med 0.8 procent).¹⁹⁵

Inte heller politisk vilja, resurser och åtgärder saknades. Västtyskland regerades av en socialdemokratiskt dominerad koalition som var inriktad på sociala reformer, keynesiansk ekonomisk styrning och full sysselsättning. Den ”stora koalitionen” mellan socialdemokrater och kristdemokrater 1966-1969 hade efterlämnat två viktiga politiska resurser, nämligen en senkommen men framgångsrik erfarenhet av en keynesiansk krispolitik samt en institutionaliserad arbetsmarknadspolitik (genom lagen om sysselsättningsstimulans från 1969) som då inte hade någon konkurrent utanför Sverige.

Dessa resurser sattes faktiskt också in. Åtgärderna inom federala och andra offentliga sektorer gick i samma, expansiva riktning vilket ökade det totala statliga utgiftsunderskottet från 1.3 procent av BNP 1974 till 5.7 procent 1975.¹⁹⁶ Aktiva arbetsmarknadsåtgärder med speciella sysselsättnings- och utbildningsprogram och framför allt subventionerat korttids- och vinterarbete sattes in och omfattade 1975 2.5 procent av arbetskraften, räknat på årsbasis. Den siffran var då till och med högre än den svenska.¹⁹⁷ Det faktiska resultatet i form av minskad arbetslöshet var dock mindre i Västtyskland än i Sverige på grund av den begränsade effekten av subventionerna till korttids- och vinterarbetet, 1.6 procent av arbetskraften i Västtyskland mot 2.5 procent i Sverige 1975. Och medan 1975 var ett år med maximala arbetsmarknadspolitiska ansträngningar i Västtyskland (reduktionseffekten på arbetslösheten växlade från 1976 till 1980 mellan 1.2 och 1.4 procent), var det i Sverige ett år av relativ dämpning från nettoeffekterna 3.3 procent 1973 och 2.9 procent 1974 och före de skärpta ansträngningarna 1978 och 1979 som reducerade arbetslösheten med 3.9 respektive 4.0 procent.¹⁹⁸

Varför det? Det omedelbara ansvaret kan helt klart placeras hos riksbanken (Bundesbank), som enligt både stadgar och praxis har mycket större självständighet visavi regeringen än riksbankerna i de dåvarande full-sysselsättningsländerna, med möjligt undantag för Schweiz. Bundesbank ansvarade för hela arsenalen av penningpolitiska åtgärder, som sedan växelkurserna börjat flyta i

¹⁹³ OECD, *Economic Outlook*, 35, sid 152 och 163.

¹⁹⁴ Ibid, sid 156.

¹⁹⁵ OECD, *Historical Statistics 1960-1980*, sid 23.

¹⁹⁶ F. Scharpf, ”Economic and Institutional Constraints of Full Employment Strategies: Sweden, Austria and West Germany (1973-1982)”, Science Center Berlin, IIM/LMP 83-20, sid 50.

¹⁹⁷ G Schmid, ”Die Entwicklung der Arbeitsmarktpolitik in Schweden und in der Bundesrepublik”, i F. Scharpf m fl (red), *Aktive Arbeitsmarktpolitik*, a a, sid 56. Enligt Schmid omfattade de svenska arbetsmarknadsåtgärderna 2.25 procent av arbetskraften mot 2.54 i det tyska fallet. Svenska experter ger en svensk siffra under 2.1 procent av arbetskraften. *Arbetsmarknadspolitik under omprövning*, a a, sid 71 (beräkningar).

¹⁹⁸ G. Schmid, a a, sid 57. För en bred internationell jämförelse, menutan Schmidts beräkningar av arbetslöshetsreducerande effekter, se G. Bruche & B. Casey, ”Arbeitsmarktpolitik unter Stagflationsbedingungen”, a a.

mars 1973 fått en växande marginal att verka inom. Detta utrymme utnyttjade banken från sommaren 1974 till att driva en konsekvent restriktiv politik som gick stick i stäv med regeringens finans- och arbetsmarknadspolitik.¹⁹⁹ Det konkreta uttrycket för den västtyska förbundsbankens politik var att både kort och lång realränta 1974 och 1975 var högre i Västtyskland än i något annat utvecklat kapitalistiskt land.²⁰⁰ Resultatet av denna politik märktes mest direkt på investeringarna (bruttobildningen av fast kapital) som i Västtyskland sjönk med 3.5 procentenheter av BNP mellan 1973 och 1975 mot 1.9 i de sju stora länderna, 2.5 i EG och 1.8 i OECD.²⁰¹

Denna restriktiva hållning hos den västtyska förbundsbanken måste bedömas mot bakgrund av följande tre faktakomplex. För det första var D-marken stark och det fanns som vi noterat ovan ett överskott i den västtyska betalningsbalansen, ett mycket sällsynt fenomen i icke-Opec-länder under de åren. För det andra var med den tidens internationella standard den västtyska inflationen mycket låg. 1973 låg den på 6.9 procent och var därmed lägre än i alla OECD-länder utom Luxemburg (6.1), USA (6.2) och Sverige (6.7). Både 1974 och 1975 var inflationen i Västtyskland lägre än i alla andra OECD-länder.²⁰² För det tredje minskar en hög realränta lusten till verkliga investeringar, och den tyska investeringskvoten hade, om än från en hög nivå, sedan 1971 sjunkit till ett värde under genomsnittet för de sju stora, EG och OECD 1974.²⁰³

Utan att kunna utforska tankarna hos de styrande i den västtyska riksbanken kan vi dra slutsatsen att a) deras politik var ett fritt val som inte dikterades av någon ekonomisk nödvändighet (det vill säga av några akuta ekonomiska restriktioner), och b) att deras åtgärder var det som mest låg bakom den växande arbetslösheten i Västtyskland. Åtminstone en central västtysk institution hade andra prioriteringar än den fulla sysselsättningen.

Vad koalitionen av socialdemokrater och liberaler hade kunnat göra mot förbundsbanken om de hade försökt vet jag inte. Vad som är bekant är emellertid att denna regering inte bedrev någon konsekvent politik för full sysselsättning under resten av sin existens. Bristande institutionalisering av engagemanget för full sysselsättning ledde till ryckiga politiska åtgärder som ”skapade osäkerhet, fick företagen att tro att åtgärderna endast var tillfälliga och inte något som man behövde anpassa sig till”.²⁰⁴ Den nya nedgången 1981-1982 möttes av regeringen med en deflatorisk finanspolitik. Cykliskt justerat minskade regeringen sitt budgetunderskott med 0.2 procent av BNP 1981 och 1.5 procent 1982, det senare produkten av ett uttalat uppstramningsprogram, Operation 82, som inleddes i januari 1982.²⁰⁵ En del av bakgrunden var att Västtyskland 1979-1981 hade fått en negativ betalningsbalans med världen i övrigt, inte allvarlig med internationella mått men förvärrad 1982 genom negativa långsiktiga kapitalrörelser (utlandsinvesteringar), medan bytesbalansen återgått till plus.²⁰⁶ 1981-1982 genomfördes nedskärningar och striktare tillämpningsregler inom arbetslöshetspolitiken.²⁰⁷ När allt kommer omkring hade den tyska arbetsmarknadspolitikerna hela tiden varit i huvudsak kompensatorisk, och kontantersättningarna

¹⁹⁹ Historien berättas av Scharpf, a a, sid 28-33, och av K. H. Hennings, ”West Germany”, i A. Boltho (red), *European Economy*, Oxford, Oxford University Press, 1982, sid 494.

²⁰⁰ OECD, *Historical Statistics 1960-1980*, sid 93f.

²⁰¹ OECD, *Economic Outlook*, 35, sid 154.

²⁰² Ibid, sid 161.

²⁰³ Ibid, sid 154.

²⁰⁴ Hennings, i Boltho, a a, sid 494f.

²⁰⁵ OECD, *Germany*, juni 1983. sid 29 och 57.

²⁰⁶ OECD, *Economic Outlook*, 35, sid 156; *Germany*, sid 70f.

²⁰⁷ D. Webber, ”Combating or Acquiescing in Unemployment? Crisis Management in Sweden and West Germany”, *West European Politics*, 6, nr 1 (januari 1983), sid 24f och 40f.

stod 1975 för 80 procent av kostnaderna.²⁰⁸ Tillgängliga tidsordnade uppgifter visar dessutom att 1982 års konjunkturnedgång med ett arbetslöshetstal om 6.1 procent (OECD-standardiserat) möttes med en arbetsmarknadspolitik som inte var mer omfattande än den 1975.²⁰⁹ Räknar vi endast in sysselsättningsskapande (*Arbeitsbeschaffung*) och omskolningsprogram innebar 1982 års västtyska aktiva arbetsmarknadspolitik en nedtrappning jämfört med 1981, från 174 000 till 166 000 sysselsatta.²¹⁰ Det vanhedrande slutet för Helmut Schmidts regering understryks av det faktum att antalet personer anställda inom sysselsättningsskapande program under Helmut Kohl 1984 var något högre än 1982, 70 000 mot 67 000.²¹¹

Den västtyska vägen till stabilt hög arbetslöshet öppnades av förbundsbankens restriktiva politik 1974-1975, mot vilken den socialdemokratisk-liberala koalitionen planlösa regeringspolitik befanns ineffektiv, och vägen jämnades sedan genom koalitionen deflatoriska finanspolitik och nedtrappade arbetsmarknadsåtgärder 1982. Föga underligt att de tyska socialdemokraterna drabbades av nederlag. För en regering till vänster om mitten lönar det sig inte att föra en regelrätt högerpolitik. Det saknar mening.

Italienskt intermezzo

Vi har ovan sett (tabell 4) att arbetslösheten i Italien från 1974 till 1983 ökade långsammare än i andra länder med hög arbetslöshet, bortsett från USA och Finland. Dessutom var Italien tillsammans med USA det enda hög-arbetslöshetslandet där arbetslösheten ökade mindre än vad man kunnat vänta av arbetskraftstrycket och den ekonomiska tillväxten. Vi har även noterat att Italien 1984, under den socialdemokratiske premiärministern Craxi, håller på att ansluta sig till länderna med tvåsiffrig arbetslöshet. Men trots detta har den italienska ekonomin fram till mitten av 1980-talet uppvisat en anmärkningsvärd kraft, och arbetslösheten ligger fortfarande ett gott stycke under de belgiska, holländska, engelska och kanadensiska talen.

Detta resultat var knappast att vänta. Italien var sedan gammalt ett högarbetslöshetsland med 6.3 procents arbetslöshet 1972. Italien hade ett underskott i bytesbalansen på 1.8 procent av BNP.²¹² En stat med klientilistiska penningtransfereringar hade skaffat sig ett offentligt upplåningsbehov av 5.0 procent av BNP 1970, något helt unikt i den utvecklade kapitalistiska världen, och siffran hade 1974 stigit till 8.1.²¹³ Arbetskostnaderna per enhet (inom industrin) ökade i Italien snabbare än i något annat land som vi studerar under perioden 1972-1982.²¹⁴ Så varför har Italien klarat sig mycket bättre i krisen än till exempel England och Holland?

Ärligt talat kan vi inte erbjuda något mer än en hypotes till förklaring. Hypotesen är den följande. Liksom Österrike och i viss grad Finland höll Italien under 1970-talet på att komma i fatt och ansluta sig till de mest utvecklade länderna efter att tidigare ha släpat efter. I Italien sporrades denna moderniseringsprocess påtagligt av den sociala oron och arbetarrörelsens dramatiska

²⁰⁸ Beräknat från G. Schmid "Die Entwicklung der Arbeitsmarktpolitik in Schweden und in der Bundesrepublik", a a, sid 51.

²⁰⁹ Alla de åtgärder som behandlas av Schmid, a a, sid 52, har inte beaktats vid senare västtyska genomgångar. Men ser man till arbetsanskaffning och yrkesutbildningsprogram var 168 000 (på årsbasis) personer sysselsatta 1975, 166 000 1982 och 183 000 1983. Se Autorengemeinschaft, "Der Arbeitsmarkt in der Bundesrepublik Deutschland in den Jahren 1983 und 1984 – insgesamt und regional", *Mitteilungen aus der Arbeitsmarkt- und Berufsforschung*, 4, 1983, sid 344. Om subventioneringen av korttidsarbete inräknas var det statliga ingripandet på arbetsmarknaden något mindre 1982 än 1975.

²¹⁰ Ibid.

²¹¹ 1984 års siffra från *Frankfurter Allgemeine Zeitung*, den 11.10.1984, sid 13.

²¹² OECD, *Economic Outlook*, 36, sid 170 och 177.

²¹³ OECD, *Italy*, maj 1984, sid 57. Även detta är ett utmärkt nummer bland OECDs ekonomiska översikter.

²¹⁴ OECD, *Economic Outlook*, 36, sid 61.

tillväxt omkring 1970. Produktiviteten ökade starkt, profiterna låg högt trots växande arbetskraftskostnader, industrisysselsättningen förblev allmänt stabil och den förut låga servicesysselsättningen ökade över det västeuropeiska medeltalet.²¹⁵

Den stora statsföretagssektorn upprätthöll sin sysselsättning, i jämförelse med den privata på ett starkare sätt än i Österrike.²¹⁶ Liran devalverades 1973 med 15 procent mot dollarn varigenom den internationella konkurrenskraften tryggades fram till 1980.²¹⁷ Realräntan tilläts bli negativ under sjuttiotalets andra hälft.²¹⁸ De totala statsutgifterna växte språngvis 1975, 1978, 1981 och 1982, totalt med 15.9 procentenheter mellan 1973 och 1982 jämfört med EGs och OECDs medeltal om 11.1 respektive 9.2.²¹⁹ Kapitalistisk modernisering och initiativförmåga, med en stor nybildning av företag,²²⁰ många av dem med hårt pressade arbetsförhållanden, i förening med en expansiv offentlig politik men utan någon viktigare arbetsmarknadspolitik tycks ha samverkat till det oväntat hyfsade italienska resultatet. I mitten av åttioalet håller en snäv penning- och restriktiv finanspolitik på att frambringa de väntade resultaten i form av växande arbetslöshet.²²¹

Den italienska arbetslösheten har en speciell struktur som vi berörde i kapitel II. Den är huvudsakligen en ungdomsarbetslöshet som återspeglar ett föråldrat utbildningssystem som är dåligt anpassat till arbetsmarknaden och frånvaron av all verkligt aktiv arbetsmarknadspolitik. 1984 är cirka en tredjedel av den italienska ungdomen i åldern 14-24 år arbetslös, ett rekordartat misslyckande bland de utvecklade västländerna. Arbetslösheten bland de vuxna, som skyddas av starka fackföreningar och fackligt initierade skyddsåtgärder, ligger 1984 däremot på cirka 4.5 procent, vilket är lägre än i något annat land utanför de fem lågarbetslöshetsnationerna.²²²

Det är därför inte så underligt att klassanalysen och klasspolitiken för närvarande allvarligt ifrågasätts inom den italienska vänstern. Men det är en annan fråga om man kan extrapolera några legitima teoretiska och strategiska slutsatser från en speciell erfarenhet. Vad gäller arbetslösheten bekräftas återigen betydelsen av staten och dess politiska åtgärder – helt motsatt den italienska passionen för teorier om ”ostyrbarhet” – liksom deras förenlighet med en vital privatkapitalism.

III.10 Vägar till undergången

Tre länder står i en klass för sig när det gäller misslyckad sysselsättning, nämligen Belgien, England och Holland (se tabell 4).

Det brittiska labourpartiet har som vi sett ett rätt fläckat förflutet när det gäller arbetslöshet och sysselsättning, men Englands bottenplacering är ett fenomen som inträtt efter 1979. Det var då som arbetslösheten tog ett stort språng, från 5.6 (internationellt standardiserade) procent 1979 till 6.9 1980, 10.6 1981 och i skrivande stund nästan 14.²²³ Samtidigt har trycket från arbetskraften upphört med 0.0 procents ökning 1979-1982 mot 0.7 procent om året 1975-1979, vilket då även var västeuropeiskt medeltal.²²⁴ De internationella restriktionerna har lättat på åttioalet och Eng-

²¹⁵ Ibid, sid 63f; OECD, *Employment Outlook*, september 1984, sid 40; OECD, *Italy*, maj 1984, sid 52.

²¹⁶ OECD, *Italy*, sid 27.

²¹⁷ Ibid, sid 72; OECD, *Economic Outlook*, 36, sid 179; EMF's *Report on International Industrial Competitiveness* 1984, a a sid 59.

²¹⁸ OECD, *Italy*, sid 42.

²¹⁹ OECD, *Economic Outlook*, 36, sid 173.

²²⁰ OECD, *Italy*, sid 24.

²²¹ Ibid, sid 36ff; OECD, *Economic Outlook*, 36, sid 199ff

²²² OECD, *Employment Outlook*, september 1984, sid 33d.

²²³ OECD, *Employment Outlook*, 36, sid 177; *Financial Times*, den 1.2.1985.

²²⁴ OECD, *Employment Outlook*, september 1984, sid 20.

land hade 1980-1983 ett betydande överskott i bytesbalansen.²²⁵ Misslyckandet med arbetslösheten för den mest doktrinärt högerinriktade regeringen i något demokratiskt kapitalistiskt land kan knappast ha varit mer spektakulärt. Det är emellertid så tydligt att ett samhälle och en ekonomi med full sysselsättning och fullt deltagande inte är målet för mrs Thatcher och hennes trogna tjänare, att en uppräknig av den nuvarande engelska regimens sysselsättningsdestruktiva åtgärder måste ses som banal enligt den internationella samhällsvetenskapens mått. ”Thatcherismen” är ett problem för den politiska strategin, inte för den politiska ekonomin eller ekonomiska politiken.

Belgisk förstämning

Som vi noterade i avsnitt 1.6 ovan har den belgiska arbetslöshetsökningen under krisen varit den starkaste bland alla våra sexton länder. Efter den schweiziska fulla sysselsättningen var också den belgiska massarbetslösheten den sysselsättningsutveckling som minst förklarades av arbetskraftens och ekonomins kombinerade tillväxt (tabell 4).

Utan att deras relativa vikt kan fastställas är det tre grupper av faktorer som tycks kunna förklara den belgiska sysselsättningskatastrofen. Den första och troligen minst betydande av de tre – med tanke på det faktum att endast 26 procent av den belgiska arbetskraften 1980 var anställd i industrin (exklusive byggnadsbranschen)²²⁶ är den ekonomiska strukturen. I avsnitt 1.5 såg vi att Belgien 1975 hade en oproportionerlig andel av sin industrisysselsättning lokaliserad till allmänt krisdrabbade branscher som stål och textil.

Långt viktigare är emellertid effekterna av det unikt starka internationella beroendet. Varuexportens och -importens summa översteg 1982 BNP med 33 procent. Det internationella beroendet har drabbat den belgiska sysselsättningen i nära samverkan med industristrukturen och, för det tredje och sista, löne- och valutapolitiken.

Trots den djupa och djupnande krisen inom den traditionella belgiska industrin, trots den höga arbetslösheten, över EG-genomsnittet sedan 1975, och trots det belgiska beroendet av utrikeshandeln har den belgiska riksbanken gått in för en hårdvalutapolitik. Inför återkommande tryck revalverades den belgiska francen kontinuerligt under sjuttioalet, med små, framtingade nedskrivningar 1980 och 1982 – fram till den oundvikliga devalveringen 1982.²²⁷ Att denna politik fortsattes trots att Belgien förlorade marknadsandelar utomlands sedan 1974 och hade växande underskott i sin bytesbalans – ett underskott långt över genomsnittet för OECD och EG – sedan 1977 torde säga oss något om det belgiska bankkapitalets styrka.²²⁸

Belgien liknar England, inte bara däri att det är det näst England först industrialiserade landet i världen utan också i den meningen att dess industrikapital är klart underordnat bank- och finanskapitalet. Den belgiska inflationen låg under hela sjuttioalet klart under genomsnittet för OECD, bortsett från 1972, 1975-1976 och 1980-1981.²²⁹ Men kollektivavtalen var mycket framgångsrika för de anställda belgiska arbetarna och tjänstemännen. Mellan 1978 och 1982 var Belgien ensamt bland de sju små länderna (Norden, de båda Nederländerna och Schweiz/Österrike) i att ha real-löneökning, 1.0 procent om året. Men sedan 1982 är festen över ty det året sjönk de belgiska reallönerna med 3.9 procent.²³⁰ 1981 översteg reallönerna produktiviteten, justerad efter för-

²²⁵ OECD, *Economic Outlook*, 36, sid 170.

²²⁶ OECD, *Belgium*, april 1982, sid 15.

²²⁷ OECD, *Economic Outlook*, juli 1984, sid 165.

²²⁸ Ibid, sid 132; OECD, *Belgium Luxembourg*, april 1982, sid 34 och 58.

²²⁹ OECD, *Economic Outlook*, juli 1984, sid 161.

²³⁰ *De Standaard*, den 21.10.1983, sid 3.

ändringar i bytesvillkoren, med 16 procent (beräknat utifrån 1972 års siffror), jämfört med 8 i Schweiz och Frankrike eller det eftersläpande Västtyskland med sina 2 procent.²³¹ Följden blev en enorm importelasticitet. En procents förändring i nationalinkomsten under perioden 1977-1982 betydde 1.37 procents ökning av importen, jämfört med 1.21 i Japan, 1.20 i Västtyskland, 1.14 i Holland och Sverige, 0.99 i USA och 0.84 i England.²³² Den inrikes efterfrågan har gått tillbaka och under de båda åren 1981-1982 sjönk exempelvis bostadsbyggandet med 45 procent.²³³

Den fullföljda politiken har haft negativ inverkan på sysselsättningen även bortsett från effekten på konkurrenssituationen för ett extremt beroende land. De frenetiska ansträngningarna att badda för valutan har – liksom underskottet i den offentliga sektorn – lett till hög realränta med motsvarande återhållande effekt på investeringarna. Med 4.2, 5.2 respektive 7.6 procent de tre åren 1978, 1979 och 1980 var den belgiska realräntan näst högst efter den danska.²³⁴ Medan penningpolitiken var aktivt arbetslöshetsbefrämjande var finanspolitiken passiv och neutral. Belgien hade redan före krisen inom den offentliga sektorn utvecklat ett underskott som blivit strukturellt – i stället för kontracykliskt – och som passivt växte i kölvattnet på den växande arbetslösheten. Räknat utifrån full sysselsättning var den offentliga sektorns underskott konstant, med 2 procent av BNP, under åren 1974-1978.²³⁵

Den fulla sysselsättningen institutionaliserades aldrig i Belgien och den lilla arbetsmarknadspolitik som fanns var uteslutande kompensatorisk. Men när socialdemokraterna satt i regeringen, från maj 1977 till april 1981, skedde en förändring. De kompensatoriska arbetsmarknadsutgifterna sjönk från 100 procent 1976 till 57 1980.²³⁶ Vid sin höjdpunkt i slutet av 1979 sysselsatte de aktiva arbetsmarknadsåtgärderna 2.6 procent av arbetskraften.²³⁷

Sedan januari 1982 styrs Belgien av en koalition mellan kristdemokrater och liberaler, vars huvudinriktning är återhållsamhet och reduktion av underskottet i den offentliga sektorn.²³⁸ Samtidigt som arbetslösheten stiger och reallönerna sjunker accelererar inkomsterna av egendom och företagande och aktieutdelningarna flödar.²³⁹

Mellan augusti 1982 och augusti 1983 var de senare 11.0 procent i Belgien, som bland våra granskade länder följdes av Frankrike med 5.4, Holland med 5.0, England med 4.8, USA med 4.4 och Västtyskland med 4.3 procent. De svenska aktierna gav i genomsnitt 2.0 procent och de japanska 1.4.²⁴⁰ Samtidigt har arbetslöshetsersättningen sänkts.²⁴¹

Generös utdelning av arbetslöshetsersättning men inte särskilt höga belopp kompenserar delvis för de katastrofala resultaten av en svag och internationellt beroende ekonomi, en svag och splittrad stat, finanskapitalets makt och en restriktiv regeringspolitik. Medan somliga skördar

²³¹ OECD, *Belgium Luxembourg*, april 1962, sid 39.

²³² European Management Forum, *Report on International Industrial Competitiveness* 1984, Geneve, sid 156.

²³³ OECD, *Belgium Luxembourg*, maj 1983, sid 31.

²³⁴ OECD, *Historical Statistics 1960-1980*, sid 94.

²³⁵ W. v. Rijckeghem, "Benelux", i A. Boltho (red), *The European Economy*, London, Oxford University Press, 1982, sid 604.

²³⁶ Beräknat från S. Lapert, *L'Année sociale 1980*, Bryssel, Editions de l'Université de Bruxelles, 1982, sid 216.

²³⁷ Beräknat från *Economisch Zakboekje*, 1983:1, Antwerpen, Kluwer, 1983, sid 36, exklusive kompenserande förtidspensioneringar; *Arbeidsblad*, 83, nr 4-5 (april-maj 1982), sid 314 (handikappade i speciell sysselsättning), OECD, *Belgium Luxembourg*, april 1982, sid 70 (arbetskraftsbasen).

²³⁸ Se OECD, *Belgium Luxembourg*, maj 1983, sid 20ff och 56ff.

²³⁹ *Ibid*, sid 42.

²⁴⁰ EMF, *Report on International Industrial Competitiveness* 1984, a a, sid 90.

²⁴¹ OECD, *Belgium Luxembourg*, maj 1983, sid 17.

höga profiler tycks flertalet belgier vara dömda till fortsatt försämring om inte den nuvarande kristdemokratisk/liberala regeringens högerpolitik drastiskt förändras.²⁴²

Holland: vad som händer i väntan på under

Vid den internationella krisens första attack lämnade Holland den fullsysselsättningsklubb som det de facto hade tillhört under hela efterkrigsperioden (utom 1952-1953).²⁴³ Det internationella standardiserade arbetslöshetstalet låg under andra hälften av sjuttio-talet kring 5.2-5.5 procent.²⁴⁴ Detta var knappast att vänta av Hollands ekonomiska och politiska situation i mitten av sjuttio-talet. Under perioden 1974-1976 översteg den holländska ekonomiska tillväxten om 2.6 procent per år klart genomsnittet för OECD (1.7) och EG (1.8).²⁴⁵ 1977-1979 växte den holländska ekonomin något långsammare än det internationella genomsnittet men fortfarande i hygglig takt, med 2.4 procent. Under alla de första krisåren (1974-1976) hade holländarna ett överskott i sina betalningar med övriga världen, utan motstycke bland andra OECD-länder, och så när som på ett litet underskott 1978-1980 har överskottet bestått även sedan dess.²⁴⁶ Arbetskraftstrycket var till en början rätt lågt med en årlig tillväxt om 0.4 procent 1973-1976, att jämföras med EGs 0.5 och OECDs 1.3.²⁴⁷ Under senare delen av sjuttio-talet har emellertid den holländska arbetskraften, som är mycket liten i förhållande till den vuxna befolkningen, ökat avsevärt – om än mindre än i Norge, USA och Kanada.²⁴⁸

Politiskt sett genomgick Holland sin mest progressiva utveckling sedan 1918. Äntligen började den institutionaliserade religionens hårda skal att spricka. Den hårda sociala kontrollen luckrades upp och Holland blev vad det numera är, nämligen ett ovanligt öppet och liberalt samhälle. Sekulariseringen drog fram genom välfärdsinstitutioner, fackföreningar och politiska partier. Den katolska hierarkin var den huvudsakliga förloraren, det katolska partiet led svåra förluster i valen och de katolska fackföreningarna gick samman med de socialdemokratiska. Både den katolska och den kalvinistiska kyrkan genomförde djärva förändringar i vidsynt social och politisk riktning. I regeringen satt det mest progressiva parlamentariska kabinett som holländarna någonsin hade haft. Det var en regering ledd av socialdemokraterna i koalition med katolikerna och de kalvinistiska antirevolutionärerna – vilka senare trots sitt namn, som betecknade deras motstånd mot franska revolutionen 1789 (!), nu hade blivit rätt progressiva – och två nya partier till vänster om mitten (D'66 och PPR).

Vad var det som gick fel?

Ett kort svar på frågan om vad som gick fel: en tveksam och kluven reaktion från regeringen och de bakomliggande strukturella svagheter hos den holländska ekonomin gick samman och lade grunden till ett av de mest spektakulära sysselsättningsmisslyckandena i den utvecklade kapitalistiska världen.

Den holländska ekonomin hade alltid sysselsatt endast en relativt liten del av befolkningen. 1970 var det 57.3 procent av dem som var i åldern 15-64 år, lägre än i något annat land utom Grekland och Italien. EGs medeltal låg då på 64.9 procent.²⁴⁹ Trots detta hade den holländska sysselsätt-

²⁴² EG, översikt av socialförsäkringar, tolfte upplagan 1982, olika språk och specifika titlar.

²⁴³ W. S. Fortuyn, *Kerncijfers 1945-1983*. Deventer, Kluwer, 1983, sid 83 och 156.

²⁴⁴ OECD, *Economic Outlook*, 36, sid 177.

²⁴⁵ Ibid, sid 166.

²⁴⁶ Ibid, sid 170.

²⁴⁷ OECD, *Historical Statistics 1960-1980*, sid 23.

²⁴⁸ OECD, *Employment Outlook*, september 1984, sid 20.

²⁴⁹ OECD, *Historical Statistics 1960-1980*, sid 36.

ningen sjunkit under 1972, med 0.9 procent, varefter den stagnerade 1973 och 1974. Detta förkrigsmönster var unikt inom OECD-världen, även om Italien 1972 hade en större sysselsättningsminskning som dock återhämtades 1973 och 1974.²⁵⁰ En stark nedgång inom industrisysselsättningen uppvägdes inte helt av en ökning inom tjänstesektorn.²⁵¹ En annan yttring av arbetsmarknadens olust före krisen var uppgången i antalet arbetsoförmögna (*arbeidsongeschikten*). Mellan 1963 och 1973 nästan fördubblades antalet förmånstagare inom förtidspensioneringen från 183 000 till 353 000 eller från drygt 4 till drygt 7 procent av arbetskraften.²⁵² Bakom denna officiella tillväxt av förtidspensioneringen måste det ha funnits en fördold, ersatt och kompenserad arbetslöshet.

Det expansionspolitiska svaret på krisen var måttligt. Den holländska underbalanseringen uppgick 1975 till 2.6 procent av BNP mot 3.8 i Österrike och 4.4 i Västtyskland.²⁵³ Även de arbetsmarknadspolitiska ingripandena var modesta. Beredskapsarbeten och utbildningsprogram omfattade 0.3 procent av den holländska arbetskraften då den aktiva arbetsmarknadspolitiken stod på sin höjdpunkt 1976, vilket var något lägre än i USA med dess 0.4 (av en arbetskraft som utgjorde en mycket större andel av den vuxna befolkningen).²⁵⁴ När det gäller att ge arbete åt de handikappade, vilket inkluderas i de svenska totalsiffrorna över aktiva arbetsmarknadsåtgärder, är de holländska resultaten mycket bättre eftersom man 1980 skaffade jobb åt ett antal handikappade som motsvarade 1.6 procent av arbetskraften. Svenskarna beredde 1980 ”skyddat arbete” åt 1.2 procent av sin arbetskraft, vilket emellertid motsvarar 1.8 procent för holländarnas del om de hade samma aktivitetsgrad mellan 15 och 64 år.²⁵⁵ När de stod på sin historiska höjdpunkt 1976 kostade de holländska sysselsättnings- och omskolningsåtgärderna 0.46 procent av BNP, medan Sverige förbrukade 1.8 procent 1975/1976 och 3.1 1977/1978.²⁵⁶ Senare, med en kulmen 1978, expanderade de rörlighetsstimulerande och kvalificerande åtgärderna i Holland, men deras maximum motsvarade 1.2 procent av arbetskraften. Om den svenska siffran justeras till samma andel av befolkningen mellan 15 och 64 år som den holländska arbetskraften utgör, skulle den motsvara 3.8 procent.²⁵⁷

Bakom medelmåttigheten i de kvantitativa uttrycken för den politiska reaktionen på krisen stod en i grunden splittrad politisk ledning. Klyftan gick inte som i Västtyskland mellan å ena sidan regeringens finans- och arbetsmarknadspolitik och å andra sidan riksbankens penningpolitik. Den holländska realräntan tilläts bli negativ under denna första krisperiod.²⁵⁸ Klyftan fanns inom

²⁵⁰ De holländska siffrorna från W. S. P. Fortuyn, *Kerncijfers 1945-1983*, a a, sid 243. jämförande uppgifter från OECD, *Historical Statistics 1960-1980*, sid 24.

²⁵¹ OECD, *Historical Statistics 1960-1980*, sid 26f.

²⁵² *Tachtigjaren statistiek in tijdreeksen*, Haag. Centraal Bureau voor de statistiek, 1979. sid 185 och 66; *Sociale Mandstatistiek*, maj 1978. Arbetskraftsbasen är extrapolerad från de båda senare källorna.

²⁵³ De holländska siffrorna från W. v. Rijckeghem, ”Benelux”, i Boltho, a a, sid 603; de österrikiska och tyska siffrorna från Scharpf 1983, a a, sid 50.

²⁵⁴ Bruche & Casey, a a, *Mitteilungen aus der Arbeitsmarkt- und Berufsforschung*, 3, 1982, sid 237.

²⁵⁵ Ibid, sid 237, och beräkningar från OECD, *Historical Statistics 1960-1980*, sid 32. Men de västtyska sysselsättningsprogrammen för handikappade täckte 1980 bara 0.3 procent av arbetskraften. Beräkningen är gjord från Schmid, a a, sid 52.

²⁵⁶ De holländska siffrorna från L. Hoffman, ”Het beleid van het ministerie van Sociale Zaken en werkgelegenheid”, i A. van Du ijn (red). *Overheidsbeleid en werkgelegenheid*, Deventer, Kluwer, 1984. sid 114. BNP-basen är enligt den senaste, ännu opublicerade revisionen som vänligt tillhandahållits mig av Central Bureau voor de Statistiek. De svenska siffrorna är från Schmid, a a, sid 49.

²⁵⁷ Holländska förmånstagare från Hoffman, a a, sid 120. Arbetskraftsstatistiken kommer från *Sociale Maands-statistiek*, maj 1978, extrapolerad mellan 1977 och 1979. den svenska om räkningen från Bruiche & Casey, a a, sid 237, och OECD, *Historical Statistics 1960-1980*, a a, sid 32.

²⁵⁸ OECD, *Historical Statistics 1960-1980*, sid 93f.

kabinetten självt. En speciell och mycket negativ roll spelades också av den holländska statens högsta ekonomiska expertorgan, Centrala Planbyrån.

Splittringen i regeringen tycks inte ha följt parti- utan portföljlinjer. Den viktigaste talesmannen för en expansionistisk, sysselsättningsinriktad politik var den kalvinistiske antirevolutionäre ministern för sociala frågor och sysselsättning, Boersma. Hans främste opponent var den socialdemokratiska finansministern Duisenberg, senare och för närvarande ordförande för den holländska riksbanken, som var emot de blygsamma ”stimulanspaket” som antogs. Duisenberg avgick med segern och på hösten 1975 antogs på hans förslag en ”enprocentsoperation”, enligt vilken ökningen av skatter och sociala avgifter skulle begränsas till högst 1 procent av BNP per år. Sysselsättningen var åtminstone på kortare sikt en underordnad fråga.²⁵⁹ Samtidigt gavs regeringens tveksamma åtgärder inför arbetslösheten en enstämmigt negativ bedömning i januari 1975 av arbetsmarknadsrådet, sammansatt av representanter för arbetsgivare och fackföreningar samt av statligt utsedda experter.²⁶⁰

Trots Duisenbergs manövrer förblev den fulla sysselsättningen ett centralt mål för den Uyls regering.²⁶¹ Detta kom till uttryck i ett långt strategiskt dokument om sysselsättningen som kabinettet framlade för parlamentet i början av 1975.²⁶² Men till detta dokument var som bilaga fogad Centrala Planbyråns text om den strukturella arbetslöshetens utveckling. Kärnan i den var att arbetslösheten berodde på stigande arbetskraftskostnader.²⁶³

Den teoretiska ryggraden bakom denna ståndpunkt, senare insatt i planbyråns ekonometriska dator, var en rapport av H. den Hartog och H. S. Tjan.²⁶⁴ Den rapporten är troligen det viktigaste enskilda vetenskapliga bidraget till den rådande massarbetslösheten i Holland.

Den grundläggande idén hos den Hartog och Tjan, som utvecklade en modell av Robert Solow, var att efterfrågan på arbetskraft bestämdes av åldern, ”årgången”, på det som Marx skulle ha kallat det ”konstanta kapitalet” och som den Hartog & Tjan kallar ”maskinparken”, och dennas livslängd bestäms av de reella arbetskraftskostnaderna. Kort sagt: ju högre arbetskraftskostnader, desto snabbare ersättning och förnyelse av maskinparken eller det konstanta kapitalet och desto mindre efterfrågan på arbetskraft per enhet konstant kapital/maskinpark, med förutsatt teknologisk utveckling. Eftersom jag inte är någon ekonometriker ser jag ingen anledning att fördjupa mig i modellens detaljer eller att utkämpa någon strid på ekonometrins mark. Mer relevant är vad modellen, eller slutsatserna av den, betyder för arbetslöshetsproblemet. En förklaring är att den Hartogs och Tjans bidrag endast är en tillfällig efterhandstolkning av den holländska utvecklingen under perioden 1959-1973. Modellen kan inte hantera sektoriella förskjutningar inom ekonomin, till exempel mellan industri och service, där den senare kräver föga av konstant kapital. På grund av detta erkänner författarna uppriktigt att de tvingades överge sin ursprungliga plan att anpassa sin modell till hela efterkrigsperioden. Viktiga sektoriella förskjutningar före

²⁵⁹ Historien berättas av Duisenberg själv i W. Gortzak (red), *De kleine stappen van het kabinet Den Uyl*, Deventer. Kluwer, 1978, sid 31ff. Enligt Duisenberg antogs i princip hans mer restriktiva syn redan efter ett idéläkningsmöte i den inre regeringskretsen i januari 1975.

²⁶⁰ N. V. Rossum (red), *Sociaal Economisch Jaarboek 1974 /1975*, Amsterdam. Agon Elsevier. 1975, sid 64.

²⁶¹ OECD, *Economic Outlook*, 35, sid 160.

²⁶² ”Nota inzake der werkgelegenheid”, *Handelingen der Staten Generaal zitting der Tweede Kamer 1974-1975*, 13 318, 1, sid 42.

²⁶³ Ibid. sid 99-118. I en intervju framställde planbyråns chef van den Beld saken mer frankt: ”Det bästa medlet mot strukturarbetslöshet är kostnadsminskningar för den privata företagsamheten och framför allt en reduktion av lönekostnaderna.” Se v. Rossum, a. a. sid 64.

²⁶⁴ FL den Hartog & H. S. Tjan, ”Investeringen, lonen, prijzen en arbeidsplaatsen”, *Centraal Planbureau papers*, 7 (1974/2).

1959 gjorde modellen irrelevant. Ingen roll tilldelas staten eller något slag av offentliga åtgärder, vilket för åtminstone somliga av oss är ett rätt överraskande antagande hos ekonomer som arbetar för en offentlig planbyrå. I den utvecklade ekonometriska modell som planbyrån använde, ”Vintaf II”, matades även speciella offentliga sysselsättningsprojekt in i datorn under antagandet att de på medellång eller lång sikt skulle öka arbetslösheten genom negativa effekter på beskattningen.²⁶⁵ För det tredje kan en modell som genom trial and errorövningar med en dator fått stämma med ett visst fall, den holländska privata ekonomin 1959-1973, naturligtvis inte göra vetenskapligt legitima anspråk på att vara något mer än en hypotes om sysselsättningens bestämmande faktorer. I själva verket underkänns modellen i ett enkelt jämförande prov.

Jämförbara uppgifter tycks inte finnas tillgängliga för samma period, men om vi tar de fem år som föregick krisen 1974 framträder följande bild. Industrisysselsättningen – för vilken modellen har störst utsikter att stämma – sjönk i Holland med 0.9 procent om året medan arbetskraftskostnaderna per enhet ökade med 0.6. I EG som helhet steg samtidigt industrisysselsättningen med 0.6 procent om året och arbetskraftskostnaderna med 0.7.²⁶⁶ Planbyråns resonemang om att x procents löneökning ger y procents arbetslöshet antar i tysthet att givna institutioner och förväntningar inte kan förändras.²⁶⁷

Skälet till denna typ av resonemang bör inte sökas i någon speciell strävan hos den ekonomiska vetenskapen utan i Hollands politisk-ekonomiska historia. Den holländska ekonomiska politiken efter kriget var inriktad på industrialisering och ekonomisk utveckling av en med västeuropeiska mått inte särskilt utvecklad ekonomi, med en ”styd [låg] lönepolitik” (*geleide loonpolitiek*), administrerad av staten i korporatistiska former, som ett huvudinstrument i planeringen.²⁶⁸ 1964 hade de holländska arbetarna äntligen fått nog och en ”löneexplosion” följde.

För flertalet holländska ekonomer och för ett stort antal politiker tycks de kontrollerade låglönernas period ännu framstå som en guldålder. 1964 var ett uttryckligt ödesår i den Hartogs och Tjans kyliga ekonometri. Ännu i dag tenderar holländska ekonomer att se slutet på den statskontrollerade låglöneekonomin som syndafallet och början till Hollands nuvarande kris.²⁶⁹

Effekten av arbetskostnadsresonemanget på den holländska arbetslöshetens utveckling har varit katastrofal av två skäl. Eftersom det för det första inte har funnits någon direkt och otvetydig relation mellan arbetskostnader och sysselsättningsutveckling, som framgått av vår analys i kapitel I, har det inneburit en koncentration till en felaktig eller försiktigare uttryckt ofruktbar väg. För det andra har det tjänat som teoretisk och ideologisk legitimation av en allt passivare statlig roll inför massarbetslöshetens växande problem. Ja, kriterierna för värdering av den senare har sänkts i förbluffande grad. I en avskedsintervju (vid pensioneringen) betecknade planbyråns

²⁶⁵ Denna tes, tekniskt uttryckt i utsagan att den ”balanserade budgetmultiplikatorn” var negativ, hade hämtats från en tillämpning av den ekonometriska ekvationen på data om utvecklingen 1951-1974 i Holland. Men om 1953 valts som basår skulle multiplikatorn ha blivit positiv, det vill säga visat att offentliga sysselsättningsprojekt verkligen kan ha positiva effekter på arbetslösheten. Men många ekonometriker, tror, liksom andra människor, det som de vill tro. Se P. Kramer, ”Twijfels rond de afwenteling in het model Vintaf II”, *Ekonomisch-Statistische Berichten*, den 21.11.1979, sid 1225.

²⁶⁶ OECD, *Historical Statistics 1960-1980*, sid 26 och 87.

²⁶⁷ Denna typ av modellkonstruktion föregick den av Har-togs och Tjans och ska granskas i den så kallade 69C-modellen som planbyrån presenterar i sin *Centraal Economisch Plan 1981*. En vördnadsfull handboksrepresentation, skriven i ”nära samarbete” med de ovannämnda nyckelpersonerna, är Th. v. Klundert, *Lonen en werkgelegenheid*, Leyden, Stenfert Kroesse, 1977. Se särskilt sid 19ff. I inget annat land görs den typen av beräkningar – eller tas på allvar.

²⁶⁸ För en jämförande karaktäristik av den holländska efter-krigsplaneringen se A. Shonfields lysande arbete *Modern Capitalism*, a a särskilt sid 211-220.

²⁶⁹ Se till exempel professor J. C. Siebrands artikel ”Het gaat nit om slikken of stikken, maar om slikken en 'n beetje stikken”, *de Volkskrant*, den 20.9. 1984, sid 19.

mångårig chef C. A. v. d. Beld den holländska sysselsättningsutvecklingen under 1984 som ”lysande” (schitterend), mot bakgrund av det faktum att man 1983 förutsagt 900 000 arbetslösa 1984 (över 15 procent av arbetskraften) medan det i september 1984 bara fanns 830 000 (något över 14 procent) och att inget högre tal förväntades 1985!²⁷⁰

Efter misslyckandet för den tveksamma och splittrade den Uyl-regeringen (1973-1977) och ett antal händelselösa och illa utnyttjade år har den holländska ekonomin tagit en katastrofal vändning på åttiotalet. Den ekonomiska tillväxten 1980-1984, cirka 0.7 procent om året, var den lägsta bland alla våra sexton länder.²⁷¹ Samtidigt växte arbetskraften långt mer än i något annat land, delvis på grund av de frammognande effekterna av tidigare höga födelsetal och delvis för att kvinnorna började ta igen sitt eftersläpande deltagande på arbetsmarknaden.²⁷² Massarbetslösheten svepte fram över landet och rusade upp från 6.0 procent 1980 till 8.6 1981, 11.4 1982, 13.7 1983 och en utplaning vid cirka 14 procent 1984 vid vilket tal den förväntas ligga även 1985.²⁷³

Vi har ovan (avsnitt 1.2) sett att ekonomisk tillväxt och arbetskraftsutveckling bara kunde förklara tolv procent av de vida nationella variationerna i arbetslöshetstendenser efter 1974. Men för enskilda länder är överensstämmelsen större. Av tabell 6 såg vi att två tredjedelar av den holländska arbetslöshetens ökning 1974-1983 kan tillskrivas arbetskraften och den allmänna ekonomiska tillväxten i kombination. Om, med övriga faktorer lika, Holland skulle ha haft samma ökning av arbetskraften som Sverige mellan 1979 och 1983 skulle dess arbetslöshet det senare året ha varit 7.6 i stället för 13.7 procent, en uppgång med 2.2 procentenheter i stället för 8.3.²⁷⁴ Å andra sidan sänks de holländska arbetslöshetssiffrorna genom den höga andelen av befolkningen i åldern 15-64 år som inte alls medverkar på arbetsmarknaden (åtminstone inte på den registrerade). Om den holländska aktivitetsgraden 1981 varit lika stor som i Sverige men alla andra faktorer lika, skulle Hollands arbetslöshet inte ha varit 8.6 utan 39.0 procent!²⁷⁵

Den holländska ekonomin har inte arbetat under några hårdare internationella restriktioner. Man har haft ett överskott i betalningsbalansen under större delen av tiden, och även när ett litet underskott (1.1 och 1.5 procent av BNP) utvecklades 1980 och 1981 var detta under genomsnittet för OECD (-2.5 respektive -1.9 procent).²⁷⁶

Ställd inför dessa tendenser har den holländska regeringens politik haft två huvudingredienser. För det första en begränsning av efterfrågan och sysselsättningen genom minskning av offentliga utgifter och offentlig sysselsättning. För det andra: gör inget, i väntan på under kallat ”en ny industriell offensivanda”.

Den intellektuelle arkitekten bakom detta idiotsäkra recept för stigande och permanent arbetslöshet var den (nu nyss pensionerade) ordföranden i Royal Dutch Shell, G. Wagner. Wagner var ordförande och centralgestalt i tvåoffentliga rådgivande kommittéer för industriell och ekonomisk

²⁷⁰ NRC Handelsblad, den 18.9.1984, sid 11.

²⁷¹ OECD, *Economic Outlook*, 36, sid 44 och 166.

²⁷² OECD, *Employment Outlook*, 1984, sid 20; 1983, sid 18.

²⁷³ OECD, *Economic Outlook*, 36, sid 133f och 177.

²⁷⁴ Beräknat från *Sociale Maandstatistiek*, 3, 1984, sid 18 (den holländska arbetskraften), *Arbetsmarknadsstatistisk årsbok 1983-84*, a a, sid 30 (den svenska arbetskraften 1979), *Arbetsmarknadspolitik under omprövning*, Stockholm, SOU 1984:31, sid 31, och OECD, *Economic Outlook*, 35, sid 163 (arbetslöshetstal).

²⁷⁵ Aktivitetsgrad från OECD, *Employment Outlook*, september 1983, sid 86, arbetslöshetstal från OECD, *Economic Outlook*, 35, sid 163. De holländska kvinnorna, som länge varit utestängda från arbetsmarknaden, har under krisen ökat sin aktivitet inom arbetskraften mer än genomsnittligt inom OECD. Däremot har de holländska kvinnornas aktivitet jämfört med de svenska ökat mindre i absoluta tal, med 2.3 respektive 2.4 procentenheter mellan 1979 och 1981. Se *Employment Outlook*, 1983, sid 18.

²⁷⁶ OECD, *Economic Outlook*, 35, sid 156; OECD, *Netherlands*, februari 1984, sid 18.

politik som 1980-1983 utgav en rad ytterst inflytelserika rapporter.²⁷⁷ Vid sidan av (den då ännu inte pensionerade) ordföranden i Shell innehöll kommittén en högre direktör i Unilever, chefen för Hollands största detaljhandelsföretag, en chefstjänsteman vid Philips och en dito vid Hollands största bank, samt som gisslan ett antal fackliga representanter. Som särskilda experter fanns planbyråns direktör och dess vicedirektör den Hartog, som vi båda träffat tidigare.

Det politiska ansvaret faller på de konservativa kristdemokraterna och de konservativa liberalerna som regerat Holland sedan 1978, bortsett från en ansträngd och slutligen upplöst koalition mellan kristdemokrater och socialdemokrater 1981-1982.

Statens huvuduppgift har varit att öka lönsamheten inom det privata näringslivet. Lönsamheten har till stor del setts som en utrymmesfråga. Den offentliga sektorn måste skäras ner för att ge ”utrymme” åt det privata näringslivet. Även i sina dokument om sysselsättningen hävdar den holländska regeringen som sitt främsta mål att hålla den offentliga sektorn tillbaka.²⁷⁸ Detta är i grunden samma logik som hos den socialdemokratiske finansministern Duisenberg i mitten av sjuttioalet, fast nu med helhjärtad uppbackning från regeringen.

Mellan 1975-1976 och 1981-1982 ökade de offentliga utgifterna i Holland från 53.4 till 61.6 procent av BNP, i första hand genom transfereringar. Den offentliga konsumtionen ökade 0.5 och de offentliga investeringarna sjönk 0.9 procentenheter. De offentliga intäkterna ökade endast från 51.5 till 56.1 procent, av vilken ökning med 4.6 procentenheter 2.9 kom från gasintäkterna och 1.9 från socialförsäkringsavgifter. Företagsbeskattningen sjönk från 3.2 till 3.1 procent och de inkomstrelaterade hushållsskatterna från 11.7 till 11.0.²⁷⁹ Den offentliga sektorns underskott, som 1983 var lägre än det i Belgien, Italien och Danmark,²⁸⁰ var alltså ett resultat av en motsägelsefull regeringspolitik som å ena sidan höll skatterna nere för näringsliv och höginkomsttagare och å andra sidan vidmakthöll en kostsam välfärdsstat med generös ersättning vid förlust av arbete. Till följd av förbudet mot höjda skatter har regeringspolitiken koncentrerat sig på att minska underskottet genom nedskärningar. Inga ”underskottsökande” sysselsättningsåtgärder har bedömts som acceptabla.²⁸¹ Därför gratulerar sig regeringen i ett land med massarbetslöshet till att den har fått den offentliga sysselsättningen att stanna upp,²⁸² och har kommit överens om att skära ner den under perioden 1983-1986.²⁸³

Att denna handlingslinje skulle innebära massarbetslöshet stod helt klart för dem som var ansvariga för den, och det sades helt öppet.²⁸⁴ I det holländska parlamentets budgetdebatt på hösten 1980 klagade premiärminister van Agt (en högerkatolsk kristdemokrat) att han inte såg någon lösning på arbetslösheten ”i vilket fall som helst inte under det kommande årtiondet ... och kanske inte ens därefter”. van Agt förebrädde den socialdemokratiske ledaren den Uyl för oansvariga krav på full sysselsättning eller för påståendet, som van Agt föredrog att formulera saken, ”att man kan fungera fullt, mänskligt och socialt i ett samhälle först när man har ett avlönat arbete”.²⁸⁵

²⁷⁷ Den första rapporten, *Plaats en toekomst van de nederlandse industrie*, utkom i slutet av 1980 och följdes genast upp av regeringen, *Tweede Kamer, zitting 1980-81*, 16 513, nr 1. De andra rapporterna och en god del av reaktionerna på dem har sammanställts i H. v. Dellen (red), *Een nieuw elan*, Deventer, Kluwer, 1984.

²⁷⁸ *Werkgelegenheidsnota 83/84*, *Tweede Kamer, vergaderjaar 1983-1984*, 18 102, nr 1-2, sid 6ff.

²⁷⁹ OECD, *Netherlands*, februari 1984, sid 34.

²⁸⁰ *Ibid*, s 54.

²⁸¹ *Handelingen der Staten Generaal 1980-81, Miljoenennota 1981* (budget 1981), sid 34.

²⁸² *Werkgelegenheidsnota 83/84*, sid 5.

²⁸³ *Over voorzieningsgebruik en personeel in de kwartaire sector 1983-87*, Haag, Ministerie van Binnenlandse Zaken en Sociaal en Cultureel Planbureau, 1983, sid 137.

²⁸⁴ Hoffman, a a, sid 114.

²⁸⁵ *Handelingen der Staten Generaal 1981-82*, sid 200.

Den kortlivade center-vänsterkoalitionen (CDA-PvdAD'66) 1981-1982 lade faktiskt ett tillägg till 1982 års redan förberedda budget om ett arbetslöshetsprogram.²⁸⁶ Självbelåtenhet var inget kristdemokratiskt monopol. I budgetdebatten på hösten 1981 gratulerade socialdemokraternas huvudtalesman i ekonomiska frågor, Wölfgens, sina landsmän med att säga: "Den nya politiken innebär ett unikt experiment i makroekonomisk politisk styrning jämfört med den industrialiserade världen i övrigt: en balansövning (*evenwichtsbalkoefening*) mellan minskade kollektiva krav och en styrd attack mot arbetslösheten."²⁸⁷ I ett regeringssvar på en fråga i parlamentet 1982 om sysselsättningseffekterna sades det att "i inget annat OECD-land har man hittills utvecklat någon sådan plan som den holländska, som utgår från en systematisk samordning av alla åtgärder med inflytande på sysselsättningsutvecklingen".²⁸⁸ För att rätt kunna värdera detta uttalande bör läsaren veta två ting. För det första att den sysselsättningseffekt för 1981 som angavs i svaret motsvarade 0.2 procent av arbetskraften, det vill säga cirka 55 procent av Carteradministrationens maximala resurser i USA och 5.5 procent av de maximala svenska ansträngningarna (se ovan). För det andra tar ovanstående siffra inte hänsyn till den holländska regeringens rörlighetsbefrämjande åtgärder och dess beredande av sysselsättning åt handikappade, inte heller till kommunala initiativ.

Trots den omfattande arbetslösheten finns det föga av iögonenfallande fattigdom i Holland. Det rena armodet är, i den mån det existerar, till stor del osynligt även i en stad som Nijmegen med ett arbetslöshetstal över 25 procent. Huvudskälet – utan tvekan understött av en "svart ekonomi" – till detta är den holländska välfärdsstatens generositet. 1983 utgjordes 36 procent av hushållens disponibla inkomst i Holland av (till överväldigande del offentliga) transfereringar, 1979 var det 30.5 procent.²⁸⁹ I Sverige 1979 utgjorde de transfererade bidragen 33 procent av hushållens disponibla inkomster, men det bör då noteras att andelen gamla är mycket högre i Sverige. Om Sverige haft samma andel äldre som Holland i sin befolkning – 71 procent av den faktiska andelen 1980 och övriga omständigheter var lika, skulle transfereringarnas bidrag till hushållens disponibla inkomst i Sverige ha varit 27.7 procent. I England uppgick transfereringarna till 24.7 av hushållens disponibla inkomster 1979 och 27.6 1981, av vilket grovt sett trettio procent bestod av privata pensioner och livräntor. Med samma andel gamla (65 år och mer) skulle procenttalen ha varit 23.0 respektive 25.6.²⁹⁰

Arbetslöshetsersättningar och bidrag är höga efter internationella normer, även om nedskärningar kommer att föras 1985 – somliga gjordes redan 1984 men fortfarande rätt marginella. Under andra hälften av 1983 var den totala effekten – utjämnad bland de olika arbetslöshetsersättningarna av skiftande bakgrund och längd – en tjugoprocentig inkomstförlust jämfört med en genomsnittlig arbetare eller tjänsteman (gift med två barn) och 0 i förhållande till minimilönen för en arbetslös person med icke-arbetande partner. Som ensamstående förlorade man 43 procent i förhållande till medellönen. För en artonåring som kunde hävda att han/hon bodde för sig själv lönade det sig faktiskt att vara arbetslös jämfört med att ha ett arbete med minimilön – vinsten var 1 procent. Men om man blev arbetslös medan man hade en arbetande partner förlorade man 100

²⁸⁶ Ibid, 1 700, nr 1. För en översikt av den holländska krisdiskussionen och krispolitiken 1981-1982, samt även för vissa synpunkter, vill jag tacka en av mina studenter, Wesel Wissers, som skriver en avhandling om saken.

²⁸⁷ Ibid, sid 376.

²⁸⁸ Ibid, 17 341, nr 4, sid 2.

²⁸⁹ Centraal Planbureau, *Centraal economisch plan 1984*, Haag 1984, sid 97.

²⁹⁰ Beräknat från Statistiska centralbyrån, *Perspektiv på välfärden 1982*, Stockholm, Liber, 1982, sid 73; Central Statistical Office, *Social Trends*, 13, London, Her Majesty's Stationery Office, 1982, sid 65; UN, *Demographic Indicators of Countries*, New York 1982 (andelen gamla).

procent i förhållande till både minimi- och medellön.²⁹¹

Socialhjälpen för par är lika med minimilönen (för vuxna). För ofullständiga familjer är den 90 och för ensamstående 70 procent av minimilönen (1984).²⁹² För ett par låg den holländska socialhjälpnivån i början av 1985 på 1 471 gulden i månaden, exklusive barnbidrag, hyresbidrag och kompletterande särskilda bidrag, eller cirka 3 725 svenska kronor.²⁹³ Jämför vi med Sverige där bidragsnivåerna varierar starkt mellan olika kommuner, med förhållandet 2:1 mellan maximum och minimum,²⁹⁴ var socialstyrelsens norm i december 1984 cirka 2 900 kronor, cirka 1 145 gulden, för ett par, vilket är ungefär 3/4 av det holländska talet, även om den inhemska köpkraften kanske inte helt överensstämmer med växelkursen.²⁹⁵ Pensionerna är däremot högre i Sverige än i Holland. I början av 1985 hade ett svenskt pensionärspar utan ATP en grundpension på 4 596 kronor i månaden vilket motsvarar cirka 1 815 gulden. Holländska ålderspensionärer skulle för ett gift par (AOW) få 1 546 gulden plus 93 gulden i semesterbidrag varje månad i början av 1985.²⁹⁶ Genom bristen på generella program med tjänstebaserade tilläggspensioner i Holland, ett mönster som i praktiken dock är helt förhärskande, är det inte möjligt att göra någon direkt jämförelse mellan de mest frekventa faktiska pensionsnivåerna i de båda länderna. Till den som är särskilt intresserad kan det dock sägas att en ensamstående svensk ålderspensionär med normal ATP i början av 1985 fick 4 096 kronor i månaden.

Den holländska statliga politiken har två grundläggande socioekonomiska drag. Å ena sidan en passiv ekonomisk inriktning som huvudsakligen syftar till att minska statens roll ytterligare genom att skapa ”utrymme” åt den privata marknadssektorn. Å andra sidan en generös socialpolitik som försöker kompensera den holländska kapitalismens och ekonomiska politikens misslyckanden genom att betala socialbidrag åt det växande antalet arbetslösa och ”arbetsoförmögna”, av vilka senare de flesta är arbetslösa under ett annat namn – första kvartalet 1984 uppgår 734 000 holländare sådana ersättningar (WAO- och AAW-programmen), motsvarande 12.6 procent av arbetskraften!²⁹⁷ Av de holländska inkomsttagarna *under normal pensionsålder* 1983 fick 51 procent sina inkomster från marknadssektorn och 22 från den offentliga medan 27 levde av socialförsäkringar och socialbidrag.²⁹⁸ En mycket speciell aspekt av denna dubbla politik är en institution som på holländska kallas ”werk met behoud van uitkering”. Bokstavligt översatt betyder det ”arbete med bibehållna sociala bidrag”. Det syftar på möjligheten för arbetslösa att få sociala bidrag för att arbeta gratis, huvudsakligen inom lokal social service. Det beräknas att cirka 100 000 personer utför oavlönat arbete åt statliga och staten närstående institutioner, cirka 1.7 procent av arbetskraften. Det verkar som om bara icke-holländare kan se det absurda i denna politik att hålla personer arbetslösa mot ersättning samtidigt som man erbjuder dem oavlönat arbete.²⁹⁹

Det faktum att de arbetslösa fortfarande kan klara sig ekonomiskt på en miniminivå – på lång sikt är perspektivet för de flesta av dem dystert; de har få utsikter att någonsin få ett reguljärt arbete och ersättningsarna är dömda att sjunka – är säkert ett av skälen till den fatalism som karaktäri-

²⁹¹ *Centraal Economisch Plan 1984*, a a, sid 96.

²⁹² *Financieel nota sociale zekerheid 1985*, Social- och sysselsättningsdepartementet, Haag 1984.

²⁹³ Nivåerna i holländsk valuta är hämtade från de *Volkskrant*, den 21.12. 1984, sid 9. Växelkurser = holländsk köpkraft i utländsk valuta har tagits från *NRC Handelsblad*, den 21.12. 1984.

²⁹⁴ *Svenska Dagbladet*, den 22.11.1984, sid 6.

²⁹⁵ *Ibid*, den 1.12.1984, sid 6. Växelkurs 31.12 1984 enligt OECD, *Main Economic Indicators*, februari 1985, s 189.

²⁹⁶ *Ibid*, den 14.12.1984; sid 6; de *Volkskrant*, den 21.12.1984, sid 9.

²⁹⁷ *Sociale maandsstatistiek*, 8, sid 79, och 3, 1984, sid 18.

²⁹⁸ *Centraal Economisch Plan 1984*, sid 320.

²⁹⁹ Beräkningar har gjorts av det holländska kommunförbundet, se de *Volkskrant*, den 10.8.1984, sid 1.

serar den offentliga holländska debatten om arbetslösheten. Ett annat skäl, både en orsak till och en effekt av fatalismen, är den förhärskande föreställningen om att den enda verkliga lösningen på massarbetslösheten är en arbetstidsförkortning som betalas av arbetarna genom löneminskning. Detta är den etablerade klokskapen i Holland bland alla som inte tror på en ”ny industriell offensivanda” – progressiva kristdemokrater, flertalet socialdemokrater, de uppsplittrade partierna på vänsterkanten och fackorganisationerna. Inom den större av de senare (FNV) råder det emellertid en allt svalare entusiasm efter de dystra resultaten av deras uppslutning kring nödvändigheten av högre profiler i utbyte mot ett icke-förpliktigande löfte om att en arbetstidsförkortning skulle användas till ökad sysselsättning.³⁰⁰ Sedan dess har arbetslösheten i Holland ökat med ungefär samma tal som den totala mängden arbetslöshet i Japan 1984!

Arbetstidsförkortning är ett klassiskt mål för arbetarrörelsen. Kring det utvecklades traditionen med förstamajdemonstrationer och det var centralt för Marx' perspektiv av ett klasslöst kommunistiskt samhälle. Men arbetstidsförkortningen hade då en klasskampsskärpa i striden för ett samhälle med frihet och jämlikhet. Kamp har emellertid föga värde i sig. Om något kan uppnås utan kamp så desto bättre. Men om det inte går, är den icke-stridande förlorad.

Mycket om den aktuella diskussionen om arbetstidsförkortning har förlorat kontakten med den klassiska traditionen, och många aktuella strömningar är till och med öppet fiendliga mot denna. Vart detta leder kan man se av den holländska utvecklingen. Den sittande holländska regeringen och de holländska arbetsgivarna är mot en allmän arbetstidsförkortning som en systematisk linje. Den förra är mot lagstiftning och de senare mot bindande, generella kollektivavtal. Så utan kamp blir det ingen större minskning av arbetstiden.

Men i den nödvändiga kampen – nödvändig för dem som vill ha kortare arbetstid – har de progressiva krafterna till stor del redan gjort sig vapenlösa. De har gjort det genom att negligera massarbetslöshetens orsaker i Holland och den vida uppsättning av sysselsättningspolitiska alternativ som funnits tillgängliga. Genom koncentrationen på enbart arbetstidsförkortning har den aktuella regeringspolitiken undgått beskjutning.

I själva verket är den holländska massarbetslösheten inget olycksöde, utdelat av den internationella krisen eller av den ekonomiska utvecklingens nuvarande stadium. Massarbetslöshet uppträder i vissa länder och inte i andra. *Den holländska krisen är en effekt av den holländska kapitalismen*, av dess politiska styrka och ekonomiska svaghet. Samtidigt som flertalet holländska företagare med undantag för ett par transnationella företag uppvisar rätt ringa ”offensivanda” är deras politiska inflytande häpnadsväckande.³⁰¹ Inte ens i Förenta staterna hade det nog varit politiskt möjligt för en ordförande i Exxon att uttryckligen lägga ut regeringspolitikens riktlinjer. Och Ronald Reagan skryter vid lämpliga tillfällen över att ha en bakgrund som facklig aktivist (i skådespelarförbundet), medan den nuvarande holländske premiärministern har varit högre funktionär i den katolska arbetsgivarorganisationen.

Det holländska näringslivet har haft tillfällen som få, om ens några, av dess motsvarigheter i andra demokratiska kapitalistländer. Om det varit framgångsrikt efter egna mått ska inte dryftas här. Men för folkets majoritet har detta inneburit en situation där endast hälften av den vuxna befolkningen har ett arbete, där öppen arbetslöshet är en massföreteelse och där man börjar skära alltmer i den en gång så generösa välfärdsstaten.

³⁰⁰ Wagner spelade en viktig roll bakom scenen för att få till stånd denna anmärkningsvärda uppgörelse. Se *Een nieuw elan*, a a, sid 326f.

³⁰¹ När det gäller ”innovativ framåtanda” ligger de holländska affärsmännen rätt dåligt till, till och med efter sina kolleger i Sverige med dess starka offentliga sektor. Se EMF, *Report on International Industrial Competitiveness*, a a, sid 182.

Kombinationstabell

Tabell K.I. Tjänstesektorns storlek och tillväxt kontra arbetslösheten

Länder ordnade efter fallande arbetslöshet i kategorier	Tjänstesektorn 1974. Procent av den civila sysselsättningen	Sysselsättningsökning inom tjänstesektorn 1974-1983. Årlig medeltillväxt i procent
<i>Hög arbetslöshet</i>		
Belgien	55.1	1.4
Holland	57.5	1.5
England	54.9	0.7
Kanada	63.1	2.7
Danmark	56.0	1.3
Gruppgenomsnitt	57.3	1.5
<i>Medelhög arbetslöshet</i>		
Italien	43.2	2.7
Australien	58.0	2.2
USA	63.4	2.8
Frankrike	49.8	1.8
Västtyskland	45.3	1.1
Finland	47.7	2.0
Gruppgenomsnitt	51.2	2.1
<i>Låg arbetslöshet</i>		
Österrike	46.8	1.91
Sverige	56.3	2.3
Norge	55.3	3.6
Japan	50.1	2.2
Schweiz	48.9	1.1
Gruppgenomsnitt	51.5	2.0

Not. 1. 1971-1981.

Korrelationer: Tjänstesektorns storlek/Arbetslöshetsökning 1973-1984: $r = 0.17$, $r^2 = 0.03$. Servicesektorns tillväxt/Arbetslöshetsökning: $r = -0.53$, $r^2 = 0.28$

Källor. Den belgiska, danska och holländska tillväxten är beräknad från jämförelser med sysselsättningen inom service 1982, framräknad från The OECD Observer, 127, a a, och dito 1974 efter framställningen i Eurostat Review 1971-1980, Luxemburg, EC Statistical Office, 1982, sid 121. Övrig tillväxt: OECD, Employment Outlook, september 1983, a a, sid 21. Tjänstesektorns storlek 1974: OECD, Historical Statistics 1960-1980, Paris 1982, sid 35.

Tabell K2. Tillverkningsindustri och arbetslöshet

	Industrisys- sättning 1975. Procent av civila sysselsättningen	Industriproduk- tionens ökning 1975-1983. Index 1975 = 100.	Industrins sysselsättnings- struktur 1975. Livsmedels- industri minus metallföräd- ling och textil i procent av industrisys-sättningen ³	Industri- sysselsättning 1975-1983. Index 1975 = 100.
<i>Hög arbetslöshet</i>				
Belgien	34.2	113 ²	- 18.1	78 ²
Holland	24.5	115	3.2	77
England	30.9	91	- 10.2	68
Kanada	21.6	111		83 ⁴
Danmark	19.7	127	6.5	90
<i>Medelhög arbetslöshet</i>				
Italien	29.7	118	- 20.8	97 ²
Australien	23.3	100		(92) ⁵
USA	22.7	128	- 10.1	88
Frankrike	27.9	112	- 11.8	97
Västtyskland	35.8	114	-8.9	90
Finland	28.3	131 ²		
<i>Låg arbetslöshet</i>				
Österrike	30.7	120		88
Sverige	28.0	101	- 5.3	77
Norge	24.1	96	- 2.4	87
Japan	25.8	140 ²	- 15.8	95
Schweiz	33.7	108		89
Gruppgenomsnitt	25.6 ¹	114 ¹	- 8.5 ¹	88 ¹

Noter. 1. Sammanlagt (oviktat) genomsnitt. 2. 1982. 3. Minustecken anger hur mycket större industrisys-sättningen var i de båda huvudbranscher som internationellt sett förlorar mest jobb i förhållande till den som generellt sett bevarar jobben bäst. 4. September 1983, säsongsjusterad siffra. 5. 1980/81 approximativt beräknat.

Korrelationer: Industrisys-sättning 1975/Arbetslöshetsökning 1973-1984: $r = -0.04$, $r^2 = 0.00$.

Industrisys-sättning 1975-1983/Arbetslöshetsökning: $r = -0.21$, $r^2 = 0.04$.

Källor. Belgiens och Italiens industristruktur: Eurostat, *Employment and Unemployment 1974-1982*, Luxemburg 1983, tabell III:2. Belgiens produktion: *Economisch Zakboekje*, 1983/1, Antwerpen, Kluwer, 1983, sid 65. Englands och Italiens industrisys-sättning 1975: F. Blackaby (red), *De-industrialization*, London, Heineman, 1978, sid 237. Hollands industrisys-sättning 1975: *Tachtig jaren statistie in tijdreeksen 1899-1979*, Haag, Central Bureau voor de Statistiek, 1979, sid 68. Den australiska industrins omfattning och utveckling: OECD Economic Surveys 1982-1983, *Australia*, Paris 1983, sid 39 och 71. Industrisys-sättning och industristruktur 1975 för övriga länder: OECD, *Historical Statistics 1960-1980*, Paris 1982. Industriproduktionens och sysselsättningens utveckling för övriga länder: OECD, *Indicators of Industrial Activity*, 1984:1, s 22ff samt 1984:2.

Tabell K3. Arbetskostnad och arbetslöshet

	Arbetskostnad per enhet i tillverkningsindustri 1983. Index 1970 = 100	
	I nationell valuta	Relativ kostnad i gemensam valuta
<i>Hög arbetslöshet</i>		
Belgien	189	74
Holland	179	93
England	471	126
Kanada	275	105
Danmark	264	86
Gruppgenomsnitt	276	97
<i>Medelhög arbetslöshet</i>	615	103
Italien	615	103
Australien	...	...
USA	203	81
Frankrike	336	100
Västtyskland	183	109
Finland	392	121
Gruppgenomsnitt	346	103
<i>Låg arbetslöshet</i>		
Österrike	205	115
Sverige	294	78
Norge	325	131
Japan	173	114
Schweiz	172	143
Gruppgenomsnitt	234	116

Tabell K3.

Korrelationer: Arbetslöshetsökning 1973-83/Arbetskostnader i nationell valuta: $r = -0.04$, $r^2 = 0.00$.

Arbetslöshetsökning/Arbetskostnader i gemensam valuta: $r = -0.37$, $r^2 = 0.14$. Arbetskostnader i nationell valuta/Arbetskostnader i gemensam valuta: $r = 0.15$, $r^2 = 0.02$.

Källor. Tabell 3 och OECD, *Economic Outlook*, 35, sid 133.

Tabell K4.

Noter. 1. 1982 och inklusive gruvnäring. 2. 1982. 3. Inklusive byggenskap. Korrelationer: Industrins arbetskostnader/Industrisysselsättning: $r = 0.20$, $r^2 = 0.04$. Industrins arbetskostnader/Den totala arbetslöshetens ökning 1979-1983: $r = 0.01$, $r^2 = 0.0$.

Källor. Arbetskostnader: European Management Forum, *Report on International Industrial Competitiveness* 1984, Geneve 1984, sid 59. Sysselsättning: beräkningar utifrån OECD, *Belgium Luxembourg*, maj 1983, sid 34 (Belgien), *ibid*, *Finland*, december 1983, sid 55 (Finland), *ibid*, *Main Economic Indicators 1964-1983*, Paris 1984, sid 142, 243 och 425 (Australien, Danmark, Italien), och *ibid*, *Indicators of Industrial Activity*, 1984:2 (övriga länder)

Tabell K 4. Totala arbetskostnader och industrisysselsättning 1977-1983

	Genomsnittlig årlig kostnads förändring 1977-1982. Procent i nationell valuta och fasta priser per timme	Sysselsättning 1983. Index 1980 = 100
	0.7	89 ¹
	0.2	87
	2.5	82
	0.3	87 ²
	- 0.1	92
	0.5	94 ³
	0.5	94 ³
	2.8	98 ²
	- 0.5	88
	3.4	93
	2.1	88
	1.3	100 ²
	1.3	90
	0.0	87
	- 0.4	92
	1.4	102
	1.1	94

Tabell K5. Bruttoprofit och arbetslöshet

<i>Hög arbetslöshet</i>	Bruttolönsamhet ¹	
	1982.	Trend 1960-1982
Belgien	41.4	- 1.5 ²
Holland	41.2	...
England	34.7	0.1
Kanada	36.0	- 0.1
Danmark	...	...
Gruppgenomsnitt	38.3	- 0.5
<i>Medelhög arbetslöshet</i>		
Italien	48.3	- 0.6 ²
Australien		
USA	27.6	0.6
Frankrike	39.9	- 1.7 ³
Västtyskland	38.0	- 0.7
Finland	32.5	- 1.0
Gruppgenomsnitt	37.3	- 0.9
<i>Låg arbetslöshet</i>		
Österrike		
Sverige	30.4	- 1.0
Norge	47.1	0.3
Japan	38.6	- 2.6
Schweiz		
Gruppgenomsnitt	38.8	- 1.1

Tabell K.5.

Noter. 1. Relationen mellan arbetande överskott och tillskapat värde, hela företagssektorn utom finanser och jordbruk. 2. Med början 1970. 3. Med början 1967.

Källor. Holland: *Nationale rekeningen 1982*, Haag, Staatsuitgeverij, 1983, sid 75f (företagssektorn minus jordbruk, offentlig service, banker och försäkringsbolag). Övriga länder: OECD, *Economic Outlook*, 36, sid 63.

Tabell K.6.

Noter. 1. Offentliga socialförsäkringar, vård och omsorg, sociala bidrag. Siffrorna inkluderar överföringar, offentlig konsumtion och offentliga investeringar. 2. 1980. 3. 1981. 4. I den ursprungliga källan fanns bara sociala försäkringar och överföringar med. Här har den offentliga sociala konsumtionen och investeringarna antagits vara proportionella med deras storlek i Danmark. Det är en rätt försiktig uppskattning. *Socialutgifter*: beräknat efter OECD, *Social Expenditure 1960-1990*, Paris 1985, sid 79ff.

Korrelationer: Arbetslöshet 1983/Beskattning 1982: $r = -0.13$, $r^2 = 0.02$. Arbetslöshet 1983/Socialutgifter 1981: $r = 0.32$, $r^2 = 0.10$. Skatteökning 1973-1982/Arbetslöshetsökning 1973-1983: $r = 0.05$, $r^2 = 0.00$.

Socialutgiftsökning i 1970 års priser mellan 1973 och 1981/Arbetslöshetsökning 1973-1984: $r = 0.25$, $r^2 = 0.06$

Tabell K 6. Beskattning, socialutgifter och arbetslöshet

Beskattning 1982. Inklusive social- försäkringsavgifter. Procent av BNP.	Social-utgifter ¹ 1981. Procent av BNP
45.4	29.9 ²
55.8	28.9
43.7	17.8
39.0	15.3
50.7	25.6
46.9	23.5
41.5	22.7
34.4 ³	13.0 ²
32.0	15.3
46.9	23.8
45.3	26.3
39.7	19.7 ²
40.0	20.1
46.7	23.9
59.7	26.8 ⁴
52.8	21.0
30.2	12.5
33.2	14.5
44.5	19.7

Tabell K7. Offentlig sysselsättning och arbetslöshet

	Offentlig sysselsättning Inklusive offentliga företag. Procent av arbetskraften 1979.
<i>Hög arbetslöshet</i>	
Belgien	28
Holland	19 ¹
England	30
Kanada	22
Danmark	33 ²
Gruppgenomsnitt	26
<i>Medelhög arbetslöshet</i>	
Italien	21
Australien	26 ²
USA	18
Frankrike	29 ³
Västtyskland	23
Finland	23
Gruppgenomsnitt	23
<i>Låg arbetslöshet</i>	
Österrike	31
Sverige	37 ¹
Norge	23 ¹
Japan	9 ⁴
Schweiz	10 ⁵
Gruppgenomsnitt	22

Tabell K.7.

Noter. 1.1 manår. 2. 1981. 3. 1982.4. 1980, exklusive personal anställd inom den offentliga sjukförsäkringen. 5. Exklusive offentliga företag.

Korrelation: Arbetslöshet/Offentlig sysselsättning: $r = 0.28$, $r^2 = 0.08$. Källor. Nordiska siffror från Nordiska Arbetsmarknadsutskottet, Den offentliga sysselsättningsutvecklingen i Norden under 1970-talet. Oslo, Nordisk ministerråd, 1983, sid 6. Belgiska och österrikiska offentliga företag: CEEP, *Die öffentliche Wirtschaft in der europäischen Gemeinschaft*, Västberlin, CE EP, 1981, sid 47 och 154. Frankrike: La Fonction Publique en 1981, Paris, *La Documentation française*, 1981, sid 10, och J. Bourget & A. Cadars, La France, industrie services, Paris, Sirey, 1983, sid 46. Japan: *Statistical Yearbook of Japan 1982*, Tokyo 1982, sid 61 och 674f. Övriga uppgifter om sysselsättningen: OECD, *Employment in the Public Sector*, Paris 1982, sid 12 och 79.

Tabell K.8.

Källa. OECD, *Employment Outlook*, september 1984, Paris, sid 15.

Tabell K.9.

Not. 1. Anställda och registrerade arbetslösa i procent av den kvinnliga befolkningen 15-64 år. Källa. OECD. *Employment Outlook*, september 1984, sid 106.

Tabell K.8. Sysselsättnings-Tabell K 9. Andelen grad 1975, 1978 och 1983 kvinnor i arbetskraften¹

Total sysselsättning i procent av befolkningen	1975	1979	1983	1975	1983
	61.2	59.6	56.5	43.9	49.4
	54.3	53.4	51.5	31.0	38.7
	71.4	71.0	64.6	55.3	57.5
	63.5	65.5	64.0	50.0	60.3
	73.0	75.1	71.7	63.5	72.5
	55.5	55.8	54.7	34.6	40.8
	67.6	65.1	63.1	50.8	52.4
	63.0	67.6	66.1	53.2	61.9
	64.5	64.0	60.6	49.9	52.1
	65.2	64.6	59.4	49.6	49.6
	70.9	71.1	73.4	65.6	73.5
	63.4	64.1	63.4	47.9	50.3
	77.2	78.8	78.5	67.6	76.6
	68.1	73.1	74.2	53.3	67.0
	69.1	70.3	71.1	51.7	57.2
	71.1	71.2	68.6	49.6	48.6

Tabell K.10. Deltidsarbetande i procent av alla sysselsatta 1981

<i>Hög arbetslöshet</i>	
Belgien	6.4
Holland	19.4
England	15.4
Kanada	13.5
Danmark	20.8

Medelhög arbetslöshet

Italien	2.7
Australien	15.9
USA	14.4
Frankrike	7.4
Västtyskland	10.2
Finland	4.5

Låg arbetslöshet

Österrike	...
Sverige	25.2
Norge	28.3
Japan	10.0
Schweiz	...

Tabell K10.

Källa. OECD, *Employment Outlook*, september 1983, sid 44.

Tabell K11. Arbetslöshet bland ungdomar¹ och vuxna 1983

		Ungdomar	Vuxna
<i>Hög arbetslöshet</i>			
Belgien	6.4	...	...
Holland	19.4	...	...
England	15.4	23.2	8.8
Kanada	13.5	19.9	9.6
Danmark	20.8		
<i>Medelhög arbetslöshet</i>			
Italien	2.7	32.0	4.7
Australien	15.9	17.9	7.1
USA	14.4	16.4	7.4
Frankrike	7.4	21.0	5.7
Västtyskland	10.2	10.8	7.0
Finland	4.5	11.4	5.1
<i>Låg arbetslöshet</i>			
Österrike	...	...	...
Sverige	25.2	8.02	2.6
Norge	28.3	9.7	2.1
Japan	10.0	4.5	2.4
Schweiz	...	...	...

Tabell K11.

Noter. 1. Ungdomar = åldersgruppen 15-24 år. 2. Sedan 1984 då alla svenska ungdomar under 20 garanterades antingen utbildning eller deltidsarbete har denna bild förändrats.

Källa. OECD, *Employment Outlook*, september 1984, sid 33 f.

Tabell K.12. Procentandel långtidsarbetslösa (minst 12 månader) av totala antalet

Hög arbetslöshet

Belgien	62.8
Holland	43.7
England	36.2
Kanada	9.5
Danmark	

Medelhög arbetslöshet

Italien	
Australien	27.6
USA	13.3
Frankrike	42.6
Västtyskland	28.5
Finland	14.6

Låg arbetslöshet

Österrike	9.0
Sverige	10.1
Norge	7.0
Japan	14.3 ²
Schweiz	

Tabell K.12.

Not. I. Den japanska siffran från 1982.

Källa. OECD, *Employment Outlook*, september 1984, sid 106.

Tabell K13. Sysselsättningens utveckling 1973-1983. Index 1973 = 100

97
108
95
123
100

108
111
119
101
94
110

100
109
118
109
91

Tabell K.13.

Källor. Beräkningar från OECD, *Labour Force Statistics 1969-1980*, Paris 1982, och OECD, *Quarterly Labour Force Statistics*, 1984/1, Paris 1984.

Tabell K.14. Arbetslöshet och sektoriell sysselsättningsutveckling

	Privat service 1979-1982. Årlig procentuell tillväxt	Offentlig för- valtning 1979- 1982. Årlig procentuell tillväxt	Industrin index 1983 1980 = = 100
<i>Hög arbetslöshet</i>			
Belgien	0.6 ¹	1.0	...
Holland	3.3 ¹	1.4	87 ²
England	0.4	- 0.6	80 ³
Kanada	2.1	2.7	87
Danmark	0.1 ¹	4.1	...
<i>Medelhög arbetslöshet</i>			
Italien	2.5	0.8	...
Australien	1.9	1.0	...
USA	1.8	0.5	88
Frankrike	1.2	1.2	93
Västtyskland	0.4	1.3	88
Finland	2.7	3.7	...
<i>Låg arbetslöshet</i>			
Österrike	2.1	2.0	90
Sverige	1.5	2.4	87
Norge	2.3	3.1	92
Japan	2.1	1.0	102
Schweiz	1.3	1.3	94

Tabell K14.

Noter. 1. 1979-1982. 2. Andra och tredje kvartalen 1983. 3. 1982.

Källor. OECD, *Employment Outlook*, september 1984, sid 40 och 46; OECD, *Indicators of Industrial Activity*, 2, 1984.

Tabell K15.

Definitioner och noter. Med borgerliga regeringar avses, i överensstämmelse inte bara med marxistisk vokabulär utan även gängse svenskt politiskt språkbruk, regeringar till höger om socialdemokraterna. Koalition avser sådana mellan borgerliga och arbetarpartier, karakteriserade efter dominerande part(er). 1. 1974, det år då arbetslösheten ökade drastiskt. 2. 1977, det för detta land avgörande året. 3. En regering av socialdemokrater med kommunistiskt stöd som tillsammans hade exakt hälften av parlamentsplatserna. 4. 1981, det år då arbetslösheten ökade drastiskt.

Källor. Regeringar: K. V. Beyme, *Parteien in westlichen Demokratien*, München, Piper, 1982, sid 482, kompletterad med pressuppgifter för 1982. Arbetslöshet: OECD, *Economic Outlook*, 36, sid

Tabell K.15. Regeringar under nyckelår. (Om fler regeringar under samma år, anges större delen av året)

	1975	1982
Borgerlig	Borgerlig	Borgerlig
Arbetarkoalition	Arbetarkoalition	Borgerlig
Arbetar	Arbetar	Borgerlig ⁴
Borgerlig ¹	Borgerlig ¹	Borgerlig
Borgerlig minoritet	Borgerlig minoritet	Arbetar
		minoritet ⁴
Borgerlig	Borgerlig	Borgerlig
Arbetar	Arbetar	Borgerlig
Borgerlig	Borgerlig	Borgerlig
Borgerlig	Borgerlig	Arbetar
Arbetarkoalition ²	Arbetarkoalition ²	Arbetarkoalition
Arbetarkoalition	Arbetarkoalition	Arbetarkoalition
Arbetar	Arbetar	Arbetar
Arbetar ³	Arbetar ³	Borgerlig
Arbetar	Arbetar	Borgerlig
Borgerlig	Borgerlig	Borgerlig
Borgerlig koalition	Borgerlig koalition	Borgerlig
		koalition